

Вадим КАРПЕНКО

ПРИГОДИ МАРКА ТА ХАРКА

КНИГА ТРЕТЯ

ЧАРІВНА СИЛА КРУТИВІТРА

**Частина перша
ВСІ НА ВІЙНУ!**

Розділ перший

Кшичинський та Верещинський

Чергова пригода Марка та Харка, як я пам'ятаю, і як свідчать записи славетного історіографа війська запорізького та в.о. – виконуючого обов'язки – козацького священика дяка Омелька, розпочалася з приїздом на Січ посольства від тодішнього, як належало, запрошеного з третіх країн, щоб не мішався у тутешні справи, короля Речі Посполитої. Нагадаємо, що та Річ хоч і була єдиною державою, але з умов, необхідних для збереження цілісного державного утворення, як то: єдина влада, єдина територія, єдиний народ, єдина віра і т.п., – не відповідала жодному. Навіть прапори шилися, наче одяг, на замовлення примхливих володарів, і дарувалися вірогідним підданам, як у наші часи вірогідним покупцям чи замовникам дарують рекламні календарі. Кому який подарували, той з тим і ходив. Відповідно, в такій оригінальній з сучасної точки зору державі громадяни могли трактувати з верховною владою через послів та ще й вести між собою війни, які не

вважалися громадянськими, зате з обох сторін були справедливими.

На Січі тоді про війну не думали. Думали про те, що ось тільки минуло Різдво і до наступних веселих свят комусь-таки доведеться попрацювати, а в голові від випитого меду таки ще гуде. На думку про війну їх навело саме те невчасне посольство, що приїхало наче б то "з мирними ініціативами", але чомусь не врахувало, що православні різдвяні свята починаються тоді, коли католицькі закінчуються, отже коли король вже починає підписувати свої укази, а сейм вже голосує "за" нові постанови, на Запорозжі ще гуляють.

З огляду на глибокий сніг, що білими громадами кучугур щедро прикрив неосяжне довкілля козацького острова-фортеці, посольство прибуло саньми в кінській упряжці з двох коней та в супроводі одного візника-провідника. Сани, коні та кучер були надані посольству Київським Братством Далеких Транспортних Перевезень в обмін на вексель Центрального Королівського Банку з зазначеною у ньому кругленькою сумою, що мала бути виплачена Братству після успішного повернення клієнтів. Стан повернутих послів контрактом не обумовлювався, проте фінансовий інтерес диктував візнику-провіднику необхідність виконувати і функції охоронця.

– Чому ви не берете з собою зброї? – обережно поцікавилися послы у свого візника ще в Києві. – Адже ми їдемо в саме кубло небезпечних розбишак.

– Ви їдете туди, щоб помірятися з ними силою? – міцної статури візник, який у цю мить порався біля коней, здивовано повернувся до послів усім своїм кубоподібним тілом.

– Ні-ні, – замахали руками послы. – Навпаки, ми їдемо з миром.

– Тоді вас можуть неправильно зрозуміти, і я, чого доброго, втрачу свій заробіток, бо не зможу позбирати ваших кісток.

Останню фразу послы недочули, а тому знехтували першою і тихцем переклали свої важкі, заздалегідь набиті порохом та кулями пістолі з-за широких – дуже модних

тоді – поясив у свої дорожні сумки. А вголос усе-таки заперечили:

– Але ж дорогою можуть зустрітися розбійники?

– Чого боятися кількох розбійників, – знову стинув плечима візник, – коли ви їдете в саме кубло розбишак?

Дорогою справді нічого не сталося, якщо не вважати, що в степу, коли до місця призначення залишалося вже зовсім небагато, на посольство випадково наскочив невеликий татарський загін. Татари одразу зраділи, але візник про щось із ними пошепки погомонів, і ті, край розчаровані, поїхали геть.

Посли цьому явищу не зраділи, а навпаки, стали з підозрою поглядати на свого візника і пригадувати, чи перевіряли державні службовці, що замовляли їм транспорт, рекомендації того "транспортного братства".

Коли сани з варшавськими посадовцями виїхали на кригу, що скувала дніпровські води довкола козацької матері-Січі, її дітки, зібравшись посеред річки цілими куренями, жваво довбали ополонки, готуючись до змагань з зимової рибалки. Такі змагання поза тим, що приносили неабияке задоволення чисельним аматорам, входили до обов'язкових робіт по забезпеченню фортеці та її непостійного і не завжди та не у всьому дисциплінованого гарнізону продовольством.

– Хіба тут рибалка? – обізвався один із послів, – от у нас у селі рибалка!

– А де знаходиться Ваше село? – поцікавився у нього другий. Просто щоб щось запитати, бо досі поїздка у них була аж надто спокійною і такою ж мірою нудною.

Той, що згадав "своє село" – з виду ще зовсім молодий парубок – швидко сховав у комір теплої посольської шуби гострого чутливого носа та хитрі маленькі очиці – наче з бажанням погрітися – і невиразно пробурмотів:

– Краще не згадувати, пане посол. Краще не згадувати. Усе відібрав... відібрали у мене клятї запорожці: віру, надію, село...

– Ви мали маєток на запорозьких землях? – звів брови від щирого подиву "пан посол".

– Та ні...

– То якого диявола шукали запорожці у вашому селі? Мені не доводилося чувати, щоб козаки відбирали у шляхтичів села. Скоріше навпаки. Ха! От, якби гроші, чи зброю – цьому б я міг повірити.

Супутник не відповів на пропозицію весело погомоніти. Тільки подумав про себе: "Сам я за тим дияволом бігав на свою голову. Хоч би тепер не зустріти". Він взагалі пошкодував, що бовкнув зайвину. Це стосувалося його минулого, а минуле своє він прагнув забути якомога швидше, аби вільніше почуватися серед шляхетних друзів. Сам-бо він до шляхти не належав ані найменшою краплинкою крові, яку тільки дивом ще не випустили з нього всі ті, кому він устиг підкласти свиню тільки з часу попереднього Різдва Христового. Може саме тому, що при королівському дворі кількість бажаючих вдатися до такого засобу очищення його душі від нечистот вочевидь зростала, він і наважився не відкручуватися від цієї дипломатичної місії, що була логічною складовою його ж таки власних політичних інтриг. Далека поїздка мусила поновити його славу мужнього воїна і додати до неї славу вмілого дипломата.

Козаки, які після бурхливих свят всерйоз наготувалися ловити рибу заради остаточного протверезіння на січневому морозі, нарешті помітили сани, що швидко повзли до їхнього острова дніпровую кригою.

– Хлопці, хтось їде!
– Хтось із наших, чи, може, гості які?
– А може вороги?
– Хай їм цур, бо батько Кошовий знову почне боротьбу за тверезий спосіб війни. Одразу зі свят – та й до муштри.
– Наші... гості... вороги... пироги... Не до них зараз.
– Не згадуй пироги всує, бо Марко й здалеку почує.
– Хто б там не був, а змагання не відмінюються. Всім довбатися далі!

Козаки, підбадьорені цим запрошенням курінного, ще веселіше взялися додовбувати свої ополонки, хоча кожен час від часу і поглядав зацікавлено на сани, які вже наближалися до головного в'їзду у їхню твердиню. Скоро вже остаточно розгледіли двох з лиця не козаків у теплих

шубах та широкого у тілі візника, що на диво легко тримався на своєму візницькому місці і легко махав у повітрі кнутищем з богатирським, схожим на гарненьке поліно, руків'ям.

– Гей, та це ж Квадрига приїхав!

– Давно ми його не бачили.

– Або послів привіз, або купців.

– Які з них купці! У одного хитрюща пика канцеляриста, а у другого в очах келихи з пивом танцюють, і кулаки, що тільки чужі пики товкти.

– Отже – посольство.

Ворота у фортеці, як завжди, були розчинені навстіж. Проте, учора добряче мело, і на місці проїзду тепер висився значних розмірів замет, в якому мирно дрімав закутаний у теплий овечий кожух вартовий з незарядженою рушницею. Пороху в ту пору на Січі залишалося небагато, і його берегли для полювання та учбових стрільб з фортечних гармат заради хорошого настрою єдиного на Січі переконаного артилериста – Гармаша. Тому вартові й на гадці не мали заряджати належні їм за встановленими правилами рушниці, а більше покладалися на свої важкі келепи, якими було набагато зручніше зарядити кому треба. При потребі.

Уздівши перед собою сани, вартовий, козак Дрімайло, – прізвисько таке він отримав за те, що любив подрімати на посту і за це постійно отримував покарання у вигляді позачергового призначення на варту – незадоволено зморщився і протер очі, знехотя відганяючи любу його серцю дрімоту:

– Якого дідька ви, хлопці, приперлися в моє чергування? Не могли десь затриматися хоч на півдня.

– Та тебе ж, Дрімайле, за твою звичку і завтра на варту поставлять, – озвався до нього, як до старого знайомого, візник.

– Завтра не поставлять, – зітхнув Дрімайло. – До Кошового прийшло натхнення... Нікого не хоче бачити, нічого не хоче чути. А Крутивітер з Омельком чи інші старшини, ті не закладуть. Хіба самі можуть вуха нам'яти...

– Як же ти нас пропускатимеш? Бачу, на Січі з'явилися ворота нової і вже напевне надійної конструкції. Такі навіть підкупом не зрушиш.

– Зате можна підкопом. Лопати заради цієї доброї справи я знайду. Але спочатку, Квадриго, скажи, кого це ти нам привіз? І чому ці люди без зброї. Невже якісь небезпечні розбишаки?

По цих словах вартового посли якось мимоволі підсунули ближче дорожні сумки з пістолями, але Квадрига на те тільки розреготався:

– Ти ж знаєш, я не даю своїм клієнтам гратися зі зброєю. Мені цікавіше доправляти їх назад цілими й неущкодженими, ніж тягатися з їхніми скаліченими тілами на своїх плечах.

– Звісно, Квадриго. Комерція є комерція. Це я для порядку запитав. Та тим не менше, поки я не дізнаюся, хто ці пани, лопати вам не дам, і проїхати ви не зможете. Служба є служба.

– А де ж ті ваші лопати? – втрутився у розмову Кшичинський.

– Як де? У фортеці. Врешті, ви можете пройти за ними й самі.

– Навіщо ж нам тоді ті лопати?! – верескнув пан Верещинський, у якого від самої думки про фізичну працю починали боліти натруджені довгою їздою сідниці.

– Лопати – це на той випадок, коли ви хочете проїхати. А ми пішки ходимо. Ось там, – Дрімайло махнув рукою туди, де за заметом мала знаходитися хвіртка¹, і де козаки вже встигли протоптати широку стежку.

Посли нерішуче презирнулися. Кшичинський подивися на Верещинського поглядом бувалого воїна, що

¹ Хвіртка у козаків була чотиридверна, оборотна – вдосконалена з нудьги січовими майстрами, що навіть думали запатентувати свій винахід, тільки Кошовий суворо заборонив витрачати січовий скарб на "дурне оформлення паперів", бо, мовляв, від цього "хороше ходити не стане", а грошей, з огляду на слабкість міжнародного ринку інтелектуальних продуктів, на Січі не прибуде.

Зараз, на зимовий період, ту знамениту хвіртку зняли з кілка-основи, щоб не утруднювати рух козаків-пішоходів по засніженому острову.

радше б попрацював лопатою, а таки в'їхав би у цю кляту фортецю як належить послу, замість блукати, негідним для осіб високого звання чином, плутаними сніговими коридорами. Верещинський зиркнув на Кшичинського поглядом кмітливого чиновника, що ладен іти до мети в обхід, аби тільки не світитися на людях, та ще й з лопатою в руках.

– З яких це пір на Січі перестали послів шанувати? – усміхнувся тим часом Квадрига до вартового.

– Чому ж, – відгукнувся звеселілий, бо вже геть відійшов від своєї дрімоти, Дрімайло. – На Січі завжди шанували спритних, працьовитих та язикатих. Хоч би й послів.

– То чи ж ми не спритні?! – напівжартом вигукнув Квадрига.

В ту ж мить щось різко свиснуло, і висока шапка з голови Дрімайла опинилася в руках шаленого візника. Це сталося так швидко, що присутні могли хіба здогадатися – візник вміло скористався своєю чималенькою нагаєчкою.

– Оце так-так! – захоплено вигукнув пан Кшичинський. Як професійний військовий він не менш за козаків поважав подібних спритників. – За всю дорогу, шановний Квадриго, ви досі не виявили нам своїх здібностей! Аж тепер я бачу, що нам справді безпечніше було подорожувати без зброї.

Його супутник на те тільки незадоволено зморщився і втягнув голову в плечі – брататися з козаками аж ніякими його планами не передбачалося.

Дрімайло ж одразу вияснив шанованим послам те, про що з самої тільки дивної поведінки візника вони б аж ніяк не здогадалися, хоч би й було у їхніх головах утричі більше розуму чи за плечима уп'ятеро більше прожитого життя:

– У Дикому Полі, – прорік заспаний, але навдивовижу охочий до теревенів козак, – варто назвати тільки ім'я Квадриги – і ви одразу у повній безпеці. Колись це був найперший бандит українського Півдня, тільки якось прибило його сюди, на Січ, і вже тут, побувши якийсь час

серед людей з усіх боків достойних, – ви й самі, роздивившись, легко зможете у цьому переконатися – вирішив він покаятись у гріхах та й висповідався *нашому* Омелькові. Розповів йому про свої темні справи все як на духу. Видимо, гріхи його були справді тяжкими, бо після сповіді Омелько добре віддухопелив його кийком по спині, а потім наклав на нього небачену досі спокуту-епітимію – два роки відмолитися у китайських монастирях...

Тут Квадрига так зиркнув на Дрімайла, що той одразу прикусив язика, але посли того не помітили. Кшичинський – тому що був захоплений Квадриговою витівкою, а Верещинський – тому що і фізичне (бійки) і духовне (молитви) йому видавалося чужим і неприйнятним.

Так узялися і за лопати.

– Зараз я вам, козакам, покажу, на що здатний хорунжий Кшичинський, – кричав королівський посол і швидко жбурляв сніг позад себе. Квадрига і Дрімайло намагалися не вдарити перед послом обличчям у сніг, а професійний хитрун Верещинський тримався за лопату про людське око і тільки ховався за коней, вдаючи, що навпаки намагається їх прикрити від великих та важких грудок снігу, що густо розліталися навсібіч.

Коли від замету майже нічого не лишилося, надбіг Джура, кремезний хлопець, що був приставлений до Кошового передавати важливі і не дуже повідомлення та уособлював собою тодішню систему січового мобільного зв'язку:

– Вітаємо вельмишановного пана посла! Може – хай воно сказиться – ще встигнете сніг розкидати, а зараз би оце по роботі та зігрілися чарочкою? Уже все й на столі стоїть. А потім, коли ваша охота, ще попрацюєте. Снігу за останній тиждень, самі бачите, багато напало.

Розпашілий і вельми задоволений Кшичинський сприйняв цю пропозицію як саме доречну і разом з Джурою, Квадригою та Дрімайлом швидко подався через хвіртку до чисто прибраної хати, призначеної для прийому послів та інших поважних гостей, де справді вже

був і стіл накритий, і піч витоплена. За тими працюючими людьми поплівся і Верещинський, який, видимо, теж був цілком задоволений пропозицією приймаючої сторони, та за звичкою ховати від спостережливого людського ока будь-які власні почуття, все намагався свого задоволення не виказувати і триматися хоч трішки, але ж таки осторонь.

...Коли, по якомусь часі, зігріті випивкою та зміцнені закускою викотилися з хати надвір боротися – Кшичинському, бачте, закортіло помірятися силами з Квадригою, – то дорога від воріт до посольської хати вже була гладенько розчищена, сани стояли тут-таки у повітці, а випряжені коні в стайні насолоджувалися своєю пайкою вівса, з примішаною до нього, за віднедавна заведеним козацьким звичаєм, розумною дозою горілки.

Розділ другий

Додаток до розділу першого

Перед Різдвом батько Кошовий – відомий у християнському, мусульманському та інших світах майстер шаблі, келепа й пензля – заходився творити серію олійних картин "Народна обрядовість у козацькому війську", яку розраховував презентувати на щорічний виставці-вернісажі у Києві. Виставка, за попередніми чутками, що надійшли з Дикого Поля, мала відбутися наприкінці травня, отже Кошовий розраховував, що встигне за цей час підготувати з десятків нових робіт. Зараз він старанно працював над ескізами, давши запорозькому кошу новорічно-різдвяний відпочинок од військових справ та надто обтяжливих господарських і фортифікаційних робіт. Підбадьорювало Кошового і те, що Омелько сподівався використати його майбутні шедеври українського живопису періоду ранньої козаччини у своїй "Правдивій історії війська запорізького низового" в якості ілюстрацій. Загалом днів десять не виходив він зі своєї домівки-майстерні, поки не відчув, що час таки дати собі спочинок, і, тихцем, подався до своїх давніх приятелів, січових дідів, – характерника

Крутивітра та дяка Омелька, які жили за січовою церквою Святої Покрови в окремій хаті, що була водночас і їхнім житлом, і бібліотекою, і місцем для інтелектуальних розмов та різноманітних старовинних ігор, які не вимагали надмірної фізичної напруги. Тут старі січовики частенько сходилися, щоб зіграти в шахи, шашки, підкидного дурня або просто "забити цапа". Забивати цапа найбільше любив Омелько, бо латинська назва цієї гри "доміно", мала й інше значення – "клобук монаха", отже нагадувала запорозькому дяку-священнику про те, що Січ – не монастир, і живеться йому набагато вільніше та веселіше, ніж упокореним монастирськими статутами та суворим начальством братчикам, хоч би вони були православними, католиками чи, скажімо, буддистами.

Того разу вони ні у що не грали. Кошовий нагодився саме вчасно, щоб попередити бійку між Омельком та Крутивітром з приводу різниці у поглядах на призначення людського роду і участь вищих сил у земних подвигах смертних. Його появи зраділи, і Крутивітер одразу заходився заварювати чай на чудодійних травах, а Омелько поцілував свою кишенькову Біблію, з якою ніколи не розлучався, і стиха, щоб не чув забіякуватий побратим, прошепотів, що правда таки на його боці, а вже тоді поліз до скрині і видобув виписані на якісному фінського ручного виробництва папері приємного жовтуватого кольору останні розділи "Історії Війська запорізького січового", які його сусіда і терплячий критик Крутивітер вже знав мало не напам'ять.

Саме в цю хвилину сани з Квадригою та послами з королівського двору й потрапили в поле зору пильного та гострозорого Гармаша, який саме обмітав від снігу гармату на правій кутовій вежі і, поміж тим, видивлявся, куди б їй краще пристріляти – на цей берег чи на той. Розваживши, що гостей – хто б там не був – треба комусь приймати, Гармаш гукнув згори Джуру, що тинявся в ту мить поміж порожніми куреннями і не знав куди себе подіти:

– Гей, хлопче! Біжи-но до Кошового та скажи, що якісь поважні гості їдуть. Мабуть, посли.

Непосидючий Джура любив свою роботу і з готовністю кинувся до хати Кошового. Там він почав тихенько шкрябати у зачинені двері, знаючи, що Кошовий, коли працював над картинами, – а над картинами він працював постійно, – не любив ні крику, ні гуркоту, ні всякого іншого гармидеру.

Коли посли розкидали вже половину замету, Гармаш зрозумів, що з Джури, – той досі шкрябався у двері Кошового, – діла не буде, плюнув з високої башти на білий сніг унизу, під фортечною стіною, востаннє протер рукавом свою любу гарматоньку і, добре знаючи куди міг подітися батько Кошовий у часи короткого відпочинку од його виснажливої для всього оточення творчості, подався прямо до Омелька з Крутивітром.

– Кажеш, Квадрига з ними? – зацікавився Кошовий. – Підготуйте для них хату, та хай Джура їх прийме, як слід, з чаркою та закускою. Як підп'ють і ляжуть спочивати, чекатимемо Квадригу тут. Щоб не дуже в очі кидалося.

– Джура? – зморщився Крутивітер. – Джура не витримає. Впаде після п'ятої чарки.

– Джура хай тільки почне. А після третьої пришліть їм... Кого ж оце не шкода?... Та хоч би й Дерисорочку. Той все одно нап'ється, то хай би вже хоч з користю для товариства та для загальної справи.

– Дерисорочку? – засумнівався Омелько. – Він же їм...

– А тобі що до того? – накупився Кошовий. Як усякий керівник він не любив, щоб його розпорядження, навіть не зовсім обачні, піддавали сумніву. – Я сказав, хай іде.

Аж тоді вже Гармаш відігнав від зачинених дверей батькової хати вже задубілого на морозі Джуру і передавши йому розпорядження Кошового, послав грітися з панами послами, а сам пішов на Дніпро і слово в слово переказав козакам те, що чув з уст козацького ватажка, коли виходив з хати:

"Якщо ці п'яниці й волоцюги, що називають себе славним військом, не розчистять територію від снігу раніше, ніж послам захочеться після чарки до вітру..."

Далі не чув, але далі вже ніхто й не слухав. Козаків від ополонка як вітром знесло.

Розділ третій

Чи не бути, часом, війни?

Квадрига з Кшичинським повернулись у хату обоє в снігу і з взаємно потовченими боками, але обидва задоволені. За столом вони почоломкались і випили по чарці. Верещинський хотів було утриматися від пиятики, щоб не втратити пильності – на серці у нього з певних вагомих причин було дуже неспокійно, – але після довгої поїздки засніженими козацькими землями, увійшовши з морозу до теплої хати, сівши перед смачними стравами з риби та ведмежатини, вчувши носом запах свіжого, щойнозпеченого хліба, не було йому змоги відмовитися від чарки, що обіцяла вселити йому у груди жменьку тепла. Звісно, з обережності він краще б випив якого теплого трав'яного настою – якби був певний, що то не отрута, – але ж кляті козаки крім горілки нічого такого не пропонували.

Хитрий від природи був Верещинський, додав йому хитрощів і життєвий досвід, що полягав переважно у способах викручуватися з будь-яких ситуацій коштом ближнього, але на той час, коли в посольській хаті з'явилися старий бандурист Заграй з на диво тверезим Дерисорочкою, оченята у Верещинського потроху вже ставали скляними і не такими хитрими.

Заграй, мовби жартом, підморгнув Квадризі і вдарив по струнах своєї славної, у багатьох місцях позначеної слідами звитяжних козацьких походів, бандурі, а Дерисорочка одразу затесався поміж Кшичинським і Верещинським і налив собі повну чарку. Не будемо марно ганьбити козака і зауважимо, що хоча Дерисорочка і був відомий на Січі та за її околицями пияк, але скупердяйством не страждав. Налив по доброму келиху і сусідам. Задоволений процедурою знайомства щирий Кшичинський не відмовлявся, а Верещинський хотів було виявити незадоволення і нещирість, одначе, крізь туман, що вже опускався йому на розум, встиг розібрати

сталевий погляд непохитного у своєму потягу до теплої компанії козака і зрозумів, що відмовитися не вийде.

За якийсь час Дерисорочка з посоловілими очима сидів за столом, міцно тримаючи сусідів за рукави. Також міцний і неслабий Кшичинський, вирішивши, що гуляти, мабуть, годі, спробував був устати, потім скосив очі на козака, що вчепився у нього значно міцніше за реп'яха, п'яним поглядом оцінив становище, а тоді рвонувся, скільки треба було сили, і, залишивши рукав дорогої шуби у правій жмені Дерисорочки, подався спочивати на широку, заздалегідь встелену килимами, лежанку. Хирлявий, малосильний Охрім, якому вже давно надійно запаморочилось, нарешті бемцьнувся лобом об дубовий стіл та так і захропів. Мав би влучити у миску з недоїденою щербою – рибною юшкою, – але уважний Квадрига миттю відставив її набік – щоб недієздатний клієнт часом не втопився.

Аж тоді цілком тверезі Заграй і Квадрига полишили осоловіло-сонну компанію з двох послів та одного Дерисорочки – Джуру виштовхали за двері набагато раніше, ще й примусили оббігти разів п'ять довкола хати, щоб хлопець провітрився та прийшов до тями – подалися до відомої нам будівлі на ділову розмову.

Січова старшина прийняла Квадригу у повному складі. Кошовий, Крутивітер, Омелько, Гармаш, курінний Дідько Лисий та ще кілька старших за віком курінних отаманів.

– Вітайте гостя, – розчинив двері перед Квадригою Заграй.

– Привіт тобі, друже, – розкрив свої обійми назустріч візникові Братства далеких перевезень Кошовий.

– Привіт, батьку, – тепло обнявся з Кошовим Квадрига, а потім перечоломкався і з іншими присутніми козаками.

– Як ви доїхали, ми вже знаємо, тепер сідай та для початку розкажи нам, як там справи у Києві, – одразу набрав серйозного вигляду Кошовий і сам сів за широкий дубовий стіл з очевидною готовністю слухати.

Кошовий сидів, як і належало за його станом, на покуті – під образами, Квадрига, оскільки був сьогодні в центрі уваги, сів поряд, а інші присутні – вже кому де випало.

Квадрига зачекав, поки Крутивітер розпалив свою люльку, а Омелько розставив перед гостями чашки з гарячим трав'яним настоем, про який безнадійно мріяв Верещинський, і неквапно, з насолодою людини, яка відчуває свою хоча б тимчасову вагу та значимість у вельми поважному з будь-якої точки зору товаристві, заговорив:

– У Києві зараз не сумно. Київ розбудовується. Панства наїхало... Купців... Усе нові купецькі товариства та братства з'являються. Але ж завдяки їм і наша справа йде добре. Усім треба кудись їздити. Бачите, знайшлися охочі навіть до вас притеребитись. Буцім посольство.

– Звідки ж їх так далеко послали? – поцікавився Дідько Лисий.

– Якщо не від самого короля, то, принаймні, з королівського палацу. Пан Кшичинський каже, що він посол, але ж як поглянути – шляхтич і вояка ще той. Таких скоріше посилають туди, де справи вирішуються кулаками та келепами, а не язиком і хорошими манерами. А Верещинський вочевидь, ні пан, ні шляхтич, ні вояка. Каже, що товмач, але ж як послухати, то Кшичинський, де треба, говорить щирою українською, а Верещинський, де й не треба, польською зі щирим нашим акцентом.

– То він – перекинчик, трясця його матері?

– Хіба що так.

– То хіба прив'язати його до стовпа та ніжно так – кийками по спині?

– Так він же, бісів син, і не козак. По пиці видно.

– Що ж воно за одне? Ні пан, ні шляхтич, ні вояк, ні козак? Може й не чоловік?

– Таки чоловік, але миршавенький. Зате такий хитрий, що як сидітиме оце за накритим столом та не придумає якої хитрощі, щоб поїсти, то й з голоду помре.

– Такий не помре, хоч голодом мори.

– Отже – вивідач?

– Схоже на те...

Кошовий якусь мить осмислював результати цього швидкого мозкового штурму, так вправно здійсненого вірними товаришами по зброї та не меншою мірою й по розуму, а потім зиркнув із-під лоба на Квадригу:

– То якого ж дідька вони сюди нагодилися?

Квадрига помовчав, мабуть для того, щоб надати своїм словам більшої ваги, а потім глянув так само з-під лоба на Кошового і мовив:

– У Києві чутки ходять: король наче до війни готується.

– Король? До війни? – дружно здивувалися козаки. – З турками чи з сеймом?

– З вами!

– З нами?

Козаки якийсь час із недовірою дивилися на Квадригу, а потім їхні обличчя раптом проясніли.

– Отже, король розпочинає з нами війну? Отже, ми таки чогось варті?

– Нарешті нас помітили!

– Хлопці – це визнання!

– Я б сказав – нагода відзначитись.

– Хвала Богові, знову матимем можливість постояти за віру.

– А кому доведеться за неї й полежати.

Кошовий тим часом насупився, задумався і сидів мовчки, а Крутивітер, який теж іще не висловлювався з приводу почутої новини, озвався до Квадриги:

– Такі повідомлення – не жарт. У тебе є певні докази?

– Певніших годі й шукати. Король видав Указ, яким забороняє кому б там не було, хоч підприємствам усіх форм власності, хоч окремим громадянам, продавати на Запорозжя порох та селітру для його виготовлення.

– Яке паскудство! – обурено вигукнув Гармаш. – Тільки за це одне з ними вже варто воювати.

– Чим же ти з ними воюватимеш? – насмішкувато вишкірився до Гармаша хтось із курінних.

– Чи у вас шаблі потупилися, що ти таке дурне говориш?

– Ти ж шабель не поважаєш, у тебе тільки гармати в голові!

– Гармати у мене – там де треба. Почнеться війна – самі побачите. Але гарматам треба порох, і якщо його не можна дістати просто так або за гроші, то треба діставати шаблю.

– Коли ж такий Указ з'явився, що ми про нього досі не чули? – знову звернувся до Квадриги Кошовий.

– А саме Верещинський його прямісінько з Варшави київському воєводі і притаскав. Добре, що мене до від'їзду встигли попередити.

– Он воно як.

Кошовий подумав-подумав, а потім вирішив:

– Перше ніж щось вирішувати, треба подумати... У всякому разі, помарудьте мені тих послів у хаті днів зо три. Та придивіться, особливо до Верещинського. Потім, як-небудь, може я їх і прийму...

Розділ четвертий

Увага! Закрита зона. Будівництво веде...

Нерозлучні побратими Марко та Харко, що немалою мірою спричинилися до написання багатьох сторінок "Правдивої історії війська запорізького низового", які, на радість Читача, випадково були прочитані Автором цієї книги, перед самим Різдом відпросилися у свого курінного отамана Дідька Лисого, щоб провести свята за межами фортеці, у їхнього доброго друга Пасічника. Свого часу, на зорі Маркового козакування, Пасічник навчив Марка пекти смачні пироги з вишнями, і не був би Марко козаком на прізвисько Пиріг, якби не платив давньому товаришеві щирим теплом не отруєного бридкими та нікчемними суспільними хворобами серця і постійною своєю увагою. Як би не носило його далекими чи близькими світами – а його вже таки поносило – щойно опинявся на Січі, одразу на три-чотири дні котився зі своїм побратимом чи й з більшим товариством на пасіку, і там напихали Пасічника свіжою рибою та заморськими – якщо вдавалося побувати за морем – ласощами, а той їх і таким і сяким медом, медовухою, медовиками та медяниками. Традиційний пиріг – з чого вже там

випадало, залежно від сезону та наявних запасів, вони з Марком пекли разом, і як обидва були великими аматорами цієї справи, то пироги у них виходили – отакен-ні – вшістьох по три, по чотири дні одним пирогом напихалися.

Цього разу їх зібралося семеро. Батько Іванко – малий хлопчисько, улюбленець козацького товариства, – і так частенько виїздив з Січі у компанії Марка та Харка, а тут з ними іще нав'язалися і брати Волики, здоровані-близнюки, колишні невірники, які ще не встигли надихатися повітрям свободи, і ще й Вовцюган, охрещений Омельком під час морського походу араб, що довгий час служив капітаном торгових суден різного класу і був справді неабияким морським вовцюганом... себто вовком. Козаки цінували досвід Вовцюгана, що у пережитих спільно з ними перипетіях виявив себе і добрим товаришем, тому, опинившись на Січі, колишній моряк одразу потрапив до числа вчителів січової школи. Омелько викладав Закон Божий та запорозьке право, Святе і просте письмо, філософію, методи ведення психологічної війни; Крутивітер – тактику, види бойових мистецтв та психоаналіз; Гармаш – матеріальну частину вогнепальної зброї, балістику та основи фортифікації за різних природних умов; Батько Кошовий мистецтвознавство і міжнародні принципи ведення війн та здійснення набігів; Вовцюганові ж дісталися навігація, міжнародне морське право, а також, з огляду на знання матеріалу та певні, хоч і затьмарені димом частих пожеж перспективи, – короткий курс морської торгівлі.

Як належить, на Різдво зготували кутю та ще дванадцять страв, що склалися виключно з пирогів, піріжків та піріжечків. Батько Іванко лушив горіхи, Волики місили тісто, Харко з Вовцюганом рубали дрова, розтирали мак та вимивали снігом посуд після Маркових експериментів, а сам Марко з Пасічником чаклували з належними, відповідно до старих рецептів, примовляннями та приговірками над витворенням отієї смакоти, що тішила голодне Маркове нутро більше, ніж

личка гарненьких дівчат могли потішити його вельми уважний до справжньої природної краси погляд.

– Як вам тут живеться, поза фортецею? – поцікавився Харко, просто тому, що ця дружна метушня була йому приємною, і хороший настрій хотілося хоч якось озвучити. – Жити можна?

– Ну ти й запитав! – з тих самих міркувань відгукнувся на Харкові слова Марко. – Що тут за життя серед степу та по байраках?

– Дурний ти ще, Марку, хоча козак і товариш з тебе хороший, – поблажливо, як до малої дитини, усміхнувся Пасічник. – Так завжди буває, коли козакування починається з далеких походів. У чужих землях прославився, а своєї рідної так до пуття й не знаєш.

– Зараз образиться... – стиха мовив Харко і весело поглянув на Марка. – Він у нас такий.

– Не знущайся, бо вріжу, – густо почервонів Марко. Він і справді відчув у цю хвилину, що крім села, у якому виріс, та далеко не головних шляхів, якими добирався на Січ, нічого в рідній Україні не бачив і не знає. Зате добре знає степ, дороги Криму, води Чорного моря, вулиці Стамбулу і коридори султанського палацу... Ох той палац! Султанський палац знає, а рідної України – ні! Навіть у Києві не був. Висловити свої думки вголос мужньому козакові не вистачило мужності.

– Якщо придивитися, – вів далі Пасічник, – у нас життя не згірше за січове. Аби доброму чоловікові очі та вуха. По отих байраках немало козацьких хуторів та зимівників розкидано. Не всі ж козаки аж під Києвом сім'ї тримають. У декого і дружина, і діти – під боком. Тільки зима або тривале затишшя – геть із Січі та до дружини під бік. А як Кошовий свисне – давайте, браття до походу, бо щось у наших картинах мало екзотики, – вже у своєму курені, разом з товариством.

– А казали, на Січі жінок немає, – стелю плечима Марко.

– На Січі немає. А на Запоріжжі є. Щоб козацькому роду не було переводу. Отож, як у походах та бійках тебе вже так по голові натовчуть, що дур з неї геть вивітриться, –

тоді ти й подумаєш – а чого це я тинявся тут без гарненької та ласкавої жіночки? Чи не поставити й собі яку хатку у глибокому видолінку та привести туди яку красуню з земель полтавських, чернігівських чи київських... а, може, й з Туреччини...

– Тьху на ті ваші розмови, дядьку, – огризнувся Марко, а сам почервонів од тієї балаканини, мов печений рак. А може й не од балаканини, а тому, що жаром з гарячої печі війнуло... хто зна...

От тільки Харко, так той засумував. І при цьому так гірко та глибоко зітхнув, що розсипане по столу борошно – у ньому Марко та Пасічник коржі викачували – полетіло густою хмарою у повітря і осіло на бороду Вовцюгану.

– Щоб я у житті моря не бачив, – сказав на те Вовцюган і протер від білого борошна свої чорні арабські очі. – На наших кораблях жінкам не місце, так що для вашого смутку, хлопці, я не бачу підстав. На кілька морських миль довкола.

– На пасіці їм чомусь теж не місце, хоч тут і не Січ, – озвався один з Воликів.

– Наш Пасічник у походах не бував, дур йому з голови не вибили, тому і дружину не завів, і зимівник не збудував – обмежився пасікою, – підсумував другий.

– Вас, Волики, поставили тісто місити, а не язиком молоти, – майже не образився Пасічник. – Я вам, друзі, інше хотів сказати. Скоро наше тут розмірене життя стане менш розміреним, а ваше там бурхливе стане ще бурхливішим. Заїздили тут час від часу наші з зимівників, усі в один голос говорять про те, що ляхи якусь капость затіяли. Розвели біля порогів чимале будівництво. Що та до чого до пуття ще ніхто не знає, а вам би оце після свят, не заїжджаючи на Січ, та й поглянути. Все одно, ви народ непосидючий – це всім відомо, то Кошовий не кого як вас і пошле.

– В розвідку? – одразу набрав зосередженого і серйозного вигляду Марко. В душі він дуже зрадив, що розмова про дівчат перейшла, як йому бачилось, на серйозніші справи. Взагалі, хлопець не стільки любив говорити про дівчат, скільки погомоніти з самими

дівчатами. Та й позалицятися при нагоді... А серед цих вусатих та бородатих лише... Ні, краще вже з'їздити в розвідку. Та й чим же ще займатися справжньому козакові, коли він не на війні і не в поході? Звісно, ходити в розвідку.

Словом "розвідка" Маркові не дуже вдалося приглушити слово "дівчата", яке досі бриніло йому чи то у вухах, чи то ближче до грудей, але червоніти він перестав і навіть зумів набрати геройського вигляду.

А от Харко ще довго зітхав, тільки вже злегка і не в бік столу, щоб не завдавати більше шкоди натхненим творчочулінарною працею товаришам.

Зима цього року була справжньою – снігу намело, подекуди, мало не в людський зріст – тому просуватися козакам було нелегко, але коні їхні на те не ображалися. Не те, щоб і дуже раділи з такої прогулянки, але – що не іржи – подорожувати з господарями було таки цікавіше, ніж вистоювати у напівтемній стайні і світу білого не бачити. А який же він був білий!..

– У мене в очах мерехтить від цього снігу, – відверто зізнався колишній моряк. – Інколи здається, що сліпну. На воду, скажу я вам, дивитися приємніше.

– Сніг, синку, це та сама вода. Тільки замерзла, – озвався Батько Іванко, який уперто користувався своїм правом називати "синками" усіх, хто з'явився на Січі пізніше за нього. – Ми про це з Омельком перед самим Різдом гомоніли.

– Де ж це ви, батьку, та й з нашим Омельком гомоніли? – насмішкувато кркнув Харко, спрямувавши свого Білогривого за Марковим Вороним, щоб зручніше було їхати, бо що Марко, що його кінь завжди і всюди намагалися пробитися наперед.

– Та де ж. Звісно, на уроці з природознавства, – щиро повідав друзям Батько Іванко, і поважно набурмосився: знай, мовляв, наших. Ми на розумних вчимося.

– Правду Батько кажуть, – знову докинув Харко. – Можна набрати у жменю снігу, похукати на нього, поки розтане, і буде тобі вода. Дивись тоді на неї, скільки заманеться.

Марко до тих жартів не долучався, бо намагався правильно визначити шлях і не збитися з дороги. Адже тепер досвідчених Омелька та Крутивітра поряд не було, а вони ж з Харком звикли їздити у їхній компанії. Батько Іванко хоч і приндився та намагався вдавати з себе "старого січовика", а дорогу додому легко міг знайти тільки до тих пір, поки козацька фортеця лишалася в полі зору і не зникала з очей за високими травами чи сніговими заметами. Вовцюган і Волики в степу були новачками... Тож кому, як не йому – Маркові, геройському козаку, у степу, на морі та по чорноморському узбережжю бійками прославленому, піклуватися про цю дружню компанію? Хіба що Харко... Але ж він занадто емоційний. Якби, не приведи Господи, заблукав, то найперше сказав би своє – Жити можна! – а тоді б уже думав: "Робити що-небудь чи посидіти й почекати – чим усе це скінчиться?"

– Цікаво, чим усе це скінчиться? – озвався раптом за спиною Харко.

– Що? – стрепенувся від несподіванки Марко.

– Та оця наша розвідка. Чи не пожартував Пасічник, коли розповідав про це будівництво? Може, вирішив, що нам не зайве буде розважитись, кістки розім'яти.

– Ми йому тоді розінемо!

– А я б на нього не ображався, – встряв Вовцюган. – Все-таки цікаво. Раніше я ніколи не бачив стільки снігу.

– Бачиш? – озвався зненацька один Волик до другого.

– Бачу, відповів йому брат.

– То гайда!

І вже здалеку хтось із них гукнув:

– Хлопці! Їдьте далі! Ми наздоженем!

Козаки спинилися і придивились, як обидва брати женуть коней убік лісу, що стояв такою собі сніговою шапкою віддалік, по ліву руку. По праву від них, десь за широкою білою рівниною мав ховатися Дніпро. Звісно, певніше було б їхати уздовж річки, але, по-перше, що то за розвідка, що їде певними шляхами, а по-друге, хлопців пекла цікавість і передчуття нових пригод: вони зрізали шлях, щоб виїхати прямісінько на перший по течії Дніпра поріг, де за точнішими свідченнями, одержаними

дорогою на козацьких зимівниках, було помічено підозрілу метушню коронних службовців.

– Вредні ці близнюки, – насупився Батько Іванко. – Вже якусь розвагу собі знайшли і не хочуть ділитися.

– Або халепу, – задумливо промимрив Харко, вдивляючись у снігову білизну.

– Звісно, Волики повелися як свині, але доведеться їх зачекати, – вирішив Марко.

Козаки розвернули своїх коней до лісу і стали чекати дальших подій.

– Ріжуть сніг, як два вітрильники хвилі при попутному вітрі.

– Зараз ми цим вітрильникам будемо щогли лагодити.

...Коли це гострий на слух Батько Іванко виразно почув рипіння снігу за їхніми спинами. Швидко озирнувся і вихопив з-за пояса два невеликі – підібрані йому козаками по зросту – пістолі:

– Хлопці! До бою!

Поки вони гуртом витріщалися услід близнюкам, з протилежного боку – від річки, до них устиг майже впритул наблизитися татарський загін з вочевидь корисливими намірами.

Друзів урятувало те, що у татарських воїнів померзли на морозі пальці і вони ніяк не могли розкрутити свої аркани.

– Ласкаво просимо!

Розігріті від прихованої злості на безвідповідальних Воликів козаки легко натисли спускові гачки, і вісім гарячих спалахів охолодили запал підмерзлого на зимових вітрах суперника.

Проте татар було удвічі більше і це збило їх з пантелику. Вони перегрупувалися, підбадьорили себе вигуком "Алла!" і вихором налетіли на маленький козацький загін, щоб через п'ять хвилин короткого, але запеклого бою повідлітати сторчака у сніг.

Марко та Харко з товаришами повідбирали у побитих до помітних синців під очима ворогів зброю та аркани – щоб ті більше не лізли у шкоду – нагадали їм свої імена і запропонували дякувати за те, що у них не було відібрано

коней, а отже і надію на замерзнути серед холодного зимового степу остаточно.

Коли вдячні вороги від'їхали на безпечну для них самих відстань, з'явилися нарешті і Волики. Господи! Який вони мали жалюгідний вигляд! Обидва у подертих кожухах, без шапок, з подряпаними обличчями і засапані. А коні їхні тремтіли всім тілом, очі стали великими, немов полумиски з пирогами і мало що не піна на губах повиступала.

– Що це з вами, бідолахи?

Нещасний вигляд двох шалапутів як і вдала бійка геть розвіяли незадоволення покинутих ними серед степу товаришів.

– Та...

– Думали там татарський загін...

– Думали здобич узяти...

– А там вовки.

– Тільки страху набрались.

– Ледве відбились.

Видно було, що Волики і справді дуже схвильовані, бо так багато вони ще ніколи не говорили. Ну як на таких ображатися?

Глибокий сніг та затримки, про які ми вже дізналися, та неуважне ставлення Марка до хитромудрих способів орієнтування на місцевості примусили козаків стати на незаплановану ночівлю у першій-ліпшій балці, що трапилася їм перед заходом сонця. Щоправда у тій же балці, ще з осені заліг спочивати ведмідь. Одним словом рику було... на все Дике Поле. Але Марко його таки вгамував, і той вже з барлогу свого не вилазив, поки "ті скажені козаки" на ранок не від'їхали у своїх незрозумілих для вільного дикого звіра справах.

Від'їхали вони швидко і впевнено, бо по зорях Марко орієнтувався трохи краще, а Вовцюган за своє довге морське життя і взагалі на цьому собаку з'їв, отже за ніч мали змогу з високою точністю визначити потрібний напрямок. До того ж, уночі вони виразно розчули віддалений гуркіт на Дніпрових порогах.

Над порогом дійсно побачили високі стовпи, що за всіма ознаками мали визначати обриси будівельного майданчика. Далі стояла хижка, вочевидь для тимчасової нечисленної варті, а поряд неї високими стосами громадилися обстругані та як треба обтесані, видовбані чи надпиляні дерев'яні колоди, доправлені сюди, видно, здалеку. Кількість таких колод, а також нанесені на них фарбою номери та інші хитромудрі інженерні знаки не залишали сумніву у тому, що перед козаками в снігу лежали деталі майбутньої дерев'яної фортеці немалих розмірів.

Роздивившись, як належить, довкола, на одному зі стовпів помітили таку собі табличку з написом: "Увага! Закрита зона. Стороннім та козакам вхід заборонено", а за нею величенький дерев'яний щит з писемним повідомленням, виведеним яскраво-червоною фарбою: "Спорудження фортеці Шмакодак. Будівництво веде французький інженер Темплан з дозволу та повеління Короля польського і всієї Речі Посполитої. За довідками звертатися до Таємної канцелярії".

Розділ п'ятий

Про стиль і манери.

Як здобувати друзів і впливати на ворогів

– А козаки що – не сторонні? То чому і нам вхід заборонено? – здивовано запитав Батько Іванко. Досі він учився читати по Біблії і інших текстів йому ще не доводилося бачити, тому і мовні нюанси подібних оголошень не були доступніші його допитливому розуму, ніж "складні і противні" математичні формули, якими встиг налякати січову малечу Гармаш.

– Розумієш, Іванку... Це – такий стиль... – спробував пояснити Марко, який, вже, намандрувавшись по світах устиг закріпити на практиці здобуті у січовій школі знання.

– Манера така писати. Прийнято у них так, – спробував допомогти побратиму Харко.

– Дивна якась манера, – зітнув плечима послідовний Іванко. – У Біблії я нічого подібного не бачив.

– Еге, – в один голос відгукнулися побратими, – там всього не побачиш.

– Правильно вони написали, – втрутився у їхню розмову Вовцюган. – Відколи я з вами, то ще не бачив козака, який би погодився визнати себе стороннім, хоч би куди його занесло. А вже у себе, в Україні, то й поготів.

– А де ж вони тоді сторонніх знайдуть? – озирнулися навкруг себе Волики. – Тут, окрім нас, жодної живої душі. І до хоч якого поселення звідси таки неблизько.

– І все-таки вони помилились, – знову озвався Харко, – бо написати козакові "в'їзд заборонено", це все одно, що його запросити.

По цих словах, відчепивши від сідла келеп, Харко спрямував Білогривого через територію будівництва просто до хижки. Решта козаків чемно поїхала за ним.

На бадьорий рип снігу під кінськими копитами двері хижки розчинилися і з густої темряви на світ Божий виліз якийсь чужинський офіцер. Що чужинський, то це стало видно одразу, бо одяг його хоч і був охайного вигляду, проте жоден його предмет аж ніяк не відповідав тодішній моді – від чобіт, і до крилатого капелюха з пером якогось велетенського півня чи іншого, невідомого в тутешніх краях, птаха. При боці він мав дивну, як на думку Марка та Батька Іванка, пряму шаблю з достатньо широким клинком та розцяцькованим руків'ям, прикріплену до широкого і довгого пояса, вдягнутого незнайомцем чомусь через плече.

– Добридень. Хто такі будете? – поцікавився незнайомиць ламаною польською мовою.

– Який дурень оте написав? – не привітавшись, запитав Харко і вказав своїм келепом на щит з написом.

– Якийсь дурень, – байдуже відповів незнайомиць. – Я взагалі не знаю, що там написано, бо не розумію української. Це Таємна канцелярія замовляла у Києві... А ви, часом, не збираєтесь на нас нападати?

– Та ні, – зітнівся Харко і одразу став чіпляти свого келепа назад до сідла.

– Ми просто у роз... – хотів було пояснити Батько Іванко, але йому одразу забило дух від дружнього удару Маркової долоні по ще не дуже широкий і не дуже козацькій спині.

Марко ще не був характерником як Крутивітер і не міг самою лише думкою зупиняти чийогось надто довгого язика, але він уже трохи знався на дипломатії. Чемно усміхнувшись до незнайомця, він швидко виправив Іванкову шкоду:

– Роз'їжджаємо тут просто. Ось хлопчиська вивезли погуляти. На коні поїздити.

– Шкода. Я думав, ви хотіли напасти. Тоді ми могли б зітнутися!..

Незнайомець раптово вихопив свою шаблю, став у третю позицію, прикривши собі правий бік, зробив глибокий від щирої душі випад і з насолодою закрився у четверту позицію – прикривши бік лівий – наче змагався з уявним суперником. Проробивши таким чином кілька фехтувальних вправ підряд, він з жалем заховав свою зброю у піхви і зітхнув.

Козаків розвеселило це видовище, але вони встигли і оцінити вправність незнайомця у володінні клинком та його стрімкі рухи, тому одразу пройнялися до нього дружніми почуттями.

– До речі, мене звуть Марко Пиріг, – першим обізвався Марко, зійшов з коня і привітно потис незнайомцеві руку.

Іванко ще трохи ображався на Марка – "бач, розумний знайшовся!" – але в глибині душі розумів свою провину, тому теж охоче приступив до чужинського вояка, щоб познайомитись і собі.

Чолов'яга виявився французом на ім'я Жан Морквійон. Професійний військовий, у пошуках заробітку та гострих вражень подався до невідомої йому Польщі разом зі своїм знайомим інженером Темпланом. Темплан, мовляв, заробляє на життя тим, що проектує і будує на замовлення влади чи заможного панства фортеці та замки, а ще, оскільки вивчав топографію, складає карти різних місцевостей. Оце й зараз, їздить десь по Дикому Полю та все заміряє та вираховує, та звіряє, та до своїх

робочих паперів записує і замальовує. А він, Морквійон, як фортеця збудується, стане її першим комендантом, а тим часом мусить забезпечувати безпеку праці на будівництві, тобто охорону працівників від нападів усяких незадоволених забудовою території, зацікавлених щось поцупити, заїжджих людоловів або й просто від розбишак.

– А де ж працівники?

– Ще не набрали. Темплан мусить отримати дозвіл на набір робочої сили, а воєводи тягнуть... Доведеться йому ще попоїздити до Києва, а може й до Варшави... Добре, що хоч дозвіл на будівництво швидко отримали.

– Звісно, коли з королівського повеління!

– Е-е, не кажіть. Повеліти – то одне, а дозволити – то зовсім інше.

– Справа в тім, що повелівають одні, а дозволяють інші, – здогадався Харко. – Одне з іншим не завжди узгоджується.

– То ти тут надовго? – поцікавився Марко, якому вже хотілося, щоб цей симпатичний і не в міру, як на військового, балакучий француз затримався тут таки надовго. Марко любив зустрічі з хорошими людьми і завжди сумував, коли їхні шляхи розходились. "Це по молодості", – зітхав йому на те трохи старший Харко.

– Чи надовго? Не знаю. Мені ще не надіслали контракт. Все залежить від Таємної канцелярії.

– Що ж це за така канцелярія? – знову вихопився Іванко і тут-таки скосив очі на Марка, чи той знову не битиметься, і ступив ближче до Харка, що мав на Січі стійку славу захисника і покровителя усякої малечі.

Але тепер Марко навіть зрадив, що це питання поставив малолітній Батько Іванко, а не він сам, бо воно вже крутилося на язиці. Іванко те помітив з Маркового радісного вигляду – де гріха подіти, Марко ще погано володів своїми почуттями, – і запишався.

– Взагалі Канцелярії й не існує, – охоче провадив розмову далі француз. – Ми з Темпланом не довго лишалися при польському дворі, але наслухалися про цю вигадку багато цікавих історій. Справа в тому, що рік чи

два тому з'явився перед королем якийсь заброда, що прибився до решток побитого у боях з козаками гарнізону і, зі слів їхнього командира, наче виявив якесь героїство...

– Таж ні рік, ні два тому козаки з королівськими військами не воювали, – здивувався Харко.

– Воювали, чи просто билися, – заперечив Морквійон, – а кам'яну фортецю так рознесло, що каменя на камені не лишилося. І в тих боях начебто брав участь оцей Охрім Верещинський. Хоча я особисто в це не вірю. Бачив його лише двічі, але ось мій висновок: пику йому били – це напевне, бо така противна й хитрюща, що кулаки самі тягнуться прикластись, а у справжній бій такий тип не полізе. Такий здатен воювати тільки паперами.

– Що ж можна навоювати таким чином? – недовіриливо осміхнувся Марко.

– Скажу тобі щиро – більше, ніж ми навоюємо гарматами.

"Добре, що Гармаш його не чує", – одночасно подумали Марко, Харко і Батько Іванко. Вовцюган та Волики в розмову не вступали і нічого такого не думали, бо не дуже розуміли польську мову. Вони в цей час тільки мовчки тупцями навколо коней. Хіба що досвідчений і в торгівлі, і у військовій справі Вовцюган вже встиг порахувати запаси будівельного матеріалу та прикинути на око розміри відведеної під фортецю території.

– З'явився цей Охрім при дворі, – радо продовжував вочевидь знудьгований сидінням у пустельному місці майбутній комендант, – і за якісь два-три тижні з усіма роззнайомився і втерся в довіру не до самого короля, але до найвищих і найповажніших міністрів. Привабив їх пропозиціями про створення таємної служби, яка б збирала різні важливі для безпеки держави і трону відомості та стежила, щоб не терлися довкола короля усякі зрадники та підлабузники, та дармоїди. Вибив королівський указ про створення при дворі такої служби, а разом з указом і окрему кімнату з важкими та міцними дверима, напхав її усякими перами, паперами, каламарями та пляшечками з чорнилом і заходився

працювати. Місяця не пройшло, а вже виявилось, що половина тих, хто постійно крутився при дворі і ласкою короля втішався, були або зрадники, або підлабузники, або дармоїди. Дійшло до того, що ті самі міністри, які йому допомагали і його підтримували, один від одного кидаються і ховаються, один одному не довіряють і вже самі того Охріма бояться. Що він надумає та їм скаже, те й роблять. Один король ні про що те нічого не знає – бо ж то таємна робота – і тільки дивується, куди це люди з палацу виїжджають, а замість них якісь нові з'являються. Та міністри вже й бояться йому зізнатися, що самі ж собі отаку халепу створили.

– Хто ж із ним таким працює в тій службі? – гмикнув Харко.

– А ніхто й не працює. Таємна канцелярія – це він сам. Нікому не довіряє і на всіх дивиться з підозрою. Сам собі вигадує якісь плани та таємні операції, а з ним усі й погоджуються. Щоб не заводитись. Кожен боїться, щоб його кудись у прикордонну фортецю не заслали. Охрім такий! Як на кого образиться, то вже назавжди. І поки той йому на очах – паскудитиме йому скільки зможе. А найбільше козаків не любить. Таку діяльність розвів, що не інакше війною справа скінчиться.

– Невже король і справді про це нічого не знає? – перепитав Марко, зосереджено про щось розмірковуючи.

– А що королю? Для нього чи сейм, чи Таємна канцелярія – все одно кожен робить що хоче.

– Після того, що тобі довелося побачити і почути, нічого дивуватися, що тебе на бійку тягне, – поспівчував Харко. – Треба б людині допомогти.

– Хлопці, якщо буде змога влаштувати тут яку сутичку, повік буду вам вдячний, – запевнив француз і благально склав руки на грудях.

– Чи тобі аж так хочеться по пиці отримати? Не розумію, – розвів руками Марко.

– Та ж я військовий! Як рік чи й більше не братиму участі у боях, хто ж мене на роботу візьме? Чи то пак на службу до війська? Скажуть, немає у Морквійона досвіду – і все. Прощавай моє забезпечене життя, доведеться

протирати штани на паризьких тротуарах, чекаючи милостині... А крім того, спробуйте, посадьте тут замість мене. Інколи така нудьга бере, що хочеться з високої скелі головою вниз кинутись. Добре, що ми в степу.

Морквійон благально поглянув на Марка та Харка, відчуваючи, що рішення може прийти саме від цих недурних з виду молодиків.

Козаки замислились. Знудьговані цією довгою й не дуже зрозумілою для них самих розмовою Вовцюган і Волики теж з надією дивилися на Марка з Харком та ще час від часу на коней. Хотіли додому.

– Я з ним все одно битися не буду, – упівголоса попередив товариша Марко, – сподобався він мені.

– То треба хлопців прислати, – знову подав голос заповзятливий Іванко і знову про всяк випадок сховався за Харка.

– Просто так, тільки заради бійки не поїдуть. Тренуватися і на Січі можна, а сюди далеченько, – похитав головою Марко.

– Отже, потрібна мета, – звів угору вказівного пальця Харко і пильно подивився на Морквійона. – Що, коли ми хлопців за будівельним матеріалом пришлемо?

– Е ні! Це для фортеці. Без бою не маю права віддати, – замахав руками француз.

– Чому ж без бою? З боєм. Так, як ти й хотів.

– Справді, – просвітлів на лиці співрозмовник. – Тільки ж битися цікаво, щоб зі славою... А яка ж тут слава, коли я нічого на будівництві не вбережу.

– Нічого, – заспокоїв Харко. – Ми багато народу пришлем, і таких бициків, що слава тобі буде забезпечена. На рідній землі пам'ятник поставлять.

– У святі попадеш, – запевнив Марко, згадавши, мабуть, дяка Омелька.

– Уявляєш, – підбадьорював Харко, – як про тебе розповідатимуть на всіляких балах та гуляннях: цей мужній офіцер цілих три дні тримався проти значно переважаючих сил козаків...

– Тиждень, – зажадав Морквійон.

– Гаразд. Хай буде тиждень, – погодився зговірливий Харко, – але потім наші забиратимуть все, що зможуть дотягти. Врахуй, триматися проти козаків, це вже неабияке героїство.

Вони вдарили по руках. Щоб не прогадати з потрібними для успішного бою силами, хлопці ще уточнили, чи Морквійон охороняє будівництво самотужки, чи у нього є хоч якийсь гарнізон. Виявилося, що хоч якийсь є. А саме, шестеро таких, як і він, найманців: троє німців, троє австрійців. Набирати сюди українців було суворо заборонено, щоб не повтікали на Січ.

– І як же ти з ними спілкуєшся? – запитав Марко, уявивши собі такий зібраний аби як загін.

– З австрійцями можна хоч поговорити про оперу, зате німці в своє чергування старанно розчищають територію від снігу і взагалі, люблять порядок. Тільки, коли починають грати на губній гармошці та співати свою улюблену пісню – щось там про якогось Августіна. – австрійці не витримують їхніх фальшивих голосів і лізуть битися. От коли їх розбороняю, хіба тоді й розвага.

– Щось їх зараз не чути.

– На рибалку подалися. У них міжнародні змагання.

– Наші зараз теж рибалять, – припустив Батько Іванко і з запалом поглянув на знудьгованого Вовцюгана і Воликів. – А ми ще встигнемо з нашими порибалити?

Це стало останньою краплею.

– Все! Час їхати, – рішуче мовив Вовцюган, і за хвилину вони з Воликами вже сиділи в сідлах та розвертали коней убік їхньої фортеці-домівки. Тільки ось ця їхня вчасно виявлена рішучість порятувала Марка та Харка від щиросердного і балакучого француза. Вони в свою чергу швидко сіли на коней і подали руки Морквійону вже з сідла, щоб не залишати приводу для дальшої затримки.

– До зустрічі, друже! Побачиш, ми своє слово тримаємо!

– Дякую, панове! Від щирого серця дякую! Схоже, я знову відчуваю смак до життя!

Морквійон ще довго гукав їм услід слова подяки, а козаки його вже й не чули. З веселим сміхом мчали вони

по засніженому полю, радіючи водночас і приємній зустрічі, і тому, що нарешті відкараскались від цієї безперечно доброї, тільки аж надто знудьгованої людини.

Розділ шостий

Сміх у два голоси

Від фортеці від'їхали весело, далі стало сумніше. Ще не встигли щити з чудернацькими написами сховатися за обрій, як пішов сніг і скоро вже падав так густо, що просуватися далі було несила.

– Треба зупинитись, – запропонував Харко.

– Ні, – відрізав Марко. – Козака снігом не налякаєш.

– Ну-ну, – скептично відгукнувся побратим і на підтвердження свого сумніву сплюнув. Слина одразу перетворилася на крижинку і мало не примерзла до вуст.

– Невідомо, скільки цей сніг ітиме, – підтримав Марка Вовцюган, – а ми ж маємо і про фортецю Кошовому повідомити.

– І про ту дивну Таємну канцелярію, – нагадав Марко.

– І про можливу війну, – докинув здаля Батько Іванко, бо досі намагався триматися осторонь від Марка, щоб не заробити ще якого буханця межі плечі.

– Ну-ну, – повторив свою думку Харко, але вже, мабуть, з меншим сумнівом, бо цього разу не сплюнув.

Вони ще якимось намагалися просуватися, але врешті таки зрозуміли, що без голки чобіт не пошиєш, і зупинились. Швидко, наскільки дозволяли погодні умови, облаштували для себе схованку від снігу – у самому ж таки снігу, – попритулялися один до одного, щоб не замерзнути, накрилися зверху кожухами і, оскільки вже випала така нагода, приготувалися виспатися. Козацьких коней, безумовно, витриваліших ніж самі козаки, перед тим розгнуздали і пустили рятуватися від негоди на власний розсуд.

– Оце б поїсти, – в один голос зітхнули Волики.

– Спіть, телята, – буркнув Харко, – і не дражніть мені побратима.

Маркові ж від Воликових слів справді щось залоскотало в середині, а до рота пінистою, солонкуватою морською хвилею набігла слина. Згадалися приторочені до сідел шкіряні торби з холодними, щоб не сказати *замороженими*, пирогами...

– Краще б нам було уздовж Дніпра їхати, – промимрив, засинаючи на Харковім плечі, Батько Іванко.

"Де ти узявся такий мудрий на мою голову", – сказав би Марко іншого разу, але тепер Іванкове зауваження відволікло його від думок про улюблену страву, і він почав думати чомусь про дівчат та про оті слова Пасічника, а вголос тільки й промовив лагідно:

– Спить уже, батьку.

А Харко ніжно поклав свою велику і теплу руку на стрижену по модному "під горщик" і вже мудру Іванкову головешку.

– І який шайтан нам оце з погодою напаскудив, – зненацька висловився переважно мовчазний Вовцюган.

На його слова ніхто не звернув уваги...

Марко прокинувся від того, що хтось наче штрикнув його у бік і залоскотав під носом. Одразу відчув, що не може встати і з переляку штурхонував з-над себе кожуха так, що друзів густо обсипало снігом. Побачив перед собою кінську морду і щирий погляд свого Вороного, озирнувся на сніговий замет, що утворився над їхнім "лігвищем", і одразу згадав, хто він і на якому світі.

За спиною щось хихикнуло у два голоси і рипнув сніг.

Марко озирнувся... але поряд себе нічого не побачив і вирішив, що зі сну ще не таке приверзеться. Зате, глипнувши вдалечінь, помітив серед рівномірно-іскристого білого снігу маленьку чорну цятку, яка одразу ж і почала збільшуватись.

"Мана", – подумав Марко і міцно заплющив очі, а тоді протер їх своїми натренованими кулаками, геть зчищаючи останні залишки глибокого лицарського сну.

Та ж ні. Виявилось, що цього разу перед ним була не мана, а карета. І ця карета, встановлена по-зимовому на широкі сани, не зважаючи на глибокий сніг, вперто посувалася у їхньому напрямку.

– Уставай, хлопці, пригода їде! – бадьоро гукнув Марко, поклавши при цьому одну руку на ефес колись відбитої ним у розбійників шаблі, а другою намагаючись підкрутити свої ще короткі, але вже козацькі вуса.

Друзі попротирали очі і стали готуватися до нових знайомств.

Повитягали з-під снігу сідла, мішки з холодними пирогами та баклаги з твердою і крихкою водою – вона ж бо давно перетворилася на кригу, келепи, рушниці, пістолі, порохівниці та торбинки з кулями, а також конспекти лекцій Омелька з топографії, в яких, між іншим, на п'ятидесяти сторінках були виписані та вималювані прикмети-орієнтири, що знаходилися на території запорізьких земель та Дикого Поля. Волики ще прихопили з собою записи про тваринний світ Центральної та Південної України – просто з цікавості, бо на Січ потрапили прямо з неволі, а в неволю прямо з першого класу, а неволя це не те місце, де вам розповідатимуть про природу рідного краю, – і ще Іванко не розлучався з шкільними зошитами, у яких записував свого часу все про управління та судочинство у запорізьких землях. Він, бачте, малий-малий, а дуже вже не хотів пасти задніх і мріяв, щоб колись, коли він виросте та навчиться воювати як Марко і Харко, грати на бандурі, як Заграй, і тямити у речах надприродних, як Крутивітер, то вже напевне обійме посаду писаря Війська Запорізького Січового – як Омелько. Має ж Омельку колись набриднути сидіти на цій посаді?.. А щоб бути козацьким писарем, крім того ще треба у стількох речах тямити, що жах!

Поки Іванко так думав, приторочуючи до сідла молодого гнідого коника свої торби, невідома карета під'їхала достатньо близько, щоб козаки могли розгледіти, що тягнуть її двоє коней, а супроводжують десяток вершників, за одягом та озброєнням аж надто схожих на ординців. Для швидкого думкою і так само швидкого рішеннями Марка становище одразу прояснилося, і він усміхнувся:

– Хлопці! Не пощастило з французом, то ось вам цілий загін татар!

– Вже другий за цю поїздку, – задоволено гмикнув Харко.

– Другий, та не для всіх, – стиха відгукнувся Вовцюган, маючи на увазі зрозуміло, Воликів.

– А хіба ординці їздять каретами? – щиро поцікавився один Волик.

– Не їздять, – терпляче пояснив Марко. – Тому, немає сумніву, що вони когось захопили в полон... Є нагода відзначитись... На коней!

– Розгорнутися лавою! Рушниці до бою! Відсікти кінноту від транспорту! – Підтримав Харко, який з'явився на Січі разом з Марком і тому вважав, що теж має право віддавати накази. Ще старішим січовиком у їхньому гурті був тільки малий Батько Іванко, але він за віком не вважався професійним військовим, у боях брав участь тільки випадком, коли щастило потрапити з козаками в засідку чи з іншої подібної нагоди – тому, почувши Маркові та Харкові накази, слухняно перевірів свого довгого пістоля, що був йому замість рушниці, і ввів свого коня у стрій, на першу вогневу позицію.

– Цілься! – гукнув Марко, втиснувшись плечем у приклад довгої, з витонченим, мов тендітне молоде дівча, станом рушниці-яничарки.

– Бий! – гукнув Харко, ніжно обіймаючи свою неабияких розмірів аркебузу.

Залп із п'яти козацьких рушниць та одного Іванкового пістоля здійняв густу хмару порохового диму і одразу вплинув на райдужний і безпечний настрій чужинського загону. Вершники стишили ходу своїх баских коней і почали придивлятися, що то таке діється у засніженому полі, що так гримить.

– Вперед! – наказав Харко.

Козаки швидко... у всякому разі настільки швидко, наскільки дозволяв глибокий сніг, погнали коней назустріч кареті, яка, між тим, впевнено і неспішно рухалася далі.

– Готуйте пістолі! – знову гукнув Харко, на ходу дістаючи два потужні, наперед заряджені, пістолі із прикріплених до сидла чохлів.

– Стій! – знову підтримав його Марко. – Цілься! Бий!

Кожен з насолодою і глибоким задоволенням від думки про те, що він у цю хвилину робить добру і благородну справу, розрядив у бік чужих кіннотників по два пістоля – у Батька Іванка на цей випадок теж були свої два, тільки меншеньких, – і гучне "Бабах!", яке у гірській місцевості неодмінно викликало б обвал або снігову лавину, тут у степу дало найкращий для обох сторін результат: татари нарешті зрозуміли, що далі їхати поряд з каретою небезпечно, а, можливо, небезпечно і залишатися на місці, тому розвернули коней і кинулися навтьоки по протоптаному ними ж самими сліду ще раніше, ніж Марко вигукнув команду "Шаблі до бою!" Вийшло, що козаки тільки відсалютували шаблями власній блискучій чи, принаймні блискавичній перемозі. Тепер вони дозволили своїм коням пробиватися крізь глибокий сніг спокійніше і без поспіху.

– Наздоганяти не будемо? – байдуже запитав той Волик, який досі мовчав.

– Та хай з ними! – так само байдуже відгукнувся Харко.

А Марко, хоча й пошкодував, що знову не вдалося розважитись, але також набрав байдужого вигляду і проголосив товариству цитату чи то з усного, чи то з писемного твору якогось модернового на той час літератора, суть якої зводилась до того, що "кінного татарина в степу ніякий біс не наздожене".

В тому, що наздогнати татарський загін практично неможливо, скоро переконалися і менш досвідчені у питаннях степового бою Вовцюган з Воликами, бо на власні очі побачили, як татари, від'їхавши на якусь відстань, застосували свою улюблену тактику – швидко роз'їхалися на чотири загони, а ті ще на чотири, а ті ще... і порозліталися степом у різні боки. Настільки у різні, що окремі з них кілька разів пролітали майже поряд з козаками, але були такі зосереджені на своєму маневрі, що зовсім цього не помітили.

Зате, коли вдоволені цим видовищем козаки під'їхали до карети, звільненої від сторонньої – з їх, козаків, точки зору – присутності, її пасажери, мабуть, помітили, що зовні ситуація змінилася. Дверцята розчинились і звідти, мало не під передні ноги Марковому Вороному, викотився маленький круглолиций чоловічок у великій і теплій шубі. Шуба не інакше як була дарована йому за якісь заслуги чи задля якоїсь відзнаки з чийогось плеча, бо виявилась для нього аж надто довгою – чоловічок ще на східцях карети наступив на полу і, втративши рівновагу, зарився носом у сніг. Але це зовсім не насніжило козаків. Навпаки, серця присутніх мало не розірвало від раптового, неочікуваного, вибуху радості, що ураз повикидав їх із сідел і примусив кинутися до цієї маленької людини, яка тепер лежала у снігу і, звівши догори своє обличчя, розгублено і водночас щасливо усміхалася своєю доброю, щирою і такою знайомою їм усім посмішкою.

Розділ сьомий

Дай я тебе обійму!

Знайомство з простим французьким інженером

– Це ж Маллюк!! – репетував Марко, першим кинувшись обіймати давнього друга.

– Маллюк! Це таки справді Маллюк! – радів не менше за побратима Харко.

Інші раділи так само, але Вовцюган, як старий морський вовк, намагався бути стриманішим, а Іванко, як малий і слабший, просто не одразу зміг пробитися до Маллюка з обіймами. Зате Волики розчулились мало не до сліз, зустрівши свого колишнього товариша по неволі та морським катастрофам.

– Ніяк не чекали так скоро тебе побачити, друже! – гукали до Маллюка збуджені такою несподіванкою козаки. – Оце нам радість! Слава Богу!

– І Магомету пророку його! – чемно відповідав придушений козацькими обіймами, але вірний і друзям, і своїм релігійним переконанням Маллюк.

"Що це ви робите отут, серед степу?" – вже хотів було запитати щасливий від такої гарячої зустрічі в холодному засніженому степу татарин, але зустрічні питання тренованіших і в гарячих боях, і у веселих балачках товаришів не дали йому часу й на те, щоб рота розкрити.

– Яким чином тебе сюди занесло? Ти ж прагнув учитися! Невже зі школи вигнали? Чи може прогулюєш?

– Е-е-т! – широко усміхнувся на ті схвильовані вигуки колишній дисциплінований воїн і чемний невільник. – То довга історія... – і розповів ту довгу історію в кількох фразах: поїхав у Париж, бо чув, що там добре навчають архітекторів. До Сьорбони, з давніх часів відомого університету, не потрапив, по-перше тому, що в університеті навчають тільки християн-католиків, а по-друге тому, що архітектурний факультет ще не відкрили і невідомо коли відкриють. Зате багато чому навчився, працюючи на будівництвах та по капітальних ремонтах замків Луари. Туди приймають усіх, навіть мусульман та індусів. І що головне – грошей за навчання не беруть. Ну, а коли вже здобув такі-сякі вміння, пішов учнем до відомого французького інженера Темплана. Тепер їздить із ним по всьому світу – від Парижу до Києва – і проектує та зводять усякі оборонні фортеці та багатоповерхові житлові замки...

Тут з карети з'явився ще один пасажир, у такій самі, що й Маллюк, шубі, у шапці, отороченій хутром і прикрашений величезним пером невідомого птаха, з тоненькими вусами, мізерною борідкою, остриженою трикутником у спосіб, неприйнятний ні в мусульманському світі, ні на українській території. Неважко було здогадатися, що новоявлений іноземець саме і був тим Маллюковим наставником і благодійником, про якого вони вже наперед чули від Морквійона.

– Це що, напад? – байдуже, з виглядом людини, у якій надто багато турбот, щоб займатися побутовими дрібницями, запитав інженер Темплан.

Почувши жажливий західноєвропейський акцент француза, Марко мало не розреготався, але раптом уявив,

як же звучить для татар його власна татарська вимова, і це блискавично відбило йому охоту сміятися. Щоправда і не завадило швидко створити на обличчі чемну посмішку.

– Це – звільнення! – гордо вихопився Іванко з відповіддю, бо, як воно частенько бувало, забув, що коли поряд стільки дорослих чоловіків, меншому, хоч і „батьку”, а годилося б помовчати.

– Не розумію... – вибалушився на хлопців іноземець. А потім запитливо поглянув на Маллюка і звернувся до нього татарською: – Мабуть я переоцінював свої знання української. Нічого не розумію. Що це за люди? І де наша охорона? Ви ж обіцяли мені добірну команду!

– У-у-у... – розгублено роззирнувся Маллюк і розвів руками: – Я сам нічого не розумію.

– Скоріше цей француз недооцінює свої знання української, – пошепки поділився з Марком своїми думками Харко.

– А ми, бачу, не зорієнтувалися, – промурмотів у відповідь Марко. Він змалечку не ходив серед дурнів і тепер швидко второпав, що вони розігнали не нападників, а охорону Темплана, яку Маллюк назбирав йому зі своїх колишніх товаришів по зброї. Бідолаху треба було виручати.

– Ви перетнули кордон козацьких земель, пане Темплане, – схитрив він. – Тут тільки козацький загін може відповідати за вашу безпеку.

– Справді? – здивувався Темплан. – Треба помітити його на карті... – і одразу спохопився: – До речі, звідки ви мене знаєте?

– Хто ж у нашому степу не знає славного інженера Темплана, – підтримав Маркову хитрість Харко. – Ви ж – відома людина.

– Мені це надзвичайно приємно, – розтанув у посмішці інженер, але раптом знову стривожився: – Врахуйте, за охорону я більше не платитиму. Попередній загін отримав гроші за тиждень наперед. Це час, необхідний для моїх попередніх досліджень.

Марко втішився від того, що таки вірно зрозумів ситуацію, і поспішив заспокоїти француза.

– Що ви, що ви. Друзям запорожці надають такі послуги безкоштовно.

– Тоді від сьогодні – я найкращий друг запорожців, – щиро запевнив Темплан.

А Іванко, якому вже дуже хотілося додому, знову вставився:

– І не треба вам, до речі, цілу тижняку соватися степом! Їдьте з нами на Січ! Омелько вам так усе розкаже, що намалюєте вашу карту за один урок. В теплі й затишку.

Цього разу козаки схвально загули на ті Іванкові слова, а Темплан навіть захвилювався, не стільки від вдячності, скільки від того, що козаки надто обізнані у його справах. Проте, інженер якоюсь мірою був ще й філософом та дипломатом. Як філософ він міркував, що все на землі і в житті людському трапляється так чи інак тому, що так треба й інак бути не може, а як дипломат розумів, що відмовляти на чемну пропозицію озброєного загону з п'яти кремезних парубків і одного навдивовиж поінформованого хлопчача щонайменше нерозумно.

– Дякую вам за чемну пропозицію. Про таке я навіть не мріяв, – щиро зізнався він. – Прошу панів до карети.

Пропозиція на якусь мить ускладнила становище, бо в кареті було тільки два місця і ще одне зовні для візника, який належав до найвербованих Маллюком лицарів і, зрозуміло, дременував разом зі своїм загоном.

Почали радитися між собою, але тут Волики заявили, що в карету не сядуть, бо після неволі ще не встигли насолодитися свободою, а Вовцюган швидко зголосився сісти за візника, бо як колишній капітан великого морського судна радий буде покерувати хоч якимось більш-менш солідним транспортом.

Отже в карету сіли Темплан, Маллюк, Марко і Харко, а Іванка добрий до дітей Харко примостив собі на руки так, щоб тому добре було дивитися у вікно. Вовцюган гукнув: "Віддати кінці!", лунко цвѣохнув батою і карета, запряжена парою добрих коней, зрушивши з місця, плавно пішла глибоким снігом. За нею менш плавно, потопаючи мало не по саме сідло в снігу, рушив ескорт з нерозлучних братів-близнюків Воликів.

Волики були раді, лишитись на відкритому засніженому просторі, що видавався їм миліший за найпишніше приміщення, у якому могли виявитися грати на вікнах, Вовцюган був задоволений тим, що віжки в цю хвилину здавалися йому штурвалом, і він на якусь мить навіть забув про неспішних Воликів і, весело поганяючи коней, швидко лишив їх далеко позаду, а Марко та Харко з Іванком були просто щасливі, бо зроду-віку не випадало їм їздити у кареті.

Маллюк дивився на своїх товаришів і почувався не менш щасливим, на відміну від трохи розгубленого і зовсім не впевненого у своїй безпеці Темплана.

– Хлопці, як я радий вас бачити. Марку, ти ще не оженився? Харку, а ти зі своєю дружиною так і не бачився?

При цих Маллюкових словах Марко почервонів, а Харко глибоко зітхнув і засумував. Їхній уважний і чуйний товариш одразу второпав, що зморозив дурницю, – а він же ні в якому разі не хотів засмучувати цих симпатичних лобуряк з добрими очима і важкими кулаками, – тому одразу спробував вирівняти невдало почату розмову.

– З вами завжди цікаво. Як не зустрінемося, так тобі або нові знайомства, або нова пригода...

Щирий Маллюк наговорив би хлопцям ще багато приємного, але на слові "пригода" під каретою почувся страшний тріск і досі зручний транспорт завалився набік у досить незручний для пасажирів спосіб. Харко з Іванком полетіли на Марка, Марко на Темплана, а Вовцюган у цей час полетів головою в сніг.

– Ой! – сказав Іванко, хоча козакові не личило б так висловлюватися.

– Тіпун тобі на язик, Маллюче-друже, хоча я тебе й дуже люблю, – сказав Харко.

– Не пощастило. На нас таки мабуть напали, – сказав Темплан.

– Якби напали, то ми б вважали, що пощастило, – сказав Марко. – А це – просто чортій-що, хай йому біс!

Тут пасажирів виразно почули веселий сміх, що розсипався в засніженому степу двома дитячими

голосами, і швидко розкотився на різні боки, а потім зненацька затих, наче чиясь невидима рука різко вимкнула радіоприймач.

Про радіоприймачі у ті часи не знали, тому уважні слухачі могли дати такому явищу тільки одне прийнятне серед освічених і неосвічених кіл пояснення...

– Які знайомі голоси, – озвався Маллюк. – Ні, таки дуже знайомі.

Марко і Харко спробували Perezирнутися, наскільки їм дозволяли незручні пози.

– Сьогодні я вже їх чув, – мовив Марко і для порядку перехрестився.

– Старі знайомі, – по-доброму усміхнувся Харко і також перехрестився, та не забув перехрестити і Батька Іванка.

Темплан подумав, що йдеться про якийсь місцевий козацький обряд і також перехрестився, а потім дістав із торби сувій паперу і зробив якісь записи, хоча повалений на нього Маллюк і ускладнював цю, за звичайних умов, нехитру, справу.

Виявилося, що у карети зламався полоз. Чому це сталося, вже здогадувались і Марко, і Харко, і навіть байдужий до всіляких таємниць Маллюк. Тільки необізнаний з надприродними силами нашого краю француз вирішив, що у Києві карету погано оглянули перед від'їздом.

Лагодити транспорт не було ні змоги, ні особливого бажання, зокрема у Темплана, який ще надто невиразно собі уявляв, що саме чекає його на Січі. Зате Маллюк вже знав напевне – якщо вони не зволікатимуть, на Січі їх чекатиме добра вечерея. Він уявляв її аж надто виразно, і це тільки посприяло швидкому спільному рішення у рамках загального і дружнього порозуміння – наші подорожні випрягли коней і рушили в дальшу дорогу верхи, з розрахунком уже до вечора проїхати ворота козацької фортеці, хоч би й через хвіртку, якщо козацтво ще досі не розчистило їх від снігу.

Двоє малих чортенят – Куць і Пуць – перевели подих тільки тоді, коли перетнули кордон запорізьких земель, якраз біля корчми, що не так давно виросла на рештках

зруйнованої фортеці. Колишня фортеця стояла безпосередньо біля межі, що розділяла запорозьку та польську території впливу, і була призначена перепиняти шлях на Запорожжя усякому, хто не мав при собі належно оформлених дозволів, але через певні обставини була зруйнована власним гарнізоном. Слід зауважити, що це зовсім не вплинуло на прозорість означеного кордону, оскільки наявність укомплектованої гарнізоном фортеці аж ніяк не перешкоджала більш-менш сміливим людям ходити повз неї куди заманеться. У вояків гарнізону потреба самозбереження була розвинена значно більше ніж почуття відповідальності за збереження коронного (читай: державного) рухомого та нерухомого майна. Вже тут нам з Вами стає зрозуміло, що розташування на цьому місці прибуткової корчми виглядало значно логічнішим, ніж будь-якого затратного військового чи невійськового об'єкту.

З півроку тому знайшовся таки підприємливий чоловік, у якого в добре набитих гаманцях було не каміння, а на таку ж вагу щирого золота та й викупив у держави видимо непотрібну земельну ділянку з рештками фортечних стін, що приносили королівській скарбниці не більше користі, ніж тоді, коли вони були ще неушкодженою фортецею. Після цього звалище каміняччя швидко перетворилося на шикарну корчму у вигляді зруйнованої фортеці з камінами, дубовими столами, навмисне грубо-різьбленими стільцями, широкими зручними лежанками, стайнею і повіткою для возів. Стара споруда отримала нове життя, в якому замість шкодити подорожнім, тепер всіляко сприяла їхньому просуванню до легендарної козацької фортеці. Тут усякий, хто мав на те потребу, міг поїсти, заночувати і отримати платні поради, як дістатися до Січі і не пропасти у ще Дикому, мало цивілізованому Полі. Новий власник, задля збільшення числа клієнтів – бо поки що, більша частина утікачів з королівсько-панських земель воліла якомога швидше ступити на вільну землю і не затримуватися на підконтрольній королівським військам території – навіть замовив відомому французькому інженерові Темплану скласти карту запорізьких земель з думкою видати в

найближчому майбутньому путівник по Запорожжю і заробити добрі гроші на продажі такого путівника в новій прикордонній корчмі. Француз, безперечно, погодився оскільки за роботу була обіцяна приваблива сума. До того ж він сподівався вигідно збути копії цієї карти ще принаймні двічі на території Речі Посполитої – резиденту Ватиканської розвідки у Києві і польському королівському двору, а якщо пощастить, то ще й військовому міністерству рідної і близької йому особисто, але далекої від проблем Центральної та Східної Європи Франції.

Отож, двоє чортенят перевели дух після довгого і швидкого бігу засніженим полем і радісно Perezirнулися.

– Ну, як ми козакам насолити? – радісно обізвався Куць, старший із двох чортенят за віком і трохи вредніший.

– Ага, – широко усміхнувся у відповідь Пуць, менший та від народження добрий і незлостивий. – Хлопці ж люблять пригоди. А які ж пригоди у голому степу? А якщо немає пригод, то їх треба влаштувати.

– Вони у нас ще попосоваються тим степом, по шиї в снігу, – задоволено потер руки Куць.

– Але ж до вечора на Січ потраплять? – з надією глянув на нього Пуць. – Ми їх і так на цілу добу затримали. Не хочеться хлопцям аж надто паскудити. Та ж і Маллюк з ними... Шкóда.

Куць негайно відважив меншому братові дзвінкого потиличника:

– Не твій клопіт людей жаліти, сопливцю! От іще ярмо мені на шию! І коли ти вже справжнім чортом станеш?

– Не бийся, чортяко, – схлипнув Пуць, – бо як скажу Харкові, він ухопить тебе за хвоста і кине аж ген до того лісу!

На згадку про Харка Куць зморщився і полапав рукою свій довгий хвіст, наче перевіряючи чи ж міцно тримається і чи не відірве його таки завзятий козак.

– Теж мені, нечиста сила! Позаводив друзів серед козаків і радіє. Чистюля зашморганій! Добре, пішли краще в оцю корчму заглянемо. Може знайдемо харч і яку роботу...

Обоє враз усміхнулися, наче й не було між ними тієї короткої сварки, весело презирнулися і бадьоро почимчикували до змальованої нами вище корчми.

Розділ восьмий

Посли співають. Верещинський говорить

На третій день перебування королівських послів у козацькій фортеці Кошовий викликав до себе курінного Дідька Лисого.

– Де твої Марко та Харко?

– До Пасічника поїхали, батьку. На Різдво.

– За яким це календарем вони Різдво гуляють? Вже скоро тиждень, як свята скінчились.

– Справді скінчились, – погодився Дідько Лисий, – а товариство ж усе одно гуляє. Роботи на Січі зараз не дуже...

– Я здається наказував сніг порозчищати? – насупився козацький ватажок, у глибині душі розуміючи, що на Січі і справді зараз роботи не дуже. Та й козаки, доки не в поході, або, якщо не отримали окремих завдань, залишаються людьми вільними і можуть покидати Січ, коли їм заманеться. Але Марко і Харко не з тих, щоб дивитися, куди втекти, і хлопці тямущі та неслабкі, і саме зараз украй потрібні йому саме для окремого, підходящого для них, завдання.

– Що той сніг розчищати? Хлопці його ще позавчора розкидали, – промимрив собі під ніс Дідько Лисий.

Сперечатися з начальством він не збирався, по-перше тому, що був людиною немолодою і досвідченою, а по-друге тому, що добре бачив – Кошовий його не слухатиме, Кошовому зараз не до снігу, зараз йому просто для чогось знадобилися Марко з Харком.

"А вони ж справді мали ще позавчора бути на місці, – подумав курінний. – Який біс їх поплутав? А ще ж Іванко з ними... Це або Марко ніяк від пирогів не відірветься, або в степу заблукали. Хоча ні. Ця компанія не заблукає. Скоріше самі з кимось війну почнуть. Без обміну посольствами та реверансів. Хоч би куди не встряли".

– Гаразд, – завершив свої роздуми Кошовий. – Якщо хлопців досі нема, значить скоро з'являться. А ні – то з понеділка шли гінця до Пасічника, щоб той гнав їх у три шиї. Зараз вони тут потрібні.

– Готувати їх до поїздки у Київ? – поцікавився Дідько Лисий.

Кошовий суворо глянув на нього з-під лоба:

– Ти глянь, який здогадливий. Чи ж не занадто?

– Що ж тут здогадуватися, батьку. Ми вже чули, що війна на носі. Пороху на Січі обмаль, а тут іще й королівські заборони... Треба комусь налагодити таємні поставки з Києва, а Марко і Харко...

– Це погано, – недослухав його Кошовий. – Коли все як на долоні і всім зрозуміло, виходить не схоже на таємну операцію. Влипнуть наші хлопці, і поки ми тихенько сидітимем у шанцях чи за возами, вони сидітимуть у панських підземеллях.

– Гіршої напасті для них не придумаєш, – погодився Дідько Лисий.

– Які ж у тебе пропозиції?

– Варто залучити Крутивітра. Хай вигодає для них які хитрощі.

– Згоден, але цього замало. Треба відволікти від них увагу. Якось прикрити хлопців.

Вони на якусь мить задумались. Нарешті курінний жестом попросив слова.

– Ну? – наготувався слухати Кошовий.

– Є досить просте і логічне рішення.

– Давай, не тягни.

– Всі знають, що убік Києва частіше їздить Заграй з Жени-Бідою, Зігни-Бідою та Скрути-Бідою. От ми їх і відправимо першими. Та ще й попереду польських послів, щоб вони їм постійно на очі траплялися. Але щоб самі у справу не встрявали. Хіба на крайній випадок.

– Непогано. До речі, що там посли поробляють? Вже два дні від них окрім п'яних пісень нічого не чути.

Посли тим часом справді не сумували. Увесь час, поки вони знаходились у фортеці, навколо кожного крутилося

по два-три козаки, а в їхню тимчасову оселю-резиденцію прибували все нові й нові бочки з медом, сулії з горілкою та глечички з якимись трав'яними настоями, що їх Крутивітер готував особисто. Міцний і бувалий Кшичинський мужньо витримав ці неймовірні випробування козацькою гостинністю, і вже через день після приїзду його остаточно відірвали від Дерисорочки, доручили Данилові-кравцю полагодити роздерту на клапті заповзятливим козаком теплу шубу, і тепер поляк, аж ніяк не позбавлений насолоди зігріватися теплими напоями, мав змогу розважатися фехтуванням та рукопашними боями з усіма бажаючими. Посол і приймаюча сторона настільки пройнялися взаємною приязню, що вже на третій день козаки потягли Кшичинського на лід рибалити, і той охоче приєднався до їхніх рибальських змагань, підсиливши своєю поважною особою курінь Дідька Лисого, який дуже потерпав від нестачі шести вже відомих нам і широкому причорноморському світові бійців.

Поки Кшичинський успішно вливався у дружній козацький колектив, Верещинський ходив по хаті з Дерисорочкою від столу до лежанки та навпаки і пив без перерви усе, що йому наливали, бо якщо в перший день він ще думав собі опиратися, то на третій йому в голові так замакітрилося, що його думки і слова найрадикальнішим чином відокремилися від його свідомості. Бідолаха то намагався співати народні пісні, то кричав, що не буде більше пити до кінця своїх днів, за хвилю вимагав налити ще і хилив у себе келих за келихом, дивуючи своєю вправністю навіть неперевершеного на Січі пияка, який досі тримав його за рукав своєю залізною жменею, – нарешті почав лаяти всіх, хто не мав звички по обіді заглядати до корчми, потім згадав лихим словом польську державу, не найкращим чином висловився про короля і нарешті перейшов до суті справи, щоб, власне, й цікавило наполегливих у справі споювання коронного посадовця козаків. Омелько, який за безпосереднім дорученням Кошового постійно наглядав за п'яними Дерисорочкою та

Верещинським і робив на паперах якісь нотатки, почав слухати уважніше, гусяче перо в його руці швидко пірнуло у каламар з якісним, турецького виробництва, чорнилом і швидко забігало по розгорнутому на столі аркушу.

– Хто такий цей Кш... Кш... Кшичинський?! І в-в-взагалі, к-куди це він подівся? Д-дурний вояцюра. Г-гарматне м'ясо. Як... Гик! Як... Гик! Як-кий з нього посол! Я тут п-посол! Мене п-послали, і я п-пішов. Ні, я п-поїхав. Ні!! Я с-сам с-себе п-послав. Я над ними н-найстарший! Я – Таємна, кат мене б-бери, канцелярія! – тут Верещинський набундючився і, що сили мав, грюкнув кулаком об стіл. – Всі ч-чули?! Т-таємна! Найтаємніша! Щоб ви усі знали!! – і він ще раз грюкнув кулаком.

На той грюкіт прокинувся Дерисорочка, який досі міцно тримав Верещинського за рукав, уклавши чубату голову на стіл між мискою з варениками та своїм порожнім кухлем.

– Гм! – гмикнув козак, вшніпився посоловілими очима у пом'яте обличчя Верещинського і поплескав його по щоці.

Той раптом заплакав і п'яно запросився:

– Слухай, п-пусти мене, звірюко. Я ж маю порахувати ваші га-гармати... Ні! Треба н-нак... нак... к-креслити п-план... ф-ф... пф-ф... укріплень!

Поки Верещинський з несамовитими зусиллями вергаючи язиком, намагався донести до широкого козацького загалу свої таємні наміри – зібрати якомога більше відомостей про військову силу, укріплення та оснащення козаків, Дерисорочка вільною рукою поклав собі до рота холодний вареник і обережненько долив собі у кухню горілки з акуратно розташованої посеред столу напівпорожньої сулії. Потім зосередився на кухлі Верещинського. Ливонув і йому. Стукнув келихом об келих, запрошуючи гостя випити ще. Той, остаточно заплутавшись на словах "відомості про чисельний склад" зрадів, утер сльози і хвацько перекинув запропоновану йому рідину у свою натреновану за два дні горлянку.

– Кар'єра! – вигукнув він радісно. – Ось ти, свиното, знаєш, що таке кар'єра?.. Заради неї я почав з вами війну.

Я! Я її почав, а не хто інший. І наші... к-королівські війська вас розчавлять, бо у вас пороху... Ось бачиш цю дулю?

Блискавичний удар в обличчя зірвав його з лави і відкинув у кут, під образи. Дерисорочка хукнув на свій лівий кулак і налив собі ще. Випив. Поглянув на рукав дорогої шуби, затиснутий у правій жмені, утер ним вуса і пошпурих навздогін господарю.

Приглушений віртуозним подвійним ударом (кулак-стіна), Верещинський, мабуть, уперше в житті відімкнувся від зовнішнього світу повністю, разом з усіма своїми органами чуття. Тверезі козаки, що приставлені були наглядати за пияками, підняли розім'якле тіло дипломата-невдахи і не дуже вже шанобливо закинули його на лежанку.

При контакті з лежанкою у Охріма на якусь мить все-таки блимнув спалах свідомості:

– Як я не люблю к-козаків, – промурмотів він, уткнувшись пикою в ковдру. – Особливо М...-М...-М...

Кого ж це так не любить пан Верещинський, козаки так і не розібрали.

Розділ дев'ятий

Наплутати, щоб заплутати

Надвечір на Січ верхи прибули Марко зі своїм загоном та супроводжувані ними інженер Темплан і його перспективний учень Маллюк. Кошовий знову зібрав козацьку старшину. Як завше, за міцним дубовим столом у хаті Крутивітра та Омелька. В літню пору стіл виносили на вулицю, але зараз надворі стояла зима, та й розмова вимагала щонайменшого розголосу. Йшлося про підготовку козаків до бойових дій проти коронних військ, а це вам не окремі поодинокі рейди, наїзди та сутички. Така справа вимагала ґрунтового планування та серйозної організації. Справжня війна – це не просто тривала бійка, це – потреба безперестанку забезпечувати бійців – тих, що б'ються, бажано своїх, – харчами, зброєю та боеприпасами, а в кращому разі й детальними відомостями про стан, склад та імовірні маневри супротивника. Те, що на Січ вже прибуло

польське посольство у складі одного симпатичного невігласа й одного хитрого шпигуна, означало, що попередні військові дії розпочалися. Повідомлення Марка про розпочате поляками будівництво нової фортеці безпосередньо біля близьких козацькому серцю порогів означало те саме.

Марко, Харко та Іванко були присутні на цій вузькій козацькій раді, щоб безпосередньо переповісти старшим козакам усе побачене на власні очі та почуте від Морквійона, поки Вовцюган з Воликами розважали усякими незначущими теревенями Маллюка і Темплана. Омелько мав повідомити та розтлумачити товариству п'яні теревені Верещинського.

– Бачить Господь, і ми з вами, брати мої, що цей Верещинський – нікчема, розумом та шляхетними помислами не наділена, але ж таке воно хитре, слизьке і вертляве, що чим раніш витуримо його з запорізьких земель, тим менше у нас за порогами смердітиме, і Небо возрадується.

– Пропонуєш відправити назад посольство? – суворо запитав Кошовий.

– Верещинський – не посольство, – уточнив Омелько. – Офіційно він тільки товмач, та й то непотрібний, бо без нього знаходити спільну мову з послом значно легше.

– Отже, варто подумати, за яких умов він наробить нашому світові менше шкоди: коли буде отиратися тут, на Січі та щодня перераховувати наші гармати, – ревниво заговорив Гармаш, вочевидь ображений тим, що якийсь невіглас вирішив упхати свого носа до його артилерійської справи, – чи коли застрягне у Києві, або повернеться до Варшави.

Крутивітер також відірвався від своєї люльки і втрутився у розмову:

– Співставивши звіт Омелька та відомості, добуті Марком і Харком... – тут він поглянув на ображене обличчя Батька Іванка і одразу додав, – та Іванком... ясно свідчать про те, що ми маємо справу з Таємною канцелярією короля Речі Посполитої в особі єдиного її працівника, організатора і керівника Охріма Верещинського, людини непевної, лихої

та недоброї, зокрема до тих, хто колись чинив їй добро, або й просто не робив нічого лихого.

– Бувають же такі свині на світі, – зачудовано вигукнув ще малий і ще недосвідченіший за Марка з Харком Батько Іванко.

Козаки на те зауваження тільки посміялися, а Крутивітер розмірковував далі:

– Як ми вже бачили, чи то пак чули і зрозуміли, – Верещинського цікавить виключно власна кар'єра, а для цього йому потрібен або видимий результат власної роботи, або хоча б видимість бурхливої діяльності. Дипломат з нього нікудишній, отже тут, на Січі, він намагатиметься щонайбільше дізнатися чого треба й не треба, щоб потім, при дворі, вдавати з себе умілого розвідника і цим підкріпити своє, досить хистке допоки, становище...

– Непогано б його розхитати остаточно, – озвався Марко.

– Заради такої тварюки попрацювати не шкода, – кивнув на його слова Харко.

– Треба не забувати про бізнес та репутацію нашого Братства, – вкинув своє слово і Квадрига. – Я маю повернути обох клієнтів, інакше, згідно з контрактом...

– Про умови вашого контракту ми знаємо, – перервав його Кошовий. – Але на Січі зібралося надто багато іноземців. До того ж фахівців з військової, інженерної справи та картографії. Гадаю, боятися цього не слід, але якщо фахівці можуть бути корисні і нам, то відвертого шпигуна і кар'єриста краще позбутися одразу.

– Кшичинського можна затримати на довше. Він – чесний офіцер і щирий товариш. З одного боку, нам не заважатиме, з іншого, не зможе завчасно повідомити своїм відомості про наше становище і наші дії, – висловив свою думку Дідько Лисий.

– От хитрюга! Зізнайся щиро, що він значно підсилив ваш курінь на змаганнях з риболовлі, – ображено загули інші курінні отамани.

– Не горлопаньте! – майже обурився Кошовий. – Дідько, хай йому біс, правду каже. Краще порадьте, що робити з французом.

Настала коротка пауза, під час якої присутні старанно накручували на пальці вуса, м'яли собі підборіддя, чухали лоби і потилиці та раз у раз перезирилися, щоб Кошовий не подумав, що вони нічого собі не думають. А думали вони всі про те, що краще хай з цього питання висловиться Омелько, бо він у них найбільший книжник і укладання карт, схем та всяких настанов, хоч з військової справи, хоч щодо цивільного способу життя – то його парафія. Омелько їх зрозумів, але вичекав якусь мить тільки для порядку і, нарешті, підвівся зі своєї лави:

– Звернув я думки свої до Бога, панове-браття, і зійшли вони мені назад у тому ж таки задуманому мною вигляді, а саме: добру справу робить француз, але не тільки для нас та й не в першу чергу для нас, бо ж не власний дім проектує, а фортецю, що у війні проти нас стане твердиною коронних військ над порогами, і карти свої, відповідно, не вдома над каміном вішатиме, а потраплять вони до тих, хто більше заплатить.

– А згодом і до тих, хто платитиме менше, – підказав Крутивітер.

– Бог свідок, що так воно в житті і буває. Серед грішників. Але я веду до того, що нам би слід простежити за виконанням цієї роботи, а по змозі і вплинути на неї.

– Як саме вплинути? – уточнив Кошовий.

– Ну... Підказати... Підправити... Підмалювати... Щось наплутати...

– Щоб заплутати? – радісно здогадався Батько Іванко, а Харко смикнув його за рукав аби малий сидів тихо і не перебивав дорослих.

– Треба кожному дати відомості в різних варіантах, – вихопився і Марко. – Хай тоді ламають голови.

– Істинно так, – погодився Омелько. – Таким робом ми навіть зможемо якимось уберегти порядного чоловіка Кшичинського від пройдисвіта Верещинського, бо інакше доля першого бачиться нам наперед... Якщо вірити оповідам француза М-м-м...

– Морквійона, – Підказав Харко.

– ...Морквійона, – слухняно повторив Омелько. – Чомусь хочеться йому вірити.

Поки велися ті розмови, Квадрига сидів мовчки і терпляче чекав відповіді на своє логічне питання стосовно транспортного бізнесу...

– А на твоє питання, Квадриго, скажу таке, – звернувся нарешті до нього Кошовий так, наче вони щойно перевали розмову: – Верещинського забереш завтра удосвіта. Так, щоб до ранкової молитви вже й духу його тут не було. Кшичинського вивезеш пізніше, окремим рейсом, коли прийде на це час. Тоді Братству і вексель буде оплачено і довіру клієнтів ви не втратите, а щоб була довіра між нами, Кіш виплачує тобі гарантію у подвійному розмірі тієї суми сьогодні ж. Готівкою.

Квадрига згідно кивнув.

– Що робити з цими грошима, коли отримаєте плату за контрактом, повідомимо згодом. Побачимо, як складуться обставини.

Тут Кошовий поглянув на Дідька Лисого і додав:

– Кшичинському усе поясните коли цього... вже не буде.

– Що ж йому пояснити?

– Я вам що, чарівник, чи може який-небудь джура, за всіх роботу робити? – огризнувся козацький зверхник, але тут-таки й поглянув чи немає поряд Джури, щоб той чого доброго не образився. Того, хвала Богові, не було – сидів та стеріг Верещинського і Дерисорочку, щоб куди бува не завіялись. – От ти, Квадриго, з Крутивітром до ранку і вигадайте якусь... байку чи легенду, чи вже там що. Головне, щоб було імовірно і щоб ваша брехня... тобто легенда, була добре узгоджена. А Заграй хай простежить, щоб той бісів Охрім не протверезів, доки не від'їде від нашої фортеці аж за обрій.

– А Омелько, – зітхнув немов про себе Батько Іванко, – нас постійно вчить, що брехати – це гріх.

Кошовий раптом почервонів і насупився, козаки усміхнулися, і всі разом відвели очі кудись убік, а Омелько поспішив рятувати козацького ватажка від ганьби перед цим "балакучим шмаркачем" (принаймні так чомусь подумала про Іванка добра половина присутніх):

– Мав я одного знайомого єзуїта, то в нього була приказка: "Чим більший гріх, тим щедріше прощення". Знай-бо, Іванку, що багато святих на початку свого життя грішили немало, та ж потім покаялися перед Господом і молитвами своїми...

У Харка при цих Омелькових словах раптом спалахнули очі, аж Марко звернув на це увагу, а потім він глибоко зітхнув і засумував... А Марко знову озвався, кинувши доречне зауваження:

– До ранку ми не встигнемо підготувати для Верещинського істотну брехню... я хочу сказати "підправлені відомості", щоб там карти чи опис місцевості, чи план фортеці...

– Теж вірно, – засмутився Кошовий. – А просто так його відправляти...

– Я можу допомогти! – знову вистрибнув наперед Іванко. Обличчя у хлопчиська світилося такою впевненістю і гордістю, що козаки всерйоз наготувалися слухати. – У Омелька зберігаються мої контрольні з географії запорозьких земель та фортифікації за 1-й, 2-й і 3-й клас... Я тоді... ну... ще не дуже добре вчився...

– Молодець, Іванку! – хором гукнули козаки. – Оце хлопчисько! Всім носа втер! Ну, мудрець!

Звісно, що пропозиція Іванка була прийнята одразу, і запорожці вже потирали руки, уявляючи, як вони ще посміються над Верещинським. Мало того, якщо той пихатий нікчема повірить у правдивість підсунутих йому паперів, це мало б означати кінець його Таємної канцелярії. За великим рахунком, козакам не було діла до того, які служби існували чи існуватимуть при королівському дворі, але усяких зрадників та попихачів тут надто вже не любили...

На цьому підвели підсумки: Заграй мав забезпечити Верещинському веселу ніч і вранці допомогти Квадризі завантажити його в сани. Омелько, разом з Іванком – сьогодні Іванко так відзначився, що його також було згадано серед виконавців украй важливих завдань, чим хлопець страшенно пишався – мали допомогти Темпланові в його роботі, з тим, щоб козацтво також

отримало з того якнайбільше користі, а Марко, Харко і Дідько Лисий від завтра бралися розписувати план походів на недобудовану фортецю Шмакодак, які Кошовий розглядав не тільки як спосіб отримання будівельного матеріалу для січових укріплень. Він справедливо вважав, що ті походи стануть своєрідними маневрами, додатковою наукою розледачілим за зиму запорожцям, а, зокрема, новачкам, які досі ще не встигли ні порошу, ні ворожого кулака понюхати. Крутивітер мав отримати якесь окреме, особливе завдання, а поза тим допомогти Омелькові у створенні "підправлених відомостей" та "легенд".

Коли виходили з хати, Харко прошепотів до Марка:

– Слухай, виходить, що великий грішник швидше може стати святим, ніж щирий праведник?

Марко стенив плечима і скося поглянув на товариша: "Що це з ним? Чи не забаглося Харкові потрапити у святі?"

– Прости мене, Господи! – звів очі до неба Харко.

"Так і є, – подумав Марко. – Спасибі тому Верещинському, бо Харкові таки не вистачає якоїсь війни. Щоб не звихнувся бува бідолаха".

На вулиці зустріли заклопотаних Зігни-Біду, Скрути-Біду і Жени-Біду. Ті зробили вигляд, що просто тиняються без усякого діла, хоча і при повному озброєнні, але Марко з Харком того не помітили. Харко перебирав у пам'яті вчинені гріхи, а Марко думав, чому це Кошовий суворо наказав не потикатися на очі Верещинському. Відчував, що старий готує для них цікаве завдання, інакше чого б... Але все-таки Маркові шкрябало на душі через те, що він не може побачити тієї пики. Хоч би з-за рогу. Та ж не можна. Як сказав Кошовий "ні", то вже ні.

І не знали ні Марко, ні сам Кошовий, що та начебто обережність саме й була справжньою необережністю, що згодом мало не привела Марка з побратимом разом до справжньої халепи.

Вже вночі ворота січової фортеці злегка прочинилися і через них виїхало три озброєні вершники у високих козацьких шапках. Ті шапки разом з довгими списами швидко розтанули у мороці темної безмісячної ночі, а кінські копита ще якийсь час хрустали об Дніпрову кригу, поки і звук той не затих десь у далині, ближче до берега, за яким починався досі широкий, а тоді ще й безмежно дикий (населений скоріше дикою звіриною, ніж зазвичай мирними та працьовитими людьми) південноукраїнський степ.

Розділ десятий

„Цінні” папери

Охрім Верещинський прийшов до тями, коли широкі сани вже несли його засніженим степом. На душі було так кепсько, що Охрїмові аж крутило в животі, а очі ніяк не могли звикнути до денного світла. Нарешті вони сяк-так розгледіли не вузьку спину Квадриги... А де ж його компаньйон? Чорт забирай! Охрім їхав один. Спробував напружити пам'ять. Скільки часу він провів на Січі? Чим займався? Від тих думок різко заболіла голова. І в животі знов прихопило.

– Гей, ти, стій! – гукнув Охрім до Квадриги.

Сани зупинились. Охрім миттю, мало не запоровши носом у сніг, вискочив з саней, пробіг до найближчого кущика, що стримів зі снігу голими своїми гілочками, і спустив штани...

Поки Охрім сидів під кущем, Квадрига теж зліз чобітьми на сніг, тут-таки спорожнився, поглянув на чисте-чистісіньке небо і з задоволенням розправив плечі. Клієнт не поспішав вилазити з-під куща. Що ж, не дивно. Козаки всі ці дні не жаліли для "почесного гостя" не тільки питва, а й наїдків. Щоб йому не змога було навіть з-за столу піднятися, не те що бігати по Січі та рахувати гармати. Квадрига усміхнувся. І такі засранці роблять погоду при королівському дворі. Хоча, мабуть, саме в таких дворах найбільше багна у будь-яку пору року.

Верещинський піднявся і ще не дуже впевнено пошкандибав до саней.

"Питатиме чи не питатиме?" – з цікавістю подумав Квадрига.

Але Верещинський ще не настільки прочумався, щоб мислити логічно і послідовно. Може тому мало не зробив ще одну велику помилку. Він блимнув недобрими очима на усміхненого Квадригу і буркнув:

– Чого стоїш, х...

Йому дуже кортіло додати "хлопе дурний", але в голові раптом блимнув одноразовий спалах світла, і в тому світлі Охрім побачив загін татар, які побоялися зачіпати Квадригу та шматочок іще давніших спогадів, коли його, Охріма, дуже й дуже били... Отже, він затнувся на букві "х" і, ковтаючи слину, ледве договорив:

– ...х-хочеш, поїхали далі.

Квадрига хотів, тому без дальших розмов зайняв своє місце і махнув батоном, так що Охрім ледве устиг всістися і не вилетіти на сніг.

"Може й добре, що не питає, – знову собі подумав Квадрига. – Чим далі від'їдемо, тим менше у нього буде бажання повертатися. Тоді й козаки будуть задоволені і мені – без мороки. Та й Іванковим паперам швидше повірить. Ще б пак! Як не повірить, то доведеться визнати себе нездарою, а воно ж таке, що скоріше удавиться".

Верещинський тим часом намагався зібрати докупи хаотично розкидані по найдальших закутках його пам'яті шматочки та уривочки подій, що відбулися упродовж кількох останніх днів. Але ж ті кляті шматочки-уривочки збиралися довго і ніяк не хотіли викладатися в належному порядку.

"Ніс чешеться, – думав Охрім. – Чи не до грошей? До речі... Де мої гроші?! Ху... Гроші на місці. Ось, у кожній кишені по гаманцю, і в поясі зашиті... Ну гаразд. З головним розібралися. Знову ніс... і щоки... щелепи і ті чешуться. Господи! Щоб чого доброго по пиці не надавали!"

Йому знову стало погано. Нічого не вдієш, таки доведеться якось розпитати цього візника. Аби ж тільки не здогадався.

Тут на обрії означилася якась споруда. Сани летіли швидко, і скоро вже вгадувалися у тій споруді обриси зруйнованої фортеці. Навіть щось до болю в щелепах знайоме вгадувалося Верещинському у тій сірій громаді каміння, але що саме, він ніяк не пригадував.

"Що ж це зі мною сьогодні коїться? Щось роблю, кудись їду, а нічого пригадати не можу".

– Чому я не пам'ятаю це місце? – промовив він сам до себе у голос.

– А ми його уночі проїжджали! – одразу відгукнувся Квадрига. – Ви тоді спали, а ваш супутник – ні.

– Який супутник? – про всяк випадок запитав Верещинський.

– Пан Кшичинський, який же ще. Той самий, якому ви листа лишили, що мусите терміново їхати, бо треба важливі папери для Київського воєводи передати. До речі, ви обіцяли зробити доповнення до контракту на доплату за додатковий рейс.

– Який рейс?

– Ну от. Самі ж говорили, що Братство має привезти пана Кшичинського до Києва, коли буде на те ваше особисте розпорядження... Але казали, що буде воно якось пізніше.

"Ху. Значить не все так погано. А може й навпаки. Виходить, я таки щось зробив... хоч і нічого не пам'ятаю. Добре, що цей бовдур такий балакучий".

– То я й питаю себе, як воно буде з оплатою... – провадив далі Квадрига. – Щоб я через ваші темні справи роботи не позбувся.

– У нас не темні справи, а дипломатичні, – дипломатично відповів Верещинський. Дуже вже йому пика чесалася, і він вже насправді боявся, щоб її не натовкли. А тут постійно перед очима ця широка спина... В компанії з Кшичинським було якось затишніше.

Верещинський ще раз помацав пояс і впхав руки до кишень. Гаманці з грошима лежали на місці. "Еге, цьому що не так скажи, то й гроші одбере".

– Про оплату ви не турбуйтеся, – додав про всяк випадок уголос. – Головне, доведіть мене разом з паперами до Києва, згідно з контрактом.

При цьому він роззирнувся довкола. "А де ж, холера, ті таємні папери? Куди ж я міг їх заперти? Хоч би оком глянути... тверезим... що я там роздобув".

– А папери хай так і лежать під вашим сидінням чи дістати, щоб ви їх десь переховали?

– Хай лежать, хай лежать, – мало не заспівав від радості Верещинський. – Там їм нічого не станеться, а так ще, не приведи Господи, хто побачить. Папери ж серйозні. Не аби що.

Він дуже хотів, щоб це було справді так. І майже в цьому не сумнівався. А тому гордо закинув ногу на ногу і задер носа догори, хоч у голові з тієї тривалої пиятики ще й бумкало, наче це була маківка дзвіниці невеличкого храму. Саме в цю хвилину Охрімового тріумфу і порівнялися вони з корчмою, що мала не затерту назву, а вималювану свіжою яскраво-червоною фарбою – "Руїна".

Іншим разом Верещинський неодмінно промовив своє улюблене "Хіба це корчма?", але зараз, сповнений радості і незвичного для нього бажання похмелитися прорік:

– Ну, зупиняйся. Не завадить мені пообідати...

Розділ одинадцятий

Втрати і здобутки пана Пшосто-Нікшемського

Пан Пшосто-Нікшемський вважав, що його досі просто нікчемне життя тепер стало веселішим і значно приємнішим. Колись він уперто намагався здолати круту кар'єру військового і, після довгих років нудної, виснажливої муштри набувши значного хоча й мало корисного зате відчутно болючого військового досвіду у сутичках з непокірними нікому, а тим більше представникам пансько-королівської влади козацями, додряпався до командирського рангу і був призначений комендантом окремої королівської прикордонної фортеці... завдяки непривабливо-низькій зарплаті і відсутності бажаних угробити кілька років свого

молодого життя серед степової пустки за повної відсутності розваг та значної присутності ворожо настроєних до всякого роду державних військ міцних духом і кулаками чолов'яг. Бачите, фортеця будувалася на кордоні запорізьких земель з метою перепинити утікачам із облаштованої державою та хазяйновитими пройдисвітами аж надто цивілізованої країни до обжитих вільним козацтвом і ще не так цивілізованих земель. Зрозуміло, що діти, жінки, старі люди та слабкі чоловіки тим шляхом не проходили. Мало того, всі інші – цебто, які проходили, – замість того, щоб втекти на Запорожжя раз і назавжди, мали дурну звичку потім вертатися і вештатися через укріплений фортецею кордон сюди-туди, коли їм заманеться, не ховаючись і нікого не питаючи. А як про щось питаючи, то тільки для того, щоб затіяти наперед програшну для військового гарнізону бійку, або врізати комусь із вояків по пиці просто так, одноразово. Отже, силові методи держави, замість того, щоб відбити неспокійним українцям охоту до життя в диких польових умовах – чи сказати б точніше в умовах Дикого Поля, навпаки відбили охоту нечисельному і мало оплачуваному гарнізону до життя у спорудах військового призначення і мало не до... Ні, на кар'єру у Пшосто-Нікшемського ще були надії. Нікчемненькі, але були. Допоміг, як це завжди у житті буває – випадок. Головне, що в ту мить вимагалось від новоспеченого командира – не розгубитися...

У той пам'ятний день, невідомо звідки, принесло до фортеці якогось дурного хлопчиська. Тільки з'явився перед ворітьми, і в крик! Відчиніть, мовляв, бо треба затримати втікача... Зрозуміло, з тих, що охочі до козацького життя більше ніж до свинячого. Плювати було Пшосто-Нікшемському та його жовнірам на втікачів, але заходи безпеки треба було приймати, бо тільки за попередній тиждень від проїжджих запорожців та майже-запорожців їм уже перепало разів п'ять. Затуркані постійними бойовими та всякими іншими тривогами вояки у безладді, замість вистрілити з гармати, умудрилися впхати розпалений гніт до бочки з порохом.

Ба-бах!! – і фортецю вмить перетворило на безладну купу будівельного матеріалу. Мало того, втікачі, бо ж їх виявилося аж двоє, ніяк не поспішали кудись тікати – навпаки! – спокійнісінько пройшли, куди хотіли, ще й встигли заїхати комендантові по пиці та прихопити з собою всю наявну у колишній фортеці артилерію... тобто гармату.

"Нещасний випадок в результаті злочинного недогляду" – це кримінальна справа. Комендантові та гармашеві виразно світили королівські катівні та тривале ув'язнення. Був би на місці Пшосто-Нікшемського хтось дурніший та нікчемніший, то мав би халепу. А він – ні! Швидко здобувся на геніальне і сміливе рішення: зробити з того зайти героя і звалити на нього відповідальність. Тепер панові коменданту вже напевне підверталась нагода отримати посаду в столиці та ще й виїхати до омріяних висот на плечах того хлопчиська, якому все одно нічого було втрачати. Але, вдало відкрутившись від дуже можливого покарання, у подальших своїх планах він все-таки прорахувався. Хлопчисько, який при дворі назвався Охрімом Верещинським, виявився не тільки хитруном, але й паскудою, а ці дві якості у поєднанні надають істотну перевагу в боротьбі з поряднішими конкурентами. Пшосто-Нікшемський виявився поряднішим, чого й сам у собі не підозрював, – і не пройшло й місяця, як отримав призначення у ту ж таки зруйновану ними самими фортецю, хоча й з орденом на шиї, вартість якого було вираховано з його ж таки Пшосто-Нікшемського просто нікчемної місячної зарплатні. На додачу йому всучили грамоту, що давала право набрати новий гарнізон з бовдурів-добровольців, за яку так само довелося сплатити в королівську скарбницю немалу суму грошей.

У Польщі потрібних Пшосто-Нікшемському бовдурів не виявилося, зате в Україні знайшлося кілька розумак, які не мали сміливості самотійно податися на Січ, але охочі були хоча б наблизитися до вільного степового життя, тим більше за підтримки і покровительства офіційної влади. З таким гарнізоном панові коменданту вже нічого

не загрожувало, бо ці хлопці з запорожцями не воювали б ні за які гроші, не те, що за належну королівським воякам зарплатню, яка з вищезначеним дзвінким чи шурхотливим, але загалом приємним поняттям, взагалі не мала нічого спільного.

Та найбільший і найприємніший сюрприз чекав Пшосто-Нікшемського просто на місці його нового чи, скоріше б сказати, *чергового* призначення. За час його довгих поневірянь на дорогах України і Польщі та не надто тривалого перебування при дворі, рештки зруйнованої фортеці разом з прилеглими до неї територіями потрапили до списку об'єктів, що підлягали модному на той час процесу приватизації, і вже через аукціон чи в який інший достеменно невідомий Автору спосіб, але перейшли у приватну власність.

Виявилося, що за якийсь час після доленосного для пана коменданта та ще декого, про кого він досі не міг згадати, не скреготнувши зубами, вибуху, з'явився біля руїн такий собі чолов'яга, забагатілий у мандрах по світу шукач пригод на ім'я Забий-Палець, якому заманулося розгорнути у краї власну комерцію. Розміркувавши, що на Запорожжя з України втікає немала кількість люду, а це підтверджували і легенди про поневіряння колишніх захисників фортеці – інакше їх і не називали, бо тільки й доводилося хлопцям, що постійно від когось захищатися, – Забий-Палець вирішив, що найкраще буде вкласти якось вже там збиті ним гроші у будівництво на місці старої фортеці нової корчми з романтичною назвою "Руїна", що мала приваблювати всіх охочих до непевного військового життя. Покрутившись серед довоколишніх воєвод, сплативши скільки треба і кому треба та отримавши законне право на володіння землею, Забий-Палець саме вирішував, кого б настановити на місце адміністратора-розпорядника нового закладу, бо самому лишатися в цих краях і знайомитися з майбутньою кліентурою чомусь не хотілося.

Тут і підвернувся Забий-Пальцю Пшосто-Нікшемський та ще й з компанією, яка охоче згодилася проміняти тяжкі лати на куди зручніший одяг працівників закладу

швидкого харчування. Забий-Палець, як людина у пригодницьких справах досвідчена, добре собі усвідомлював, що надовго затримуватися в корчмі ніхто не буде. Вистачало йому кебети і на те, щоб запропонувати новим працівникам куди цікавіші умови оплати праці, ще й з додатковими нарахуваннями за ризик. Адже працювати доводилося на прикордонній, а отже потенційно неспокійній землі.

– Тепер я просто щасливий, – сказав собі Пшосто-Нікшемський, перетворившись із військової людини на людину забезпечену, розпорядника респектабельної корчми з королівським ремонтом і вигадливим оформленням "під зруйновану фортецю". Тепер у нього лишалася тільки одна, здавалося нездійсненна, але ж усе таки мрія – натерти пику Охріму Верещинському, керівнику Таємної канцелярії Його Величності короля Речі Посполитої.

Справи йшли непогано. Забий-Палець був задоволений фінансовими звітами, які Пшосто-Нікшемський направляв йому щотижня, але наполегливо вимагав піднімати показники і вигадувати для відвідувачів корчми нові, звісно платні, послуги. Може б колишньому коменданту і довелося сутужніше за наявної кількості клієнтів, але рятувало нескладне, заховане на нижньому ярусі підземелля, пристосування для власного виготовлення горілки, що дозволяло істотно зекономити на закупівлі привізних напоїв і, відповідно, зменшити суми відрахувань. Як власнику корчми, так і ласим до чужого представникам хоч місцевої, хоч королівської, а хоч і якої іншої влади.

Деякі негаразди почалися з появою у новій корчмі двох маленьких кошенят невідомої породи. Самі кошенята були чорні, кінчики лапок в обох були біленькі, а одне мало ще й білу плямку на лобі.

Якогось зимового ранку вони з'явилися у дворі корчми з голодним жалібним нявкотом і одразу потрапили на очі Пшосто-Нікшемському. Першим бажанням пана розпорядника було вишпурити кошенят геть на мороз, але чомусь він цього не зробив, а придивився на ті

маленькі створіння, пройнявся жалістю, згріб їх у свої великі долоні і поніс на кухню годувати. Щоправда кошенята чомусь не зраділи, а подивилися на нього з розпачем. Одне навіть спробувало його дряпнути, але Пшосто-Нікшемський на те тільки усміхнувся, дав йому легкого шалабана по голові і впхав мордочкою у миску з теплим молоком. Кошеня запирхало, але відриватися від смачного молока вже не схотіло. Зате друге, те, що було з біленькою плямою на лобі, винувато поглянуло на Пшосто-Нікшемського, наче вибачалося за брата і лизнуло його в руку. Пшосто-Нікшемський знову широко усміхнувся.

Того ж дня у корчмі розпочався безлад. У хлопців вислизали з рук тарілки, ті, що займалися куховарством, пересолювали страви, засуви не відсовувалися, вікна не зачинялися, а у башті на третьому поверсі навіть зламалися сходи і клієнти цілий день не могли піднятися до найпрестижніших столиків на верхньому майданчику, звідки відкривалася чудова панорама на засніжене Дике Поле.

Щоправда, всі ці неприємності жодним чином не відображалися на прибутках "Руїни", бо відвідувачі самі були шибайголовами, не дуже шанували тишу та спокій, а більше гвалт та гармидер. А биті миски та перекинуті стільці – ба! – навіть, коли це призводило до синців та гульт, тільки додавали їм настрою. Тому і пан розпорядник, хоч і отримав більше клопотів, але вбачав у них тільки поточні дрібні неприємності, які не могли затьмарити його хоча й неповного, а все-таки щастя.

Проте одного разу гармидер знявся надмірний. Перекинулися кілька столів, один клієнт звалився з тераси, що колись була бойовим майданчиком для гармати, інший мало не втопився у фонтані і, врешті, самі кошенята потрапили під ноги хлопцю, який обслуговував відвідувача, той упав, порозбивав миски та горщики і тільки що не обварився гарячим борщем.

Пшосто-Нікшемський, який саме нагодився на місце події, знову згріб кошенят у руки, відніс у свою кімнату, всадив на столі і підсунув малим миску з молоком.

– Що ж ви за створіння такі? І звідки взялися на мою голову? Чи не ви затіяли увесь цей шарварок? Смішно, але дуже на це схоже.

Одне з кошенят по цих словах наїжачилось і пирхнуло, а друге, те, що з білою плямкою на лобі, на превеликий подив колишнього вояка, заговорило до нього людським голосом:

– Добре, що ти зустрів нас приязно і не розгнівався на нас за увесь той бешкет. За це ми тобі віддячимо...

Друге кошеня гнівно зашипіло, випустило кігті і спробувало дряпнути братика. Але перше вчасно відскочило, настовбурчилось проти нього і щось переконливо нявкнуло. Тоді те, що було вредніше, заспокоїлось і теж заговорило до Пшосто-Нікшемського:

– Ну, хай і так. Те, що ти незаконно виготовляєш горілку і намагаєшся платити менше податків, – занадто малий гріх, щоб ми отримали над тобою владу. Віднині матимеш спокій. А за гостинність твою ми справді віддячимо. Хоча й не без користі для себе. Завтра до цієї корчми з'явиться пройдисвіт, який вже напевне вартий нашої уваги і завтра ж здійсниться твоє найбільше бажання.

Сказавши це, кошеня розтануло у повітрі просто на очах. Пшосто-Нікшемський здивовано роззирнувся по кімнаті. Кошеня з білою плямою на лобі також зникло.

– Дивина та й годі. Яке ж це моє бажання має здійснитися? І чому воно пов'язане з приїздом якогось пройдисвіта?

Він був настільки вражений побаченням і почутим, що ніяк не міг пригадати хоча б одного свого наймізернішого бажання. Як не думав, а таки нічого не зміг придумати.

– Шибеники й жартуни, – махнув він нарешті рукою і подався у двір наводити лад після учиненого капосними кошенятами бешкету.

Розділ дванадцятий

А піднесіть-но сюди смолоскип

Верещинський не втримався, щоб знову не виявити вредність своєї натури найповнішою мірою.

– Я піду пообідаю, – авторитетно повідомив він своєму супутнику-охоронцю, – а ти сиди тут, стережи сани з таємними документами.

– Аякже, – відгукнувся Квадрига. Причому вимовив цю фразу з інтонацією, що означала чи то згоду, чи то "не твоє собаче діло, чим я собі буду займатися".

Верещинський, однак, почувався таким щасливим, що на інтонації не звертав уваги. Зараз він думав тільки про себе, який він молодець, що цілим і неушкодженим вибрався з ворожого гнізда, та ще й з хорошим результатом – у вигляді важливих відомостей. Атож, є все-таки продажні люди навіть серед козаків. Думка про те, що на світі є ще не менші за нього пройдисвіти, його дуже тішила. "Кого ж тільки я там підкупив? Шкода, не пам'ятаю. Та то нічого, при потребі самі на мене вийдуть. Я ще тим запорожцям покажу, по чім людей продавати".

– Ви не помітили, коли з Січі виїздили, за вами ніхто не стежив? – гукнув йому навздогін Квадрига.

Верещинському від тих слів наче холодом по спині вийнуло, хоча погода й так була морозною, і він стояв по коліна в снігу.

– А хто мав за мною стежити? – мало не скрикнув він.

– Та то я так, – відмахнувся Квадрига. – Про всяк випадок. Я ж, хоч-не-хоч, відповідаю за вашу безпеку.

Та спокій Верещинського вже розвіявся, мов порох на вітрі. Гай-гай, виїхати від козаків, то одне, а хоча б до Києва доїхати, під крильце польського воєводи, то вже інше. Може вони його нарочито відпустили, щоб не виглядало, наче запорожці посольство зневажають, а по дорозі перехоплять... І що тоді з ним буде?

Аж ноги затремтіли від тих думок, але якось зумів він пройти через двір до широких дверей, які означали собою вхід до великої зали харчового закладу Пшосто-Нікшемського. У залі напівтемрява, слабе світло смолоскипів, стіни завішані зброєю та мисливськими трофеями; посеред зали широкий камін, у два ряди дубові столи, кожен на шість-вісім осіб; посередині фонтан округлої форми у вигляді витесаної з мармуру скульптури – гармаш в обладунку польського жовніра

пхає гніт у бочку з порохом, а з бочки, з усіх щілин щедрими струменями б'є вода.

Тут і згадав Верещинський, що це за місце і чому йому все таким знайомим видавалося.

"Ось тобі й на. Все так гарно складалося, а тут одні неприємності. Це ж та сама фортеця, з якої я до королівського палацу потрапив, тільки набагато краще розбудована... дарма, що стіни руїнами виглядають. Хоч би тут знайомих не зустріти... А, власне, звідки їм тут узятися?" Спогади про початок своєї кар'єри та думка про те, що тут йому знайомих не зустріти, надала впевненості, і він уже спокійніше прочимчикував до найзручнішого на перший погляд столу, неподалік від кам'яної бочки, з якої навсбіч розліталися струмені-бризки оригінального фонтану.

Перед ним одразу ж виник кремезний парубок з майже козацькими вусами і товстезною книгою у шкіряній оправі, схожою на подарункове видання Біблії.

"Ну, все, – раптом знову подумав Верещинський. – зараз накаже молитися, а потім битиме".

Ні, товстезна книга виявилася переліком страв, які пропонувалися відвідувачам за досить помірними як для такої корчми цінами. Парубок також був досить люб'язним.

– Ви самі оберете страви, чи вам допомогти?

– Мені б каші, – чомусь бовкнув Охрім і прикусив язика, бо насправді йому дуже хотілося борщу.

"Чому я так сказав?" – блимнуло в голові, але послужливий хлопець з книгою знав свою роботу і вже не дав Охриму думати далі:

– Ну що ви таке кажете. Каші! У нас просто каші не буває. Ось, можу запропонувати вишукану страву "Шрапнель" на основі каші перлової зі шматочками яловичини під фірмовим соусом "Вправний гармаш" або можете вибрати печеню "Гарматне м'ясо" чи ядра з м'якого сиру під сметаною з горіхами та родзинками. Якщо не вживаєте м'яса, можемо запропонувати овочеве рагу "Молодість коменданта"... Ось напої: горілка з

порохом, коктейль "Останній день фортеці", пиво "Зрадник"...

– Зрадник... – вихопилося у Охріма.

– Чудово! Отже, я несу вам келих пива і до нього... – хлопець заглянув у наполохані очі відвідувача, і зрозумівши, що відповіді зараз не дочекатися, склав замовлення на власний розсуд: – А до нього я пропоную рибне асорті "Татарські стріли".

Сприймавши мовчання дивного відвідувача як згоду, він налагодився був іти в глибину зали, де під сходами на другий поверх виднілися в напівтемряві прочинені двері кухні, і звідки раз по раз виходили такі самі парубки з мисками та келихами для гостей, – але раптом застиг на місці, тоді тричі крутнувся навколо себе і татарською стрілою вилетів через головний вхід на вулицю.

Верещинський цього навіть не помітив, бо поки хлопець намагався щонайкраще виконати свої обов'язки, очі таємного канцеляриста розгледіли у світлі свічок якесь знайоме обличчя запорожця. Сидить один за столом, п'є пиво і на нього, Верещинського, пильно дивиться. Ось він з кимось переморгнувся. Господи, твоя воля! Так он і другий за іншим столом. І теж знайомий. Бачив їх Верещинський, ще в перший день свого приїзду на Січ, коли ще був при пам'яті. А он і третій... Еге-е. Чи ж не по його Охріма Верещинського душу.

– Я по твою душу! – почув він чи то слова, чи то нявкіт просто біля себе на лаві.

Тьху! Якесь миршаве кошеня. Саме чорне, а лапки на кінчиках білі. Узяв Верещинський кошеня за шкірки та й пошпурив у куток.

– Іди геть звідси. Приверзеться ж таке.

О! Та козаки наче й самі злякалися. Ось один уже й побіг надвір. А за ним і другий підводиться...

Справді скоро з-за столу підвівся і третій козак та й вийшов швиденько, намагаючись не дивитися на Верещинського. Так старанно відвертався, що тріснувся плечем об одвірок.

"Не нападатимуть вони на мене, – впевнено подумав новоспечений дипломат. – Он які боягузи. Це не інакше як

козацькі вивідачі. Заметушилися соколики! Нічого-нічого. Ви ще визнаєте, хто такий Охрім Верещинський. Зумів я війну почати, зумію і вас, козацюр, під монастир підвести".

– Не треба про монастир, думай про пекло! – знову нявкнуло щось під боком.

Знову побачив Охрім біля себе на лаві кошенятко. Майже таке як і попереднє, тільки з білою плямкою на лобі.

– Я т-тобі... – спробував було Охрім і цього нявкала вхопити, але воно наче верткіше – шмиг з лави під стіл.

– Це від горілки, – сказав він сам до себе. – забагато пив на тій клятій Січі. Але ж для справи! Чого хотів, того досяг.

– Ще не досяг, але скоро там будеш, – нявкнуло з-під столу.

– А провалися ти на місці!

Під столом щось затріщало і підлога раптом провалилася. Охрім зашурхотів кудись у глибину, але вже за мить лава під ним розсипалася від удару об міцну кам'яну підлогу нижнього, неосвітленого, підвального поверху, і сам він опинився на тій підлозі серед неламких дубових деталей стола і двох лав. Злякатися не встиг, але тепер дуже боліла задниця і лікоть правиці. У голові знову наче ножем різнуло, а потім загуло... загуло...

– Дурні у тебе якісь побажання, – ображено нявкнуло кошеня, виринаючи з темряви та обтрушуючись від пилу.

– Коли маєш справу з нечистою силою, – випірнуло з темряви і друге, – треба бажати чогось вагомішого...

По підлозі вищого поверху наче щось покотилося, у дірку впала чималенька глиняна миска і розтрощилася на Охримовій голові. В очах його спалахнула блискавка і згасла. Настала пітьма.

Пшосто-Нікшемський почув гармидер внизу, у великій залі, і здивувався.

– Що це там сталося? Стільки шуму. Не було ще такого в нашому закладі. Працюємо спокійно. Обслуговуванням досі були задоволені і козаки, і татари, і поляки. Бійка? Тут набагато цікавіше посидіти у тьмяному світлі

смолоскипів за чаркою та келихом пива і погомоніти про бої та походи, про податки і про політику... Хай би навіть про шкоду пияцтва. Але, щоб битися та меблі трошити? Не було тут такого. Невже десь неподалік з'явилися конкуренти? Може, ще хтось надумав корчму відкрити, і "Руїна" заважає йому гривні заробляти. Тоді стережись. Доведеться колишньому вояку взятися за зброю. Своє захищати – це не нидіти у королівській фортеці за нікчемну платню. Зараз у Пшосто-Нікшемського просто є що втрачати.

– Що за біда? – коротко запитав своїх хлопців, коли вже спускався сходами.

– Якийсь бовдур умудрився підлогу проламати.

– Нічого собі! Проламати такої товщини ще геть новеньку підлогу. Чи не лобом бився?

– Може й лобом. Бо гуля на лобі велика.

Непритомного зловмисника вже виперли з нижнього поверху і тепер за ноги, наче мішок з буряками, тягли до фонтану.

– А впхайте мені цю пику під холодний струмінь. Хай прийде до тями, та ми його розпитаємо, якого біса він тут нам шкоду робить.

За якісь чверть години Верещинського нарешті прочумали.

– А піднесіть-но сюди смолоскип, я йому в очі погляну. Хай скаже псяюра як на духу, завіщо надумав нам збитки робити... І-і-і!!

По цьому вигуку навіть Автор зрозумів, що Пшосто-Нікшемський при світлі смолоскипа нарешті пізнав ту людину, через яку замість слави та вищих посад зазнав лише поневірянь та принижень, людину, якою мріяв прикритися від можливого гніву короля, а яка сама здерлася до королівської ласки по його ж таки плечах, людину, якій він так хотів...

– Ти мене пізнаєш!? – грізно пролунало під склепінням великої зали.

Верещинський нарешті звик до яскравого світла, що блимало йому перед очима, і придивився. Перше, що він розгледів, це був могутній кулак, який напевне належав

військовому. За кулаком, нарешті, вималювалось і обличчя. Знайоме таке обличчя колишнього коменданта цієї фортеці.

"Оце влип!"

– Стій! Бо втратиш посаду! – тільки й устиг вигукнути гонористий службовець.

– А я вже не на військовій службі, – мстиво прозвучало у відповідь і вже помічений Охрімом кулак з розгону влучив у ціль.

Квадрига посміявся з затурканого подіями та його хитрими балачками Верещинського, спокійно випряг коней, доручив хлопцям, які тут-таки й підбігли допомагати, нагодувати їх добре вівсом, замовив собі гарячого меду та вареників і прилаштувався їсти тут-таки у дворі корчми, зручно вмостившись на сани. За деякий час з корчми по одному вибралися Зігни-Біда, Жени-Біда та Скрути-Біда. Весело переморгнувшись з Квадригою, вивели коней і поїхали геть.

"Значить усе гаразд. Аби тільки не дуже його налякали. Їхня справа – відволікати увагу".

Потім довго нічого не траплялося, і Охрім не з'являвся. Тільки весело викотилися з корчми на сніг двоє чорних кошенят з біленькими лапками, а коли помітили Квадригу, злякано чкурнули за ворота і наче розтанули в повітрі.

Квадрига сплюнув і про всяк випадок перехрестився.

Нарешті з'явився і сам Верещинський. З'явився попанському, бо несли його на руках четверо хлопців. Тільки на сани підсадили не дуже поважно. Розгойдали і закинули туди, наче мішок з картоплею. Верещинський, упавши на сани, тільки векнув і висолопив язика.

– За що ви його так? – поцікавився Квадрига, який вчасно устиг звільнити місце для ослаблого тіла поважної особи.

– Це не ми, – сказали парубки з козацькими вусами. – Це наш пан розпорядник.

– А він чого з ним не поділив? Обоє ж, мабуть, панського роду?

Парубки стенули плечима.

– Просто впізнав.

– Впізнав? – Квадрига з цікавістю подивися на майже неживого Охріма. – От тобі й Таємна канцелярія. У першій-ліпшій корчмі пізнають.

А потім підморгнув хлопцям:

– Ну та хай їм із їхніми справами. Нам свої вирішувати. Допоможіть-но коней запрягти.

І поки хлопці приводили та запрягали коней, Квадрига намацав у кишені щось важеньке і швиденько збігав у корчму. Мабуть, ходив розплатитися за овес.

Повернувся він у супроводі Пшосто-Нікшемського, який мало не з почестями всадив Квадригу на його почесне місце візника.

– Я знав, що сьогодні мені неодмінно пощастить. Якщо Братство і справді допоможе збільшити мені клієнтуру, ви обов'язково відчуєте справжню міру моєї вдячності. Адже я маю право пропонувати п'ять відсотків з одержаних прибутків... звісно, під власну відповідальність...

Пан розпорядник виглядав дуже щасливим.

Квадрига чемно йому усміхався, але виглядав скоріше замисленим.

Через мить сани виїхали за ворота колишньої невдало збудованої фортеці, а тепер досить вдало розташованої корчми, і птахом полетіли по білому снігу, наче по небу вдалину, туди, де у кожного з обох подорожніх – притомного і непритомного – була своя мета і свої завдання.

Розділ тринадцятий

Діалог з коментарями

Двоє чорних кошенят повитикали хитрі вусаті мордочки з-під снігу, примружившись, простежили своїми вогнисто-зеленкуватими очима за двома кіньми, що швидко несли за обрій розкішні сани та за двома чоловіками на тих санах, з яких один сидів і поганяв, а другий лежав і ніяк не міг прийти до пам'яті після частування у прикордонній корчмі – і перетворилися на двох хитрющих чортенят Куця і Пуця.

– Здорово ми розважилися, – розсміявся добріший Пуць.

– Угу, – відгукнувся вредніший Куць і з підозрою поглянув на брата. – Я от тільки думаю, ми з тобою шкоду робимо чи добрі справи?

– Шкоду, Куцю, шкоду, – замахав руками Пуць. – Ну сам розваж. Марка з Харком і компанією полем поповодили, ночувати під снігом примусили, сани їм зламали, охорону Темпланові розігнали...

– Охорону не ми розігнали, а козаки, – з жалем заперечив Куць. – До того ж охороні від того гірше не стало, бо сплатили їм за послуги наперед, козаки розважились, і Темплан нічого не втратив, а навпаки. Ці його ще й на Січ довели, ще й карти допомагати помагають.

– Нічого. А хто бешкет у корчмі наробив? Хто Охріма підставив?

– Зате Пшосто-Нікшемського ошчасливили. І Квадрига через нас про дещо дізнався. Додай те, що козаки нашими стараннями з Морквійоном познайомились і вже тепер мають собі з цього зиск – то що воно виходить, братику? Що ми замість капості знову за добрі справи взялися? Знову мене морочиш? Може забув, що чорт, який робить добрі справи, втрачає нечисту силу?

Куць узявся в боки і грізно посунув на молодшого брата з вочевидь не святими намірами.

– Ну що ти верзеш, братику, – мило усміхнувся до нього Пуць і хитрувато блимнув очима. – Чи ж так у тебе сили поменшало, коли битися лізеш? Ану ж перевір!

– Ану ж, – погодився Куць. – Але якщо тільки...

Це означало, що загроза назбирати ляпасів ще лишалася для Пуця дійсною на всі дев'яносто дев'ять відсотків.

Куць випростався і поглянув удалечинь. Там, далеко, раптом знявся сніговий буревій і понісся за обрій, туди, де зовсім нещодавно зникли розкішні сани.

– Ну от, бачиш, – вдоволено озвався Пуць, – а на мене клеплеш.

Це не врятувало його від ляпаса.

– Коли ти вже перестанеш д-добреньким бути. Так уже дбаєш про всіх, аж нудно стає.

– Не бийся, – настовбурчився проти брата Пуць. – Хіба я винен, що ти за цією своєю вредністю ніякої справжньої капості вигадати не здатний.

– Хто? Я? Я не здатний?!

– А ти вигдай!

– А ти сам хоч раз вигдай!

– А хай Охрім нам душу продасть!

– Чи ти справді здурів? – одразу охолов Куць. – Іди в пекло зі своїми жартами.

– А що? Слабо? – задерикувато під'южив брата Пуць. – Ти ж у нас дорослий. Гра-амотний.

– От почекай, я батькові нажаліюсь, – пообіцяв Куць.

– Не нажалієшся.

– Чому ж це?

– Бо це не по-нашому. Не по-чортячому.

– Ти ж сам хотів на мене козакам пожалітися.

– А я ще малий, мені можна.

– Згинь, нечиста сило!

– Дзуськи тобі! Сам згинь.

– Все одно дурниці мелеш. Щоб виторгувати у людини душу, треба бути дорослим чортом.

– А чому?

– Не знаю.

– От бачиш.

– Ні, знаю. Я згадав. Ми ще неповнолітні. І не маємо права підписувати контракти.

– Шкода, – розчаровано зітхнув Пуць. – То давай хоч потренуємось. Або купимо його душу в чорну.

– Це як?! – витріщив очі на брата Куць.

– Ну, без укладання контракту, без паперів усяких. Люди так часто роблять, щоб податки не сплачувати.

– Де це ти такої гидоти понавчався?

– У Києві, на Контрактовій площі. Поки ти мордувався, щоб у купців чорнило повисихало і щоб вони не могли свої папери підписувати, я самотужки їм контракти зірвав...

– Ух ти!

– ... на продаж зброї для розбійників.

– Ах ти ж!..

Пуць отримав ще одного ляпаса, і подумав, що, мабуть, не слід було говорити братові всю правду, але зовсім на нього не образився.

– То що, налякаємо Охріма?

– Ну, Бог з то...

З неба ураз рвонуло такою блискавицею, що Куць і Пуць ледве встигли відскочити.

– Що ж це я таке кажу! Дідько з тобою! Дідько!... – Куць з острахом поглянув на небо і показав кулак.

З неба знову блимнуло, але вже слабше.

– Слухай, не заводься, – пошепки озвався до брата Пуць і потяг його вбік, подалі від пристріляного місця. – І взагалі, вибирай слова, бо тут нам і капець настане. Краще мирно розважимося з Охрімом.

– Краще роз-розважимося, – швидко згодився пополотнілий від страху Куць. І чортенята щодуху дременули вслід за Охрімом, аби не накликати на себе справжньої біди.

Розділ чотирнадцятий

Щира козацька дипломатія. Війну оголошено

Кшичинський дуже здивувався, дізнавшись, що Верещинський так швидко покинув запорозьку фортецю.

– Невже йому тут не сподобалось? – запитав він у Дідька Лисого, який власноруч передав йому листа.

– Навпаки, – не зморгнувши, запевнив його дідько Лисий.

– Їхав такий щасливий, що несила було йому навіть висловити своє надзвичайне задоволення. Аж плакав. Та що там! Навіть у сани не хотів лізти, довелося підсаджувати.

– От бідолаха, – відверто поспівчував пан Кшичинський, відірвався від кухля з пивом і підсунув до себе миску з гарячою, щедро заправленою маслом, гречаною кашею.

– Послу відповідальність, товмачу біганина. Невідомо, що краще. Добре, що встиг передати Вам свої письмові розпорядження. Тобто пояснення.

Дідько Лисий, як і Батько Іванко, не любив брехати, але це була не брехня. Це була військова хитрість.

Кшичинський, як людина, що звикла воювати у відкритому полі і не втручатися у заплутані справи стратегів та дипломатів, брехати теж не любив, а хитрити не вмів. Саме ця його якість дуже влаштовувала Верещинського, а тепер зіграла на користь удатних до всяких хитрих справ козаків.

– Що ж він там мені понашкрябував? – Кшичинський недбало розгорнув цидулку з печаткою Таємної канцелярії, на якій значилося "Цілком таємно". Щоправда печатка була прикріплена на кінці вимоченої у борщі шворки тільки для годиться, бо п'яний Верещинський не зміг перев'язати документ, а козаки за те не бралися, щоб не було їх пальці знати. Документ було писано п'яною українською з польським акцентом, букви стрибали мало не через голову, але Кшичинський не сумнівався в тому, що писав його сам Верещинський. Він би не сумнівався в цьому, навіть якби листа писав дяк Омелько, бо по-перше, зроду не був підозріливим, а по-друге, все одно не знав який насправді почерк у Верещинського, бо досі з ним ніколи не листувався. – "Сиди і не рипайся, поки сам тобі не скажу. Нічого не роби, нічого нікому не кажи, тільки порахуй у них гармати, бо я не встиг. Гроші, у зв'язку з майбутніми витратами на підготовку війни з козаками, забираю з собою, тому з сьогоднішнього дня перебування на Січі – за твій рахунок". Гм! Підпис "Таємна канцелярія". Печатка...

Пауза.

– Ми що, готуємось до війни? – спромігся нарешті цілком тверезо запитати Кшичинський. Сьогодні він випив тільки два келихи пива.

– Ще тільки починаємо. Ми теж ось тільки про це дізналися, – чесно зізнався Дідько Лисий.

– А що ж я тут роблю?

– Ти, друже – посол.

– Який з мене посол!

– Хороший. Ти встановив з нами дружні відносини.

– Справді?

– Повір старому козакові, який ніколи не бреше, – щиро гатонув себе кулаком у груди Дідько Лисий.

– А як же війна?

– Війна ніколи не заважатиме дружбі. До того ж іще невідомо, коли починатимем, тому сиди спокійно, поспішати тобі нікуди. А там... Ну, повоюємо, як колись було, та й по всьому.

– А чого ж. З хорошими людьми можна і повоювати, як буде на те потреба чи хоч який привід.

– От і домовились. Як порох дістанемо, так і почнемо, бо якщо воюватимем без гармат, Гармаш дуже образиться.

– Він має рацію. Гармати додають бойовим діям виразності.

– Ти краще йому про це скажи. Знаєш, як він зрадіє?

– Скажу. Він – справжній майстер своєї справи. Я таких поважаю.

– От і гаразд. А у нас попереду ще два дні змагань. Завтра – останній тур.

– Не турбуйся. Ми їх...

Кшичинський показав, як вони "їх" затиснуть в кулак. Дідько Лисий згідно кивнув і підсунув собі та Кшичинському по келиху з пивом.

– За перемогу!

– За перемогу!

Високі сторони – обоє були зростом під стелю – підвелися, видуддили свої келихи навстоячки і почоломкалися. Тричі.

Перший раунд важливих українсько-польських переговорів завершився. Війну було оголошено.

Марко з Харком під керівництвом Крутивітра розробляли план козацьких походів на фортецю Шмакодак. Бойові навчання мали пройти всі курені до одного – і козакам користь, і Морквійону слава. Дуже вже хотіли молоді побратими допомогти хорошому чоловікові.

– А куди будівельні матеріали подінемо? – питав хазяйновитий Харко.

– Фортецю на Січі треба укріпити, – задумливо промовив Крутивітер.

– Забагато буде, – висловив сумнів Марко. – Шмакодак з точки зору ляхів досить важлива фортеця. Там цього добра стільки!..

Скільки там того добра Марко навіть вимовити не зміг, тільки руками спробував показати.

– Ех, Марку, – зітхнув Крутивітер. – Скільки тебе вчити. Не потрібні у нашій справі емоції, а ще пак перебільшення. Нам точні відомості потрібні... Може частину на зимівники перекинути? Хай люди облаштуються.

– Забагато і для зимівників, – підтримав Марка Харко. – Там справді гори матеріалу. Ми, звісно, не рахували та не виміряли, але знаємо напевне, що з того всього можна нову Січ збудувати.

– Шмакодак, за планом, фортеця не мала, але там у Варшаві або погано розрахували, або наперед врахували можливі втрати, – висловив свою думку Марко.

– Нову Січ, кажеш? – дістав свою люльку Крутивітер.

Тут хлопці зрозуміли, що у Крутивітра з'явилася якась думка, і припинили. Маркові навіть здалося, що він здогадався, про що подумав старий характерник, але він розумів, що зараз краще помовчати, дати Крутивітрові розпалити свою улюблену люльку. Тоді й розмова вийде злагодженою і цікавішою...

– Нову Січ кажеш? – знову повторив Крутивітер.

Хлопці вперто мовчали. Надто поважали свого вчителя, який до того ж все одно примусить їх висловитися та ще й пояснювати свої думки, а це складніше, ніж просто вихопитися з місця і вигукнути те, на що тобі й так натякнули.

Так і сталося.

– Ану ж бо хлопчики, подумайте, – запросив їх до розмови Крутивітер випаливши тютюн в люльці наполовину.

– Навіщо ж нам нова Січ? – здвигнув плечима Харко. – Тут теж непогано. Обжилися вже.

– Ще ж нам не хана, щоб цю фортецю здавати, – висловився й Марко.

Крутивітер примружився.

– Ну, кому буде у цій війні хана, ми ще побачимо. Але?

– Тоді доведеться сили розпорошувати, – розвів руками Марко.

– Трохи доведеться, – підтвердив Крутивітер.

– А навіщо? – щиро здивувався Харко.

– А Темплан, – підказав Крутивітер.

Так. Темплан. Його хлопці не взяли до уваги. По-перше, навіщо йому багато знати? По-друге, він може образитися за Шмакодак – це ж його проект. По-третє, він міг здогадатися про умову з Морквійоном, а це небажано.

– Вірно, хлопці, але ж думайте ширше. Пам'ятаєте місце з затопленими гарматами?

Так, хлопці пам'ятали про Скарбницю, місце, де вони топили відібрані у ворога гармати, щоб не захаращувати Січ артилерією і мати більше спокою від Гармаша. Тепер їх потрібно було підняти з дна, начистити, організувати виробництво пороху, створити запасні склади харчів та потрібної зброї. Навіщо робити це під носом у французького інженера і королівського посла?

Одним словом, козакам справді потрібна була додаткова, причому таємна, військова база, що допомогла б поплутати ворогу і плани, і карти, в тому числі топографічні. А тут така нагода! Все необхідне для такого будівництва лежало майже поряд – на відстані порогів.

Омелько з Темпланом уперлись один проти одного лобами і вдивлялися в карту, що лежала між ними на столі:

– Ось тут проходить Чорний шлях, – водив пальцем по карті Омелько.

– Чор-ний ш-шлях, – старанно занотовував на карті француз.

– А тут Муравський...

– Му-рав-ський... – писав француз.

– Слухай, Темплане, – раптом поцікавився Омелько, а чому ти не хочеш використати карти, складені твоїми попередниками?

– Це погані карти, – відмахнувся француз.

– Чому?

"Тому, що мені за них не заплатять" – подумалося Темплану, але він змовчав.

– То чому ж? – наполягав Омелько.

– Бо вони розроблялися для возів, а мені потрібна точніша – щоб пішки можна було ходити.

– Господи, що за клопіт? Де віз проїде, там і людина пройде.

– Ваші карти видавалися у Києві та Варшаві, я їм не вірю. Я малюватиму тільки те, що сам бачив. На власні очі.

– А Залізний шлях ти бачив?

– Ні.

– Тоді малюй ось тут... Ось тут він проходить.

Француз старанно заходився малювати Залізний шлях, як показував йому Омелько.

– А річку...

– Ні. Не бачив.

– Малюй.

– Де малювати?

– Ось тут.

– Добре.

...

Таким робом, днів за три Омелько з Темпланом склали карту, у яку француз вірив, бо малював її сам, хоча й з підказок Омелька. Власне, січовий дяк не дурих французького колегу, хіба дозволив собі певні неточності в розташуванні річок, а деякі, дрібніші річки та броди взагалі не вказав, щоб картою не надто могли користуватися надто агресивні і не належні до козаків військові загони та угруповання. Крім того, оскільки вони дивилися на карту з різних боків, то француз зробив усі написи догори ногами, що дуже насмішило Омелька, але він не хотів засмучувати чоловіка і зробив вигляд, начебто радіє завершеній роботі.

Змагання з зимової рибалки скінчилися. Курінь Дідька Лисого таки переміг, і тепер Кшичинський купався у славі

разом з товаришами. Зранку до вечора ті козаки, які не ходили на навчання, розбирали наловлену за цей час рибу і, відповідно до встановлених досвідченою козацькою старшиною приписів, коптили її або розвішували сушити, готуючи таким чином стратегічний харчовий запас, потрібний для немалої кількості міцних і тренованих чолов'яг як у військовий, так і у мирний час. Приєднався до них і Кшичинський. Коли ж закінчили і цю роботу, йому стало геть нудно. До того ж не давали спокою і думки про те, що "утаємничений" товмач залишив його без грошей. Поділився він цією думкою з компанією, коли увечері грали в підкидного дурня. Компанію складали Омелько, Крутивітер і француз Темплан, який теж починав потроху нудьгувати.

– Що за біда, – відгукнувся на його скаргу Крутивітер. – Візьми собі уроки в січовій школі. Кіш тобі платитиме, як там уже домовимось. Може навчиш наших хлопців того, чого ми не знаємо.

– Не вмію я з дітьми працювати, – засумнівався Кшичинський.

– А хто тобі говорить про дітей? З дітьми у нас Омелько вовтузиться. Ти молодих козаків чому корисному навчи. Прочитай оглядові лекції з тактики польського війська. Все ж таки скоро війна.

– У вас війна? – раптом запалився Темплан.

– Атож, – підтвердив Кшичинський. – Ми ось нещодавно домовились.

– Але ж тоді вам потрібно зміцнювати фортецю! – майже розгнівано вигукнув француз. – Хто тут комендант?! Це ж злочинне недбальство. Вали осіли, рів змілів, західна стіна потребує капітального ремонту... Нарешті у вас обмаль артилерії.

– Тихо, – шикнув на нього Омелько. – Бо ще Гармаш почує.

– Що ж ти пропонуєш? – поцікавився Крутивітер.

– Я не пропоную, – звів пальця догори француз. – Я раджу. І раджу вам послухати моєї ради. Не марнуйте час. Поки я тут, а я тут зможу затриматися тільки до квітня, пропоную вам свою допомогу.

- Будеш копати рів?
- Ні. Зате даватиму поради.

Козаки зрозуміли, що Темплан теж занудився і йому також захотілося нового заняття.

– Зроби нам план осучасненої фортеці, – схитрив Крутивітер. – Побачимо, наскільки ваші французькі уявлення про будівництво відрізняються від наших українських. Для прикладу – задаю обрис території.

Тут Крутивітер підвівся, дістав десь зі скрині сувій паперу та каламар і намалював контур острова, на який вже потроху звозилися матеріали для будівництва нової козацької твердині.

– А водночас можеш підготувати й перелік робіт, які ти бачиш конче необхідними для зміцнення наявних укріплень.

Темплан навіть покинув карти і одразу заходився щось нотувати.

Кшичинський зиркнув з-під лоба на француза, глибоко зітхнув і теж відклав карти набік.

– Що ж... піду до Дідька в курінь. Хай допоможе хоч перші заняття підготувати.

– Отже, коли думаєш починати лекції? – потер руки Омелько, радіючи за перспективи просвітницької справи серед його неспокійної пастви.

– Завтра ж і почну, – запевнив Кшичинський. – Не можу ж я постійно жити за ваш рахунок.

Француз при цьому закусив губу і ще уважніше почав придивлятися до своїх паперів. Він був зовсім не проти ще трохи пожити за рахунок запорожців. Мало того, сподівався, що ці щедрі люди оплатять йому і роботу над кресленнями та інструкціями, які, проте, намірявся виконати найстараннішим чином. Він умів добувати гроші, та при цьому не збирався ганьбити своє ім'я. Ім'я справжнього інженера.

Розділ п'ятнадцятий

Про будівництво і „євростандарту”

Маллюк був, звісно, радий бачитися з Марком і Харком, але вільного часу у них було мало. Темплан, означивши на плані цілковито умовної, як він вважав, фортеці розташування воріт і башт, переклав подальшу роботу з інженерним проектом на голову і плечі свого старанного учня, а сам зайнявся набагато цікавішими для практичного чоловіка та фахового інженера справами: зміцненням і вдосконаленням оборонних споруд конкретно існуючої і видимої його очам козацької цитаделі. Він днями товкся по фортеці, вимагав нової робочої сили, сікався до всіх, хто вже був задіяний на ремонтно-відновлювальних роботах і вимагав навіть по кілька разів переробляти все, що, як на його прискіпливий погляд, не відповідало "європейським стандартам". Кінець-кінцем незрозуміле поняття "європейський стандарт" почало асоціюватися у козаків з роботами на галерах, а сам Темплан так їм опротивів, що в уяві їхній перетворився на уособлення дуже імовірного противника. Зокрема, порівнюючи його зі спокійним і не надмірно вимогливим поляком Кшичинським і ще спокійнішим татариним Маллюком, вони були майже готові змінити свою військову доктрину й оголосити війну Франції.

Отже, старанний Маллюк днями й ночами просиджував у напханій книжками хаті Крутивітра та Омелька і виконував усі розрахунки по так потрібному козакам проекту Нової Січі. Щоправда, він не знав, наскільки термінова його робота, і робив її досить неспішно, зате уважно і якісно. Козаки терпіли, складуючи тим часом на відведеному під будівництво острові матеріали "від Морквійона", але Маллюка все одно не підганяли, дбаючи про таємність своєї хитрої стратегічної операції.

Зі свого боку, Кшичинський, як людина професійно-військова, став помічати, що загальна кількість козаків на Січі поменшала, а люди постійно змінюються. При чому, на очі йому постійно стали траплятися давні знайомі з недавніми синцями та гулями. "Зрозуміло, – подумав поляк,

– вони всерйоз зайнялися військовими маневрами. Тільки от мені завжди здавалося, що козаки вчаться у справжніх походах і в дитячі ігри не граються, а тут... Адже я не бачу, щоб хтось повертався на Січ з військовою здобиччю!" Питання синців не пов'язаних зі справжніми боями та трофеями дуже турбували кадрового військовика. В його голові почали виникати зрадливі думки, які зводилися до того, що народ, який може битися між собою – непереможний, бо йому стає непотрібним зовнішній ворог, і він може просто не піти на війну. Одначе, мужній поляк вкотре знаходив у собі сили, щоб таки повірити у своє власне щасливе майбутнє. "Ні-ні. Козаки люди щирі і від свого слова не відмовляються. Війна обов'язково буде, і він не втратить нагоди покрити себе славою і... звісно, просунутися по службі".

– Посол – хороша людина, – говорив Дідько Лисий на черговій Малій Раді у Кошового, – та чи не час йому повертатися до Варшави?

Крутивітер уважно поглянув на Дідька Лисого і поважно відірвався від люльки.

– Не час.

– Та він же недурний чоловік. Чого доброго про все здогадається.

– Щоб здогадуватися – не треба далеко їздити. А от якщо він про щось дізнався напевне – то інша справа. І тоді тим більше його треба затримати, бо якщо відпустимо – дізнається і король, і все їхнє командування. І воювати вже буде нецікаво.

– А цей француз? Він хлопців скоро так замордує, що вони не те на війну, на полювання іти не схочуть.

– Француза якраз можна відпускати. Маллюк нарешті завершив свою роботу. Завтра звіримо розрахунки і... гайда розпочинати будівництво.

– А що Марко з Харком? – поцікавився Кошовий. – Нагадую, наприкінці травня у Києві щорічна виставка картин. Їм треба встигнути.

– От з Темпланом їх і відправимо. І французу буде охорона, і картини каретою перевозити все-таки краще...

Наступного дня Кошовий зустрівся з Темпланом, як належить поміж людьми вихованими висловив подяку за допомогу у підготовці до війни з королем польським, "проти якого особисто козаки нічого не мають, але війна то війна, куди ж професійним військовим від неї подітися" – і так говорив ще довго, а наприкінці, між іншим, повідомив, що є для пана Темплана нагода відбути до Києва з надійною охороною.

Інженер, який працював на козаків не задурно, спочатку не зрадив цьому повідомленню, але зрозумівши, що запорожцям самим треба потрапити до Києва, а така компанія зробить його поїздку безпечнішою і дасть можливість зекономити на охороні – в тому, що серед Дикого Поля оплачена охорона, це дурно викинуті гроші, француз вже мав нагоду переконатися, – погодився, що пропозиція козацького ватажка виглядає дуже доречною, і, що найголовніше, вчасною.

Додамо для кращої поінформованості читача, що напередодні, розмовляючи по-дружньому за келихом легкого червоного вина про "чомусь недружні" стосунки між православною та католицькою релігіями, Омелько "випадково" повідомив Темпланові, що в козацькій скарбниці вже й мідних монет хіба жменька і чи оборонить Бог православних у війні проти католиків, якщо тверда віра не буде забезпечена твердою валютою, необхідною для закупівлі всіляких богопротивних знарядь, шкідливих для роду людського за самим своїм призначенням. Вже тоді Темплан мав першу нагоду замислитися над доцільністю свого подальшого перебування серед козаків. Після тієї розмови він одразу згадав про карти запорізьких земель і всеньку ніч допрацьовував свої малюнки та креслення, бо ж тепер саме вони складали найбільший його капітал, поза сумами, які, згідно з контрактом на будівництво фортеці Шмакодак, королівська скарбниця перераховувала йому на особистий рахунок в одному з нових банків герцогства Гельвеція. Флорентійців та генуезців Темплан недолюбливав і банкам їхнім гроші довіряв неохоче.

Та найбільше втішився інженер, коли Кошовий з очевидною довірою до його освіченої особи попрохав про особисту послугу – доправити полагодженою на Січі каретою до Києва його талановиті мистецькі роботи з тим, щоб відвідувачі щорічного київського вернісажу не були позбавлені задоволення їх оглянути, а може й придбати, доклавши грошеньт до гідної і шляхетної справи підтримки і розвитку мистецтва, зокрема, українського малярства. У Києві картинами та вернісажем вже займаються Марко з Харком, але і там Кошовий сподівався на допомогу і розумні поради Темплана. Зрозуміло – хлопці були хорошими вояками, їхній ватажок у цьому не сумнівався, та щодо глибокого розуміння мистецтва і необхідності з особливою обережністю ставитися до його мальованих днями і ночами робіт... Одним словом, закінчив Кошовий розмову вагомим жестом – передав Темпланові заповість своєї до нього довіри у вигляді тугенького гаманця.

"Ці козаки справді цінують мистецтво, коли ладні жертвувати заради нього грошима, які мали б витратити на порох та будівництво укріплень, – подумав Темплан і мало не просльозився, але від заробітку не відмовився. Зате й охоче погодився позувати Кошовому, щоб той до від'їзду устиг намалювати його, французького інженера Темплана, портрет.

Згідливість француза принесла неабияке задоволення Кошовому і дала ще тиждень Маркові та Харкові на участь у цікавих заняттях козацького люду, який старанно готувався до війни.

Перед від'їздом вони ще встигли докинути не одну лопату землі на свіжо висипані вали, які вже виразно означали собою контури Нової Січі.

Частина друга **ВСІМ НЕ ДО ВІЙНИ**

Розділ перший

Карета, картини і подарунок Крутивітра

Того вечора надворі було прохолодно, у козаків був хороший настрій, а на березі Дніпра була презентація робіт Кошового, які, наступного дня зранку, мали поїхати разом з французьким інженером Темпланом до Києва на престижну в ті часи травневу виставку українського малярства. Серед двох десятків робіт презентувався і портрет Темплана, яким були задоволені і автор, і людина, автором зображена, а, оскільки та людина вважала себе небайдужою до всякого роду художніх вправ, то останні сумніви братчиків-запорожців щодо таланту їхнього батька-Кошового мали розвіятися якраз за тим вітерцем, що зараз приємно лоскотав їм чуби. Той лоскіт був ще приємнішим, бо саму свідомість кожного з бувалих козарлюг і козаків-початківців лоскотала приємна думка про обіцяний Кошовим бенкет, який належним чином мав завершити достойний захід представлення талановитих картин шляхетному козацькому товариству.

Кошовий радів, що його роботи так тішать січовиків, а Крутивітер радів, що батько Кошовий достатньо наївний у мистецьких поняттях і не дуже розрізняє потягу козаків до трунку духовного і трунку, матеріалізованого у вигляді гарячого меду та інших звеселяючих душу напоїв.

Ні, козаки таки тямили на справжніх мистецьких роботах і поважали картини Кошового не менше за популярні пісні на музику і слова Загряя, однак, як люди практичні і дійові воліли витрачати менше часу та слів на оцінку шедеврів – що, на їхню думку, аж ніяк не применшувало самої оцінки, – ніж того хотілося б митцям, що до створення тих шедеврів безпосередньо долучилися. Та й високі слова їм легше було промовляти перед боєм та під час тостів, отже, не дивно, що

бенкету чекали з по-справжньому радісним нетерпінням. Лише Темплан мало не розвіяв ту радість, бо на втіху Кошовому і на відміну від наших козаків виявив неабияку любов до красномовства, вихваляючи працю "цієї чудової людини і доброго товариша".

Загальні настрої та переживання того вечора обійшли тільки п'ятьох людей, що лишилися тим часом на території козацької фортеці: Марка, Харка, Дідька Лисого, Заграя... і того, хто сховався потай за піччю, слухаючи про що ж оце говоритимуть, сівши за великим дубовим столом у невеличкій хатині, згадані нами козаки.

– Хлопці! – говорив тим часом Дідько Лисий. – Батько доручив мені керувати цією таємною операцією, але вас, як основних виконавців, він назвав сам. Особисто. Я в це не втручався. Ви ж самі розумієте, що на Січі пороху не лишилося ані пучки.

Хлопці розуміли. Але їм не вірилося, що їхати до Києва з Батьковими картинами, хоч би і в компанії Темплана, хоч би і за так потрібним для козаків порохом, це справді достатньо серйозне і небезпечне заняття. Адже тут – на Січі – зараз щодня відбувається щось цікаве. То штурм недобудованого Шмакодака, то вдосконалення укріплень Нової Січі, то вправи-погоні за розсіяними в степу татарськими загонами... Та й від компанії якось зовсім не хотілося відриватися...

– Отже, виїдете з Темпланом і Маллюком, – наполегливо продовжував курінний, – дорогою заїдете до прикордонного воєводи Оточинського – він з наших – залишите у нього своїх коней. На словах передасте все, про що нам тут вдалося дізнатися. Хай теж готується. Війна є війна. Далі добираетесь, як знаєте, але мусите дістатися до Діда-Гончара – це у самому Києві. Він допоможе вам розташуватися в місті. Там ви мусите налагодити поставки пороху або селітри сюди – до нас. Гроші для закупівлі першої партії вам передасть Квадрига. Заграй з'явиться у Києві окремо і зв'яжеться з вами... або не зв'яжеться... одним словом, як вийде.

– Скільки пересторог! – розсміявся Марко. – Та це ж не більше, ніж звичайна прогулянка. Для таких, як Верещинський.

– Обережним не буваєш – в біду легко потрапляєш, – бренькнув на струнах своєї бандури Заграй. – І Верещинських недооцінювати не маєш.

– Вірно, – жваво підхопив Дідько Лисий. – Ворога не можна зневажати, його треба остерігатися. Та й взагалі – будьте обережними. Щоб за вами не стежили, щоб хто чого його вухам не потрібного не підслухав...

На печі в цю мить щось наче чхнуло, але козаки настільки були захоплені своєю таємною розмовою, що геть цього не помітили.

Зранку по весняному сяяло сонечко, а в його ще не такому теплому, але вже лагідному промінні сяяли і обличчя козаків, які щиро раділи від'їзду аж надто сумлінного французького інженера. Хороший настрій козацького натовпу передався і Маркові з Харком, які ще й досі не вірили в серйозність дорученої їм справи. З отриманим завданням змирилися тільки заради їхнього друга Маллюка. Ото на кого шкода було дивитися. Він мало не розрюмсався, обнімаючись на прощання з Воликами та Вовцюганом, так що навіть розчулив Кошового, і той устиг покласти собі в думках, що неодмінно напише картину "Прощання" або "Скупі чоловічі сльози", або "Навіки разом"... З назвою він одразу визначитися не міг, але вже визначився, що малюватиме по пам'яті, бо "поки того Маллюка знову на Січ занесе, то й фарби повисихають і полотна зотліють, і... шкода все-таки розлучатися з цим симпатичним татариним. Та й хлопців надовго відпускати..." Тут Кошовий раптом відчув, що на очі накопилися дві щедрі сльозини і, блимнувши, крадькома праворуч-ліворуч, – чи не помітили того бува ці вреднючі козарлюги, бо ж засміють, – обережно прикрив очі долонею, вдаючи, що замислився щонайменше над проблемами економічного розвитку козацької держави майбутнього.

Тим часом кілька працьовитих козаків довантажували картини в карету Темплана, яка тепер вже була поставлена з полозів на колеса – відповідно до погодних умов. Крига на

Дніпрі давно скресла, і з учорашнього дня було відкрито навігацію – на воду спустили пором, який тепер мав переправити карету з кіньми, Темпланом, Маллюком, козаками і усім їхнім добром з острова-фортеці на берег.

Підбіг засапаний Омелько з величеньким сувоєм паперу. Кинувся до Харка.

– Харку, ти людина серйозна...

При цих словах Харко чомусь глибоко зітхнув і з сумом подивився на козацького дяка-писаря.

– Харку, Богом молю, – не звернув на те уваги світоч січової науки, – подбай про ось цей рукопис. Якщо буде нагода, прилаштуй на переписування у якому монастирі. Це другий примірник "Історії" нашого славного війська запорізького низового. Треба вже публікувати, бо ж слава наша і вмере, і поляже, якщо самі про неї не подбаємо. З книговиданням у нас тяжко – поки тієї книжки готової дочекаєшся... та й то мізерними накладами. Отже, не підведіть!

Він з надією поглянув уже на обох побратимів і, навіть, на Темплана. Усі троє згідливо кивнули головами. Темплан, щоб виявити увагу до просвітленого колеги, запитав:

– А як у вас з гонорарами?

– Ет! – відмахнувся від нього Омелько. – Які там гонорари. Тут аби хто знайшовся зайвий раз переписати та в палітурку вдягти. Я б і сам заплатив.

Поки Темплан розмірковував над доцільністю організації комерційної справи по переписуванню та брошуруванню книжок на українських землях, а Марко з Харком заводили своїх коней на пором, з'явився нарешті і Крутивітер. Він спокійним поглядом визначив, як ідуть справи, дістав свою незмінну козацьку люльку, повагом розпалив її і глибоко затягнувся. А тоді пальцем підкликав до себе Марка і витяг з-за пазухи якусь невелику торбинку:

– Тримай Марку.

– Що це, батьку Крутивітре?

– Торбинка. Можеш ось так на шию собі повісити, – він показав, що довжина шнура, який затягував торбинку,

цілком достатня, щоб повісити її собі на шию. – Козаку в дорозі знадобиться. А як не знадобиться, то принаймні не заважатиме.

Тут Крутивітер усміхнувся і відійшов у натовп, а до Марка підбіг Батько Іванко.

– Марку! Я теж з вами хочу!

– Іванку, не кажи дурниць. Без тебе ж і Січ – не Січ, і товариство наше – не військо. Ти тут більше потрібен.

І, щоб заспокоїти ображеного меншого товариша, Марко почепив на шию подарунок Крутивітра і підняв Батька Іванка обома руками високо над землею.

– Не сумуй, батьку! Ми скоро повернемось.

Розділ другий

Люди б'ються за метал. Кулаками і шаблями

І Марко, і Харко дуже любили своїх коней, Вороного і Білогривого, але Крутивітер наполегливо радив до Києва їх не брати – з метою конспірації – цебто на випадок, коли доведеться ховатися та переховуватись. Без коней це буде істотно легше.

– А, може, щоб збити ворога з пантелику, коней і міняти доведеться, – докинув Омелько.

Ні! Хлопці нізащо б не поміняли і не проміняли своїх гривастих друзів. Ні за що і ні на що. Тому вирішили, що залишать їх дорогою у надійної людини. Найнадійнішою для такої справи людиною їм видавався прикордонний воєвода Оточинський, який, мабуть, і до призначення його воєводою був хорошим чоловіком, а тут, в оточенні щирого і позбавленого усіляких мирських забобонів степового люду, з яким хоч би й не хотів мусив дружити, швидко набув слави людини мужньої, порядної і принципової.

Саме до цього воєводи радили січові діди доправити Темплана, щоб уже там, в разі потреби, підремонтувати карету – а така потреба цілком могла виникнути після довгої їзди наїждженими степовими шляхами, – і залишити своїх коней, а далі мандрувати чи разом з французом, чи як Бог дасть, аби в потрібному напрямку.

Крім того, прямуючи до воєводи, вони якраз гарненько оминали корчму "Мисливець", яка була постійним прихистком козаків і "майже козаків" на території королівських земель. Щоб не світитися.

Зате вже відому нам корчму "Руїна" вони не оминули хоча б тому, що у Темплана була доконечна потреба побачитися з Пшосто-Нікшемським.

– У мене таємна справа, – щиро зізнався він Маркові й Харкові. – Самі розумієте...

– Коли так, то й так. Нам би теж не завадила маленька таємна вечеря, – охоче погодився Марко, якому на той час і в горлі пересохло, і перед очима стояли уявні пироги з м'ясом. Великі такі пироги і багато. – Що скажеш, Харку? – звернувся він до товариша, вочевидь не за тим, щоб той відмовлявся.

– Можна й на вечерю, – як завжди, пристав на пропозицію товариша ще зовсім не голодний Харко. Він ніколи не сперечався через такі дурниці, як пироги чи вареники.

– Коням треба спочити, – авторитетно зауважив і Маллюк, який правив запряженими в карету норовистими жеребчиками. Він хоч і звик ще з дитячих років вправлятися з кінськими табунами – переважно чужими, – але пара молодих, не звичних ходити в упряжі гнідаків дуже нагадувала хлопцеві той день, коли йому, степовику, вперше довелося постояти біля штурвалу. А проте Маллюкові було таки щиро шкода бідних коників, звичних до вільного бігу поміж високих трав.

Так чи інак, усі були не від того, щоб призупинитися в корчмі, яка замаячила на обрії, і була вже добре відома Темпланові та Маллюкові. Марко ж з Харком хоч і чули від товаришів про цікаво облаштований на кордоні запорозьких земель заклад швидкого харчування, але навіть не здогадувалися, що цю споруду вони вже бачили, коли вперше прямували на Січ. Тоді вона була аж надто в розібраному вигляді.

Ворота до корчми були розчинені, і карета, а за нею і два вершники надійного козацького супроводу, в'їхали у двір не зупиняючись, круто повернувши з прямої дороги,

що пробігала повз "Руїну" і вдалині невиразною смужкою губилася в молодій зеленій траві, не добігаючи лісистого обрію. У дворі нікого не виявилось, окрім двох десятків не заведених до стайні коней з однаковою зброєю і однаковими татарськими сідлами.

– Мабуть у пана Пшосто-Нікшемського сьогодні просто щасливий день, – висловив свою думку Темплан. – Дуже схоже, що зараз він виконує вигідне колективне замовлення.

– Ще б пак, – погодився з ним Харко. – Оно! всю обслугу з двору забрали. Цікаво, кому це вони догоджають?

– Угу, – промимрив сторожко озираючись Марко. – Бенкет з нагоди успішного наїзду на, скажімо, якийсь беззахисний хутір.

Маллюк при цих словах знітився, а Темплан, щоб розвіяти Марків критичний настрій щодо можливих відвідувачів корчми, додав:

– Будемо все-таки сподіватися, що для нас у нього знайдеться і час, і свіжі пироги.

Бачимо, що француз був людиною спостережливою і недаремно кілька місяців терся на Січі, бо цим виявив непогане знання особистих Маркових уподобань. При слові "пироги" той справді одразу пом'якшав і охоче помандрував за Темпланом до дверей великої зали з непохитним наміром отримати достойний, з його точки зору, обід. Старанний Маллюк і спокійний, менш цікавий до їжі Харко затримались біля карети: Маллюк, щоб розпрягти та нагодувати коней, а Харкові закортіло, не злазячи з сідла, оглянути покинутий живими людьми двір, щоб по конях та усяких причандалах визначити – кому ж то у цій корчмі аж така честь!

Та прискіпливе обстеження тільки збило Харка з пантелику. Оснащення гостей не давало жодної можливості визначити їхню належність до певного військового чи цивільного угруповання, хоча й видно було, що до корчми завітали степовики. На Харкове запитання з цього приводу Маллюк тільки стелує плечима:

– Ні, це не з нашої орди. Не з Перекопської. І не з Ногайської... І не з Джамбуйлуцької... чужі якісь.

Він уже випряг коней з карети і завів у стайню, видивляючись, де б краще таких добрих жеребчиків розмістити, щоб у випадкових гостей при від'їзді, не виникло бажання захопити їх із собою. Продовжувати подорож пішки Маллюкові все-таки не хотілося.

– Чому ж ніхто у дворі не лишився? – промовив він уголос. – Це були б ми не ми, а які розбишаки, то зараз би усіх коней за мить у степ вигнали. Хіба ж добрий господар отак кидає свого коня напризволяще?

– Дійсно, таки дивно, – обізвався й Харко, – хоча добрими господарями, бачу, це місце не обдароване. Мало, що коней без нагляду покинули, онде і ворота стайні геть похилилися. Бачиш, як завіси відійшли? Хоч би хто цвяха по-людському забив. А можна ж.

Маллюк, як уже навчений досвідом будівничий, погодився, що цвяхи в завісах дійсно можна було б підбити, тоді й ворота висітимуть рівно. Харко зрадив, що знайшов таку авторитетну підтримку в особі учня відомого французького інженера, і взявся за келеп, щоб дати хоч якийсь лад цьому занедбаному господарству.

В цю мить Білогривий потягся мордою до великої купи сіна, так само ж безгосподарно зваленої перед тими нещасливими воротами. А коли потягся, то як справжній козацький кінь, вже й не марно і вхопив у зуби добрячий жмут.

"Гі-і-і!!!"

Та так можна бідну тварину на смерть перелякати!

Як не вискочить із того сіна, з-під самої кінської морди здоровенний якийсь волоцюга з шаблюкою та як не кинеться до Харка – він же ж бо бідолаха не бачив, куди й бігти, бо сам з несподіванки налякався – та й трісь лобом об випадково виставлений Харком келеп! Ну, зрозуміло, поточився одразу та на землю й беркицьнув – ані пари з уст.

– От біда! – промимрив сам до себе Харко. – Був живий чоловік, було в кого хоч розпитатися. А тепер і питань побільшало і відповіді не дочекаєшся.

Він схилювся, щоб заглянути в обличчя потерпілому від його тяжкої зброї, і раптом по спині йому ковзнуло щось важкеньке, схоже на людське тіло. За спиною в Харка воно не затрималося, а, перечепившись, зашурхотіло головою в землю, випустило з обвислих рук широку ножаку і також втратило свідомість.

Не треба було багато розуму, щоб здогадатися – оце-о тишком-нишком причаїлося на стайні, на покрівлі і спробувало стрибнути Харкові на спину з не найкращими намірами.

– А хай би ти так щодня головою у землю бився! Треба було спочатку вчитися з лави стрибати, а вже потім козакам докучать. От вороги пішли, нікчемні й німечні: не встигнеш і келепом махнути, а вони вже самі падають, мов на груші росли.

Харко, більше з відчаю, ніж з пересердя, але пошпуриив своїм келепом у сіно, – і тут, одночасно з характерним глухим ударом, виразно почув зойк третьої жертви.

– Харку! Яку ти ще собі роботу знайшов? – визирнув зі стайні Маллюк. Він почув шум та й злякався, що Харко не на жарт зайнявся господарюванням і впорає усю корисну роботу без нього. – Ого! – ні, в такій роботі він навряд чи міг би надто Харкові прислужитися. Хіба що оце допомогти витягти з сіна за ноги третього непритомного чолов'ягу і покласти рівнесько разом з тими двома, що отак розляглись під копитами Білогривого.

Завжди спокійний Харко розхвилювався: так чого доброго він покладе усіх ворогів до того, як приготується до бою, а це – нецікаво. Те, що два десятки осідланих коней належать ворогам, і те, що ці невідомі вороги приїхали сюди не на бенкет, йому вже було зрозуміло. "Пригоди не забарилися, – подумав про себе Харко, – отже, і нам часу гаяти не слід. Козак, напрочуд швидко, як для його ваги та статури, зістрибнув з коня і заходився шарудіти по двору в пошуках додаткових живих підтверджень свого здогаду. Не надивившись нічого ні в сіні, ні в бочках, ні за бочками, ні під возами, ні серед дрібного господарського реманенту, Харко вперше в житті прийшов до висновку, що "так жити не можна", бо ж знову найцікавіша частина пригоди має

дістатися Маркові. Він ще уважніше оглянув стайню, повітку (гараж для карет та возів) і, навіть, втулене між ними приміщення, яке в наш час прийнято означати або простими дохідливими піктограмами, або не всім зрозумілими латинськими буквами WC, а потім стис кулаки і з рішучим виглядом попрямував до башти, на першому поверсі якої і була розташована обідня зала. Щоб читач краще уявляв собі місце подій, додамо, що на другому поверсі особиста кімната пана розпорядника та кімнати для нечисельних гостей, які все-таки виявляли підтримане власними фінансовими можливостями бажання затриматися в корчмі до сніданку наступного дня, або – такі траплялись частіше – спочивали якийсь час після доброго обіду, або просто передали куті меду, чи то пак, перебрали мед-вина і хоч-не-хоч мусили скористатися наявними у корчмі зручностями. Такі ж кімнати були на третьому поверсі, а відкрите місце нагорі вважалося платним оглядовим майданчиком. На тому ж майданчику була споруджена і невеличка каплиця з набором предметів релігійних культів щонайменше чотирьох релігій, сповідуваних мешканцями довколишніх земель. Для заохочення своїх клієнтів Пшосто-Нікшемський вдавався до найпрогресивніших засобів. Господь за це прихильно ставився до його діянь, і дражливості на ґрунті міжрелігійних непорозумінь у гостей не виникало. Зокрема тому, що вище третього поверху ніхто з них не піднімався через високу ціну того задоволення. Люди не воліли за такі гроші надто відриватися від грішної землі і вдовольнялися безкоштовною оглядовою площею на рівні другого поверху, що була колись бойовим майданчиком для гармати. З того, притуленого до башти, майданчика, який водночас був і дахом над приміщеннями, де проживали-ночували постійні працівники корчми, було добре видно і Дике Поле, і двір колишньої фортеці, тому ж, мабуть, саме там з'явилися ще два зловмисники, коли Харко вже підходив до широко розчинених воріт, які вели до зали і давали більше надії розважитися. Два аркани впали на Харка одночасно.

– Що ж ви, задрипанці, ховаєтеся по кутках та вистрибуєте, як ті курчата зі шкоди, – визвірився Харко і

зо зла так смиконув за міцні мотузки, що обидва власники арканів тріснулися лобами, при чому вже в повітрі. За мить вони лежали на землі під баштою, висолопивши язика і розклавши по землі вуха.

Харко щиро плюнув собі під ноги.

– От хирлявий народ. Хто таких нікчем тільки в сідло пустив? Сиділи б дома, та кіз доїли, було б їхнім дітям хоч молоко...

По цих словах Харко на якусь мить задумався та... але вчасно спохопився, бо ж зараз козакові було не до смутку та не до зітхань.

– Маллюче! Склади-но і цих на купу. Та вже придивися, щоб часом не розповзлись.

– Будете брати ясир? – щиро поцікавився Маллюк.

– Тьху на тебе. Не мели дурниць. Просто не треба, щоб цим невдахам іще раз перепало. На сьогодні з них вистачить.

І шляхетний Харко нарешті з легким серцем і наготованими тяжкими кулаками кинувся в башту.

Коли Темплан з Марком увійшли до башти і одразу чемно причинили за собою ворота, Маркові чомусь видалося, що пирогами в цій корчмі не пахне. Йому, хоча й молодому, але вже досвідченому козакові відверто запахло ворогами. А за якусь мить він вже і розпізнав їхні постаті при тьмяному світлі одного-єдиного смолоскипа, що горів над сходами до другого поверху. Саме вчасно розрізнув, бо одна з цих постатей вже замахнулася у його бік важкеньким дубовим стільцем. Тим не менше, Марко спокійно оцінив становище і усвідомив, що ворожих постатей у цій не надто освітленій залі ні більше, ні менше, а десять. Зокрема, дві з них бовталися у спорудженому посеред зали фонтані, вишукуючи під водою срібні монети, які подорожні вкидали туди на щастя, а працівники корчми не поспішали звідти виймати, щоб було на чорний день. Зв'язані і висаджені рядком, під стіною, постаті звичайної клієнтури та персоналу цього Богом і людьми благословенного закладу Марко до уваги не брав суто з тактичних

міркувань: зараз було не до них, треба було спочатку розібратися.

Темплан також швидко зорієнтувався і вправним рухом досвідченого будівельника миттєво видобув з піхов свою пряму шпагу. В цій корчмі у нього були фінансові інтереси і поступатися ними він не збирався.

Саме в цю мить до Марка долетів запущений ворожою рукою стілець. Парубок зручно перехопив його правицею в повітрі і з ентузіазмом послав у протилежний бік. Добре прицілитися не встиг, і спритному металюку вдалося ухилитися від дерев'яного снаряду, зате стілець зі свистом пролетів над фонтаном і, розбиваючи рясні водяні бризки, видобув з-під них на сухе одного зі збирачів монет. Другий, аж надто захоплений своєю справою, від несподіванки кинувся вбік, послизнувся і з розмаху поцілив головою в камінну огорожу басейну та так і застиг – вухом на камені – з блаженною посмішкою на вустах, не випустивши, однак, зі жмені в поті чола назбираного капіталу. Ще один необережний нападник підвернувся, скоріше за все випадково, Маркові під ліву руку і одразу впав від прямого удару кулаком в обличчя. Француз, вправний у фехтуванні, як і всі його співвітчизники, що присвятили себе пригодам та довколавійськовим справам, заволодів увагою двох спротивників, які старанно намагалися відбитися від нього шаблями, навіть не помічаючи, що їхні шкіряні куртки від швидких і грайливо-вправних ударів іноземця поступово перетворюються на лахміття.

Темплан не поспішав і свідомо залишав Маркові більшу частину роботи, частково з поваги до цього завзятого козака, а частково з вредності: "Ти бач який завзятий, а чи ж упорається?"

Марко, як ми з вами знаємо, був таки справді завзятий і таки впорався, хоча вороги вже й намагалися не наближатися до нього не те, що на відстань удару кулака, а навіть на довжину витягнутої в руці шаблі. Вирішили, що безпечніше буде закидати його стільцями – і прорахувалися. Дуже прорахувалися. До болю в ребрах. Харко увійшов саме вчасно, щоб перехопити в повітрі

надіслану Марковою рукою меблю і точніше спрямувати її в останнього того самого вертлявого агресора, що від початку виявився найспритнішим. Вертлявий крутнувся з важким предметом в обіймах і приліг під його вагою на новеньку, гладко обстругану частину підлоги – тут її саме полагодили після нещодавньої пригоди з Охрімом.

На ногах лишалися тільки двоє, вже майже голих, врятованих Темпланом щасливців. Їм було запропоновано здатися, і вони радо на це погодилися, проте чемності не виявили:

– Так би одразу й сказали! А то напались на людей, наче звірюки якісь! Ми не наймалися, щоб з вами оце тут битись... Собі на шкоду.

– А на що ж ви наймалися? – поцікавився щирий серцем і думками Харко.

Тут опонентам трішки заціпило, але насунувся Марко і, хоч-не-хоч, довелося зізнатися, що наймалися вони для грабунків.

– Та ж це не обов'язково битися, – спробували вони все-таки виправдатись. – Розумні люди все самі віддають. Навіть дуже охоче.

– Я вам зараз охоче шиї зверну, – м'яко зауважив на те Марко.

А Харко вчасно розвинув думку товариша:

– Якщо зараз не скажете нам усе, як на духу.

– Найперше, де зараз знаходиться пан розпорядник, – вставився матеріально зацікавлений в тому, щоб побачити цілим і неушкодженим саме пана розпорядника, Темплан.

– Там!! – одразу, одним духом, зізналися полонені, тичнувши пальцями вгору, до верхніх поверхів башти. – Наші пішли з нього гроші вибивати.

– Е ні! – вигукнув Темплан. – Тільки не це! – і чимдуж кинувся сходами на вищий поверх.

Марко з Харком, яким уміння не втручатися в чужі справи, доки не завершили свої, давалося дуже тяжко, одразу кинулися за ним.

Врятовані грабіжники презирнулися між собою, а потім з острахом поглянули на п'ятьох працівників

корчми і трьох випадкових відвідувачів, що сиділи зв'язаними під стіною і з цікавістю спостерігали за подіями.

– Ну? Що робитимем?

– Давай-но вийдемо на свіже повітря, а потім роздивимось.

Після напівмороку кам'яної вежі одразу роздивитися не вдалося. Очі довго звикали до денного світла. А коли звикли, то побачили перед собою усміхненого маленького чоловічка з добрими і довірливими очима.

– Як там справа? – наївно запитав чоловічок. – Наші нічого не переказували? Мені запрягати чи йти обідати?

– З-запрягати, – ошелешено, ще до пуття нічого не второпавши, промимрив один з розбійників.

– А тоді швидко йти обідати, – вже усвідомлено додав другий, хитро блимнувши очима на товариша.

Маллюк від народження не хитрував, може тому за своє, ще молоде, але вже не таке й коротке життя, так і не навчився розрізняти чужих хитрощів. Він чемно вивів зі стайні коней, запряг у карету і навіть підвів їх разом з тією каретою до привітно розчинених навстіж воріт.

– Іди вже, бо обід прохолоне! – нетерпляче порадив хитріший з розбійників, який вже бачив не тільки перспективу власного порятунку від ганьби, але й можливість безкровно поживитися чужим добром.

– А з цими що робити? – довірливий чоловічок раптом вказав на зв'язаних чолов'яг, що мирно дрімали під копицею сіна, поряд зі стайнею.

Рятувати колег по збройних наїздах аж ніяк не входило в плани двох авантюристів і вони мало не зіпсували свій власний, такий несподіваний задум довгими роздумами, але щира фраза "Дідько їх не вхопить!" таки випадково прохопилась. Цього було цілком достатньо, щоб Маллюк стенив плечима, маючи на увазі "А й правда. Кому вони тут здалися?" і впевнено заглибився в темряву кам'яної будівлі.

Темплан, Марко та Харко знайшли Пшосто-Нікшемського аж на горі фортечної башти, на найдорожчому оглядовому майданчику. Там, припертий спиною до вже відомої нам все-

релігійної каплички, колишній комендант люто, як ніколи в житті, відбивався шаблею від п'ятьох нападників, які хоч і не так люто, але наполегливо насадили на свою жертву. У всякому разі на ту хвилину вони ще вважали його жертвою, бо щиро вірили у свою кількісну перевагу. На шум за спиною вони уваги не звернули, бо по-перше, думали, що то свої, а по-друге, не встигли. Козаки, що були вже добре напрактикувалися на штурмах фортець та захопленні укріплених замків, часу не гаяли і, навіть не відсапавшись після швидкого підйому вузькими, крученими і слизькими сходами, у першу чергу вхопили в чотири руки крайнього нападника і пожбурили з башти униз, на складене перед стайнею сіно. Не тому, що вони були надто жорстокими, а просто, щоб вирівняти чисельність сторін і таки трохи відсапатись. Але короткий крик, пом'якшений сіном глухий стукіт і довгий протяжний стогін, що свідчив про відносно вдале приземлення, спричинили нехайну і повну капітуляцію суперника. Чотири шаблі з дзенькотом попадали на дерев'яну підлогу-перекриття, і чотири пари рук здійнялися вгору.

Пшосто-Нікшемський глибоко набрав у груди повітря, зітхнув з полегшенням, так, що у козаків від того подиху мало шапки з голів не позлітали, витер рукавом рясний піт зі свого врятованого від ворожих шабель чола і скрутив правою рукою велику дулю.

– Ось тобі мої гроші! На! На! На!

Ткнувши таким чином свій витвір під носа по разу кожному з ворогів, він нарешті повернувся до Темплана, осяяв свій вид посмішкою і розкрив обійми:

– Вітаю Вас, пане інженер! Як ви вчасно нагодилися. Ще б трохи і ці волоцюги пустили б мене в Дике Поле з торбами і без штанів, – по цих словах він знову люто блимнув на нещодавніх нападників, які в свою чергу потупили очі і цього разу показав їм свій кулак: – Не діждете! – А потім знову повернувся до Темплана: – Ну, розповідай, французе, кого це ти до мене так вчасно привіз?

Темплан хотів було вже познайомити пана розпорядника зі своїми супутниками, але раптом помітив,

що і Марко, і Харко майже переляканими, повними розпуки, очима дивляться кудись удалечінь. Допитливий француз одразу спробував простежити за їхніми поглядами, і тут йому самому мало серце з грудей не вистрибнуло.

Вдалині, дорогою швидко котилася дедалі більше віддаляючись від корчми-фортеці його, Темплана, така зручна для подорожей українськими і всякими іншими землями карета.

Розділ третій

Тактика і стратегія воєводи Оточинського

Винних не шукали, оскільки кожен з них сам певною мірою почувався винним. Темплан розумів, що він сам потяг хлопців до корчми, інакше вони могли б її і проїхати, при чому досить успішно і без втрат – гроші одержані ним від Пшосто-Нікшемського за туристичний варіант карти Дикого Поля вартість карети не покривали. Марко почувався винним, що поліз у корчму сам, а не відпустив туди Харка, якому ж теж було цікаво, Харко почувався винним, що покинув у дворі Маллюка сам на сам з хитрими і підступними ворогами, а на Маллюка і взагалі шкода було дивитися, бо виходило, він геть усіх підвів. Отже, винних, кажу, не шукали, постановили – якось, а таки шукати злодіїв.

Полонені не виявили належної обізнаності, що могла б допомогти потерпілим виправити становище. З їхніх балачок – а набалакали вони багато, мабуть тому, що їх дуже засмутила пригода наших мандрівників, чи може із якої іншої причини – вдалося дізнатися тільки те, що в довколишніх степах з'явився такий собі Хан-Дюган з новою ордою, яка прийшла бозна-звідки і швидко розрослася за рахунок охочих до легкого життя щирих, відвертих розбишак. Зовнішня політика тієї хандюганської орди не відрізнялась оригінальністю і в принципі цілком відповідала поняттям про міжнародні економічні зв'язки середньовічної Євразії: добробут і постійне збагачення усіх членів нової громади мали

забезпечуватися за рахунок сусідів. Хан-Дюган навіть пообіцяв, що скоро їхня орда доскочить такого щастя, що їй навіть не будуть потрібні гроші. Як саме це виглядатиме, він не пояснив, однак пояснив, що на першому етапі доведеться зібрати чималеньку суму і бажано в золотих монетах. Саме за цим і було відправлено посилені загони до різних, більшою чи меншою мірою привабливих об'єктів. Два десятки вершників подалися сюди, до корчми, значно більше – до воєводи Оточинського, в розпорядженні якого все-таки були сякі-такі кошти, які збиралися на місці, або надходили якимись мізерними частками з Варшави і Києва "для укріплення південних кордонів Речі Посполитої". Що ж до двох зловмисників, яким вдалося так нахабно обікрати козаків, то про них теж ніхто нічого не міг сказати, бо всі прибилися до орди хоч і майже в один час – цієї весни, – але надто різними шляхами і навіть не встигли, а, може, й не дуже прагнули до пуття перезнайти. Зрозуміло, що відомості від людей не знайомих ні з географією загалом, ні з біографіями окремо взятих супутників по зброї не могли дати потерпілим переможцям особливої користі, однак повідомлення про загін, відправлений до замку воєводи, було доречним.

– Що ж, – зауважив на те Марко, – нам з ними по дорозі.

Інші тільки мовчки кивнули на знак одностайної згоди і пішли у бік стайні. Коней хандюганських ординців козаки забирали собі, самих полонених і відібрану у них зброю просто залишали Пшосто-Нікшемському на його суд та розсуд і в його розпорядження. Було очевидно, що тепер колишньому військовому коменданту доведеться згадати військову справу, оскільки поряд з'явився серйозний ворог. Тільки цього разу, зі зрозумілих нам причин, відступати йому не було й на думці. На думці було, як швидше і надійніше укріпити напівзруйновану, чи то пак, тільки наполовину відбудовану фортецю. З цього приводу пригнічений прикрою пригодою Темплан навіть дав йому перед від'їздом кілька цілковито безкоштовних порад.

А тим часом воєвода Любомир Оточинський спілкувався зі своєю дружиною, пані Монікою Оточинською. Ім'я Моніка в ті часи було модним при польському королівському дворі та по прилеглих до нього маєтках і пані Моніка також не була звичайною собі сіренькою жіночкою, хоча й мала не більше двадцяти років. Свого чоловіка вона покохала з першого погляду і запропонувала йому довести, що він уміє цілуватися з жінками прямо на його робочому місці. Робочим місцем виявився коридор королівського палацу, де тридцятирічний, досвідчений офіцер Оточинський очолював нечисельний підрозділ варти. Незначного числа його підлеглих виявилось цілком достатньо, щоб донести "нагору" інформацію про його неприйнятну – для сторонніх спостерігачів – поведінку на відповідальному посту. Палкого офіцера позбавили зарплатні і запропонували покинути військо до початку наступної військової кампанії, яка на той час ніяким чином не вписувалась до планів придворних політиків. Простіше кажучи, Оточинський опинився з дірявим дахом над головою у своєму давно занедбаному і закинутому маєтку під Києвом, що своїми розмірами не перевищував сучасних п'яти чи хай шести соток. Зате бойова панночка, яка вподобала собі цього ставного і, між іншим, небоязливого вояку, радісно розщебетала про цю пригоду усім своїм варшавським, київським, паризьким, бургундським, віденським та баварським подругам і з таким неперевершеним творчим натхненням, що історія з'явилася на сторінках елітного малотиражного жіночого журналу, який друкувався спеціально для гаремів східних володарів. Пильні до таких справ східні володарі стурбувалися і почали старанно згадувати, як пишеться слово "джихад" польською мовою. Отже, щоб уникнути неприємностей і спостерігати щоранку схід сонця без прискороного серцебиття, вершители справ королівського двору повернули Оточинського до Варшави, в наказовому порядку одружили з докучливою панночкою і призначили прикордонним воєводою на найдальшій, з їхньої точки зору, території, звідки навіть обов'язкові для всякого воєводи повідомлення доходили або дуже довго, або й не доходили зовсім. Не те, що вже жіночі теревені. Мир

в Європі на певний час було знову врятовано. А новоспечений воєвода зі своєю, до речі чарівною з усіх точок зору, дружиною отримали повне сімейне щастя з усіма його додатками та доповненнями, які щедро забезпечує кожний щасливий чи нещасливий сім'ї щоденний побут.

Отже, зараз вони сиділи і спілкувалися. Тобто, красномовно мовчали, знаючи думки один одного напам'ять у всіх можливих варіаціях і з усіма, навіть неможливими, деталями. Слова в цьому випадку були б тільки зайвими, тому слів їхніх наводити не будемо, наведемо тільки думки, про які щойно згадувалося:

"Польові квіти у цій кімнаті виглядають дуже симпатично, проте чогось тут не вистачає. Геленка ще восени писала зі Стамбулу про якісь нові декоративні сорти... Де ж би то їх взяти? Головне, передати листа з султанського гарему вона спосіб знайшла, а щоб долучити до того сувійчика дрібненький мішечок з насінням – то ні! Подруга називається! Взагалі, після того, як потрапила до турецького полону, стала аж надто заноситись. Подумаєш, прилаштувалася в султанському гаремі. Я свого Любчика не змінювала б ні на якого султана. Стільки дружин на одного чоловіка! Я б йому дала дружин! Усім би коси повисмикувала, щоб знав, хто у світі наймиліша, найчепурніша та наймужніша. Як би оце тільки умовити його на поїздку до Києва, щоб не дуже гнівався. Все ж у справах, все у справах. То рови копають, то муштруються, то зброю чистять. Ніколи їм ні про сади-города, ні про себе самих подбати, де вже про те, щоб будівництво власного житла завершити. Зробив тільки пивницю, лазню та перший поверх житлового будинку, а на другому вже другий рік вітер гуляє... Без війни та політики зовсім змарнів, бідолаха. Дивитися на нього шкода... А мені ж так до Києва треба потрапити. Де ж це зараз хороше насіння знайдеш, щоб перед людьми було не соромно і щоб Геленці носа втерти? Я б їй тоді розписала! Все одно чоловік невідомо коли другий поверх добудує – то в цьому році я б там оранжерею зробила... А ще б під вікнами насадила, щоб по стіні вгору тяглося... і в кімнаті... і біля воріт... Бо цим заїжджим купцям довіряти геть не можна. Скільки грошей

минулої весни викинула – казав: справжнє індійське насіння! Нові види з Китаю та Японії! А вирости – петрушка, пастернак і селера! Звісно, воно чоловікам не зашкодить, рослини поживні, та й ще у Варшаві знайомий лікар-араб дуже радив вживати їх до усяких страв... Але ж мені так потрібні гарненькі квіточки, щоб отут..."

"Щоб отут ще одні ворота, та другий – зовнішній – вал з гостроколом, була б у нас справжня фортеця. Та й пивницю бажано розширити, щоб тут же таки й посидіти можна було, доки дружина з квітами пореється. Щоб їй не заважати. От тільки камінь треба – добре стіни обкласти, а де ж його тут візьмеш? З Криму, Молдови чи Ізмаїлу турки не пропустять – скажуть для військових потреб. Та я їх і без каміння – голими руками! Шкода, що війни немає. Чесному воякові хоч з голоду помирай. Або таки займатися торгівлею... Справа у наші часи ризикована. Та що поробиш! А як так, то треба їхати до Києва. По-перше, там, серед торгового люду та вищих урядовців, і про камінь для пивниці легше домовитись, і про гармати та розбудову фортеці з ким треба поговорити. Два фальконети – хіба це озброєння для прикордонної цитаделі? От моїй сотні ще б шабельки змінити на такі, що останніх моделей від виробників з Дамаску. Бо гельветійська сталь їм поки що програє..."

Тут, щоб не вводити читача без потреби в оману – бо ж ми з Вами війною на воєводу Оточинського іти не збираємось, – варто уточнити, що "сотня" приписана до прикордонної фортеці налічувала півтора десятки безсімейних реєстрових козаків, які разом з Любомиром та Монікою Оточинськими і складали, властиво, все населення і фортеці, і широченного її довкілля. Як із того бачимо, кадрові проблеми на ті часи були настільки звичними проблемами для всякого роду державних, напівдержавних чи громадських установ, що, навіть, не вважалися першорядними. Навдивовиж краще вони вирішувалися в структурах на кшталт хандюганської орди, представники якої саме в цей час і з'явилися перед височеньким-таки земляним валом, над яким виднілися жерла згаданих двох фальконетів, і тріпотів прапор з зображенням герба Оточинських – золотого вепра, що намагається роззирнутися на всі сторони. Принаймні у їхній

родині саме так тлумачилося оригінальне виконання давно забутим художником контуру тварини, що, здавалося, виконує акробатичний номер щонайменше третього рівня складності.

Воєвода якраз подумав про те, чи не варто оце зараз домовитися з дружиною про поїздку до Києва, а Моніка якраз подумала, що коли повернеться з Києва, то зможе висіяти рідкісні квіти просто уздовж валу, на зовнішньому схилі довкола фортеці, щоб ту красу було помітно здалека навіть поодиноким степовим розбишакам, які до фортеці й наближатися побояться – коли до зали з радісним виглядом та з аркебузою в руках забіг козарлюга і озвучив голосове повідомлення, чи то пак, голосно гукнув:

– Якісь розбишаки зі степу наїхали! На вали деруться!

– Як на вали?! – скрикнула пані Моніка, на мить забувши, що квіти вона там ще не висадила і, навіть, ще не їздила за насінням до Києва.

Оточинський, навпаки, відреагував спокійно.

– Розбишаки? Зі степу? – недовіжливо запитав він. – Якого біса їм тут робити.

– Цьо' вже я не знаю, – розвів руками козарлюга, – але їх там десятків два-три... а то й з півсотні.

– Не мо' бути... – Оточинський мало не задихнувся від щастя, у яке все ще не міг повірити, але вигляд завзятого козака був настільки переконливий і нетерплячий, що воєвода остаточно відкинув сумніви, рвучко підійшов до стіни, де на килимі були гарненько розвішані якісної, хоча й не надто вишуканої роботи військові обладунки і заходився споряджатися до бою. Моніка кинулася допомагати чоловікові.

– Любчику, я так рада за тебе, – говорила вона, застібаючи йому панцир. – Нарешті ти займешся улюбленою справою і хоч трохи розвієшся. Тільки спробуй не дуже бруднитися, адже у фортеці окрім мене жінок немає – то ж чи варто мені буде зайвий раз займатися пранням? І не дуже довго з ними возися, щоб устиг до вечері.

– Моню, тільки не турбуйся. Твій чоловік знає, як чоловічі справи вирішувати.

По цих словах Любомир нагородив Моніку легким поцілунком, який наче обіцяв, що буде набагато палкішим, але вже після тих справ, які чоловіки мають сьогодні конче вирішити, і прийняв з її ніжних ручень дбайливо протертий оксамитовою хустиною блискучий шолом з двома металевими крильцями – останній шепіт варшавської моди, що зміг долинути у ці прикордонні краї. Кували шолом тут же, у фортеці, користуючись каталогами жіночого та чоловічого одягу, які потрапили сюди ще минулого року разом з проїжджими купцями. За тим же каталогом Моніка шила собі і сукню з глибоким вирізом, в якій вона зараз стояла перед чоловіком, всім виглядом своїм старанно надихаючи його на подвиги. Адже жінки так люблять переможців!.. У тому, що її Любчик буде переможцем і в полі, і в місцях менш від неї віддалених, вона не сумнівалась.

– Ворота зачинили? – поцікавився Оточинський, вже крокуючи до виходу.

– Та ні, – стеноу плечима вояк, котрому вже геть нетерпеливилося чкурнути надвір. – Вони, як завжди о цій порі, були розчинені навстіж, але ті схиблені до них навіть не наблизились. Обійшли зліва і подерлися на стіни.

– Чому зліва? – нахмурився воєвода.

– Мабуть за старшого у них шульга... А чому б іще?

– А що хлопці думають?

– Вони нічого не думають, вони аркебузи набивають.

– Ну... Тоді... Якщо вони надумали нас обійти... зліва... То ми обійдемо їх справа! Або ще краще: дамо їм себе оточити.

Битися в оточенні – це був улюблений маневр Оточинського, але вороги трапилися чи то надто лякливі, чи то надто хитрі – в оточення брати людей Оточинського ніяк не хотіли, і захисникам фортеці виявилось сутужно. Очолювані бравим офіцером п'ятнадцять чоловік швидко пересувалися уздовж валу, тримаючись якомога сукупніше і старанно намагаючись відкрити ворогові обидва свої фланги для обхідного маневру. Виконувалося все як слід, бо "сотня" була

неабияк муштрована, однак вороги пересувалися горішньою частиною валу набагато швидше, з очевидною метою уникнути будь-якого контакту.

Надвечір оборонці таки знеслились, а нападники таки виконали обхідний маневр... з тим, щоб утекти у невеличкий лісок, а звідти розсіятися і швиденько поховатися поміж кущів та поза деревами. Оточинський був надто досвідчений вояк, щоб кидатися проти ночі в чагарники, коли тебе вдома чекає вечеря і кохана дружина, тому загін дисципліновано, пішим строєм, відійшов на територію фортеці і зачинив за собою ворота – на знак зневаги до ворога.

Моніка – як і сподівався воевода – зустріла його теплим поглядом і гарячою стравою. Адже вона була справжньою дружиною військового і добре зналася на тактиці та наслідках ближнього бою, а ще більше на звичках близького її серцю чоловіка. Коли саме мали скінчатися бойові дії, вона визначала наперед з точністю "щоб страви не прохололи" і завжди безпомилково.

– Ну як, Любчику? Вдалося загнати їх "на оточення"? – тільки й устигла проговорити вона, захоплено сформованими у маленький симпатичний бантик вустами.

Далі говорив Любомир.

– Ну що це за бойові дії? Їм і так, і сяк підставляєшся, а вони – ну хоч би з одного флангу спробували нам у тил зайти. За якими книжками тільки й навчали цих бовдурів. При чому – уяви собі! – у них потрійна кількісна перевага! Ну не мені ж їх у такому разі оточувати своєю малою сотнею.

– Любчику, ти ж знаєш, що у цих місцях справжніх фахівців годі й зі смолоскипом шукати. На всю околицю – жодного дипломованого офіцера.

– Твоя правда, – гучно зітхнув Любчик, мало віконні рами з тонованим богемським склом не повилітали на вулицю. Бачте, у ті часи вікна, якщо і склили, то тільки тонованим склом, бо прозорого робити ще не вміли – але вже тоді люди усвідомлювали ту вигоду, що через тоновані вікна за вами не могли підглядати усілякі

доброзичливці та зловмисники. Тільки хіба що підслуховувати. І, між іншим, саме в цю хвилину, один з таких зловмисників і підслуховував розмову подружжя Оточинських. Не заради звичайного пересічного інтересу до чужих розмов, а задля вияснення речей певних і дуже матеріальних: де воєвода облаштував скарбницю, у якій мають лежати монети на зарплатню козакам та на всякі господарські витрати і воєнні потреби гарнізону.

Справа в тім, що хандюганську орду складали переважно розбишаки з великої дороги, різні пристосуванці та дрібні злодії, які хоч і не зналися на суворих правилах стратегії і тактики, та зате добре знали, як добувати грошву і, переважно, саме з чужих кишень та домівок, а також різного роду схованок. Тому й міряться силами з регулярними військами чи запорожцями їм не хотілося і в плани їхні не входило. У планах було – запопасти грошенята, які могли – та ж і мали таки! – бути у прикордонній фортеці під началом значної особи – воєводи, призначеного з Варшави.

– Братове, – наказував їм Хан-Дюган. – Ваша справа не безлад учиняти, а роздобувати матеріально-грошові цінності заради нашого світлого майбутнього. І приносити мені, а вам за те буде спокійне і сите життя.

Ото заради спокійного життя вони і бігали по валу, уникаючи кровопролиття – звісно, з власних носів – та відволікаючи невелику числом "сотню" Оточинського, щоб запустити до фортеці свого вивідача, а тоді, без зайвої мороки, поцупити грошенята відповідно до вивідних вивідачем відомостей.

Прорахувалися хандюганські уми в одному: грошей у Оточинського, як і у всякого пересічного державного посадовця, було не надто багато, і щоб не дратуватися від їх постійного нестатку, він умовився зі своєю пані Монікою, що про гроші вони між собою – ні-ні.

...

Зранку, як то кажуть, ще й на світ не поблагословилося, а пан Оточинський вже вдався до нових військових хитрощів: відкрив вогонь з фальконетів по найближчих до фортеці скупченнях зелених насаджень з метою

примусити імовірно отаборених там ворогів розсипатися, розосередитися і, врешті-решт, хоч би й не їх власною волею, але взяти фортецю в кільце. Його козаки, кожного разу відстрілявши по шість-вісім зарядів, негайно переносили свою легку артилерію на нову позицію зі зміщенням на сорок-сорок п'ять градусів уздовж гостроколу, так, що "нападникам" дійсно довелося розосередитись. Заспані агресори у паніці бігали по довколишніх кущах, поки нарешті прочумалися від міцного вранішнього сну, але на той час фортеця вже була оточена ними остаточно – так, що це було видно неозброєним жодною зоровою трубою* очам заповзятливих оборонців.

– На коней! – скомандував Оточинський і першим заскочив у сідло свого баского коня, який від збудження аж пританцьовував на місці і від самого початку артилерійської канонади гучно іржав, закликаючи економити порох та перейти до наступальної частини операції. – Келепи до бою! Вперед!

Десять вершників, що тільки й чекали оцих наказів, вилетіли через ворота за своїм командиром з великою охотою відпочити у справжньому бою од виснажливої щоденної муштри і, заодно, витовкти своїми важеними келепами дур з голів таємничих нападників.

Того дня, хандюганський вивідач, що ховався поза житловими будівлями від пильних козацьких очей, час від часу дослухаючись до зойків та стогону, які долинали з-за валу у перервах між гарматними пострілами, ревно молився, дякуючи Всевишньому за послану йому таку безпечну і безкровну місію.

Молилася в цей час за успіх компанії, очолюваної її чоловіком і юна пані Моніка. Вона так щиро просила всіляких приємностей для пана Любомира, аби тільки він вдовольнився військовими діями і поїхав з нею до Києва, що її голос наче роздвоювався, при чому друга частина її голосу, що наче повторювала слова молитви десь за вікном, була чомусь грубішою і аж ніяк не жіночою. Вже

* На зорові труби Оточинському таки вже напевне не вистачало грошей.

на другий і третій день бойових дій Моніка стала помічати, що та "не жіноча" частина починає навіть цілком самостійно зітхати та схлипувати, особливо тоді, коли чоловіки, навоювавшись, сідали до столу і гучно дзвеніли срібними келихами. На ранок п'ятого дня "другий голос" затих і вже не озивався, з чого дружина воєводи зробила висновок, що "у цій війні настав переломний момент".

Та й справді, цього дня Оточинський вирішив, що настав час змінити тактику – оскільки ворог за попередні дні настільки знесилився, що більша частина нападників навіть не реагувала на артобстріли і, замість безладно бігати між кущів, лишалася безсило лежати там, де її били вчора, – цього разу планувалося віднайти хоч яку боєздатну частину ворожого війська, і пуститися навтьоки, з тим, щоб такі заманити її до фортеці і з-поміж наявних кандидатур, вибрати "язика", який міг би нарешті їм розповісти, з якою саме метою було вчинено нападницькі дії. Самого воєводу це може й не дуже цікавило, але дружина кожного вечора не давала спокою своїми розпитуваннями, а заради коханої, як ми вже знаємо, цей мужній вояк був готовий на все.

Після отримання необхідної для задоволення пані Моніки інформації планувалися два вихідні, що якраз припадали на суботу та неділю.

Розділ четвертий

Людам властиво помилятися. Навіть козакам

Фортеця від самого рання лякала добитих до нестями хандюганців тишею. Мовчала й не стугоніла земля, мовчали й не рипіли ворота, ані які двері чи віконниці, мовчав і не грюкав цебром об стінки колодязя високий журавель, що мов задля насмішки над змученими спрагою розбишаками визирав з-за гостроколу, мовчали і не плювалися тяжкими і дуж-же твердими, хоч і вправно обтесаними, камінними ядрами фальконети, мовчали і не лаялися люди, що так уперто боронили цю остогидлу нападникам за останній робочий тиждень твердиню. Половина з них звільнилася за власним бажанням, не

бажаючи чекати жодних розрахунків, ще в перші три дні. Менш обачні тепер просто фізично не могли покинути свої бойові пости. Все на що вони спромоглися заради власного порятунку – відповзти на дальші і краще замасковані позиції, що давали хоч якусь надію на захист від затятих та настирних оборонців.

Тепле весняне сонечко якраз викотилося по небу на позначку "за чверть дванадцята", коли ворота фортеці розчинилися і міцні, привчені до всяких людських вигадок на кшталт військових хитрощів та інших випробувань, коні винесли на відкритий простір вершників Оточинського, як звичайно, під проводом самого воєводи, але незвичайним чином без зброї і навіть без належних вершникам за тодішнім звичаєвим трудовим правом та військовими статутами нагайок. Єдине – найближчий до воєводи козак тримав у руці прапор давнього роду Оточинських з гербом, описаним ще на початку попереднього розділу, але й той прапор був закріплений на звичайній собі гладенько обструганій паличці, що якби нею кого й тріснути по макітрі чи по ребрах, то та паличка одразу б тобі й розлетілася. Пан Любомир усвідомлював, що набутий за попередні дні досвід не спонукає ворога погнатися за хай би й ким, якщо на очі йому трапиться хоч найменшенький елемент того, що поміж людей прийнято називати "озброєнням". На жаль, він недооцінив результативності власних дій, спрямованих на знешкодження вражої сили, і в розпачі мусив дійти такого висновку після того, як об'їхав повільним кроком з усім своїм почтом навколо фортеці разів двадцять п'ять. На двадцять шостому колі він уже почав серйозно задумуватись над тим, що коханій дружині уперше в житті доведеться збрехати, вигадавши самому хоч яку байку про причини нападу на фортецю, бо ж зізнатися, що "язика захопити не зміг", означало виставити себе у цих надзвичайно красивих очах повним нездарою...

Та раптом воєвода кинув поглядом на далекі куці і радісно усміхнувся – до "штурмовиків" над'їжджав загін підкріплення – хоч і невеликий, зате при повному озброєнні. Воєвода з тремтливою надією в серці спрямував своїх людей до воріт і "О, радість!" – чужинці

припустилися за ними, перевівши коней з легкої ходи у чвал і швидко зменшуючи відстань, що відділяла їх від завершення хитромудрого задуму мужнього лицаря і вірного чоловіка пані Моніки.

Коли "втікачі" та "переслідувачі" проминули високий вал і опинилися на території фортеці, ворота за ними – як це було передбачено планом задуманої Оточинським операції, швидко зачинилися і загін з чотирьох новоприбульців побачив жерла двох фальконетів, спрямовані на них з різних сторін. Одна з гармат дала попереджувальний залп, і над їхніми головами просвистіло кам'яне ядро, а у вухах гримнув голос воєводи: "Складайте зброю! Негайно!".

Реакція була миттєвою і, сказати по-правді, слово "негайно" прозвучало у вустах Оточинського не зовсім упевнено, бо тепер жерло другого, нерозрядженого фальконета, дивилося просто на нього, як і чотири пістолі в руках двох, дещо дивно, не за тутешньою модою одягнених і поголених людей.

– А нам казали, що воєвода з запорожцями не воюватиме, – озвався Марко до Харка, бо це ж саме вони, миттєво зорієнтувавшись, повідкидали козаків Оточинського від небезпечної для них гармати і вміло заволоділи ситуацією. Тут не розгубився навіть уже навчений Долею і трохи злий на себе за свою "непристосованість до життя" Маллюк, який вихопив з-за пояса пістолі одночасно з Темпланом і спрямував їх саме у потрібному напрямку.

Кажуть, мовчання – золото, але тут саме охота Марка до коментарів допомогла Оточинському зрозуміти свою помилку і не наробити дурниць. Він бо – як відомо вже нашому читачу – був також не з полохливих.

Становище врятувала, як це часто буває – жінка, зрозуміло, в особі пані Моніки. Вона саме вийшла на ґанок і дуже зраділа, побачивши гостей.

– Любчику, – радісно прощобетала вона, осяявши новоприбулих чистим, ясним поглядом і привітною усмішкою, – чому ж ти не попередив, що сьогодні за обідом вас буде значно більше?

Темплан, як людина вельми галантна, негайно сховав пістолі і чемно зняв крилатого, увінчаного за французькою модою яскравим червоним плюмажем капелюха.

– Темплан. Інженер із Франції на службі у короля польського. До ваших послуг, ласкава пані.

Він витримав належну паузу, певно, щоб додати ваги сказаному, а потім вказав на своїх супутників і доповнив інформацію:

– Мандрую до Києва в супроводі колег та оцих мужніх воїнів-запорожців, моїх кращих друзів.

Марко та Харко, ввічливо ледь схилили голови перед очима пані Моніки, проте вояків Оточинського з поля зору не випускали ні на мить і від здобутого успішним раптовим маневром фальконета – як справедливо видалося воєводі – відходити не збиралися.

Довелося Оточинському знову вдаватися до своїх неабияких здібностей умілого тактика і стратега. Чи ж не вперше за своє життя – з метою мирного врегулювання конфлікту:

– Закінчуємо вправи! – коротко наказав своїй "сотні" і з милою усмішкою поглянув на дружину. – Справді. Пробач мені, люба, – надто ми сьогодні захопилися муштрою, а невчасне повідомлення в тил про оперативний стан на підвір'ї – моя груба дисциплінарна помилка. Визнаю. Але ж молю Вас, не позбавити Вашої прихильності ні власного чоловіка, ні його соратників та дорогих гостей і змінити передбачену диспозицію за обіднім столом відповідно до нашої наявної чисельності. З огляду на доконечну необхідність надійно закріпитися на означених позиціях, надаю у Ваше розпорядження двох козаків. Добровольці знайдуться?

Не встиг пан Оточинський озирнутися по останніх словах на своїх вояків, як Марко вже відступив од фальконета, потягнувши за рукав і Харка:

– Ми будемо добровольцями!

А Харко тільки глибоко зітхнув...

Марко так жваво і зненацька зголосився добровольцем, що навіть загартована життям у прикордонному військовому гарнізоні пані Моніка ледь-ледь, а таки зашарілася й тому швидко зникла за дверима. Тільки й кинула гордовито через плече:

– Тоді прошу панів добровольців на кухню!

Харко кинув на Марка поглядом, що красномовно не виявляв схвалення стосовно його ініціативи.

– Тільки пироги, Харку. Тільки пироги, – заспокійливо промурмотів до товариша Марко.

Темплан кинув на Марка поглядом, що красномовно виявляв заздрість, та вчасно спохопився і, щоб отримати хоч яку сатисфакцію, узявся прискіпливо вивчати планування та архітектурні особливості фортеці.

Маллюк кинув на Марка поглядом повним відчаєм, бо не одразу зрозумів, чи вони ще воюватимуть, чи вже ні.

А Оточинський кинув упівголоса:

– Вибачайте, хлопці. Замалим дурниць не наробили.

– Буває, – примирливо відмахнувся Марко.

– Хотіли напад спровокувати, а тут – ви...

– Можна й помилитися, – миролюбно погодився й Харко.

– Та то нічого, – знову озвався Марко. – Зате – дайте тільки борошна – я вас такими пирогами почастую!

– Це він про справжні пироги. З борошна, – уточнив про всяк випадок Харко. – Наш Марко до кухні ще удатніший, як до бійки.

– Дуже приємно, – потис Маркові руку воєвода. – Любомир Оточинський.

– А я Харко...

Звісно, Оточинському було дещо прикро за свою помилку, бо сам терпіти не міг будь-яких непрофесійних дій у будь-якій справі, хоч би й геть з військовими діями не пов'язаній, як скажімо, городництво чи гра в карти на порох і кулі, а тут, на додачу, ще й "мудрий" француз – де він тільки взявся на його Оточинського голову! – почав сікатися до буцімто неправильних композиційних рішень в елементах ним самим мало не власноруч збудованої

фортеці: ворота йому, бачте, розчиняються не з того боку; вал йому, бачте, осів нижче рівня рекомендованого європейською комісією з утримання та експлуатації фортечно-замкових споруд; висота стін йому, бачте, не співвідноситься з висотою башт, а за центральною житловою спорудою йому, бачте...

"Бачте, що тут робиться", – подумалось раптом воєводі, коли, обійшовши разом з прискіпливим та уїдливым французьким інженером те саме центральне житлове приміщення, він мало не спіткнувся об ледь живе від тривалого голодування тіло хандюганського вивідача.

Радість переповнила йому груди і вийшла назовні з глибоким, щасливим зітханням:

– Язик!

– Скоріше тіло. До того ж мало на що придатне, – зауважив скептично налаштований француз. – А про наявність у нього язика ми ще не маємо жодних свідчень.

Хто знає Марка ще від тих часів, коли він покинув маленьке, тихеньке, чепурненьке село Вишеньки, змінивши звичні для сільських хлопців парубоцькі розваги на незвичні для ледачих, а чи й просто спокійних за натурою людей козацькі розваги, а бійки з сусідськими хлопцями за право залицятися до дівчат на ефектні бойовиська в ім'я любові до ближнього – як це бачиться професійними борцями за справедливість – той не потребує епітетів, метафор чи інших літературно-письменницьких хитрощів, щоб уявити собі, як наш геройський козак вправлявся біля тіста та начинок заради створення мистецького рівня продукту у вигляді невеличких золотаво-рум'яних пиріжечків, що рівною мірою годилися і для споглядання, і для споживання. Аби в хорошій компанії, щоб люди, з усякого боку недостойні, не осквернили пожадливым хапанням і кусанням витвору чистих, не заплямованих брудними чи й просто нікчемними діяннями міцних козацьких долонь. Працював Марко зосереджено і на молоденьку Моніку не звертав аніякісінької уваги: навіть вуха йому не червоніли, коли цікава до всього незвичайного – як усяка

людина, що народилася на світ жінкою, – пані воєводова дружина зазирала йому через плече: "як то звичайні чоловічі лаписька, які через недосконале знання світовою спільнотою анатомії асоціюють з *руками* і *долонями*, можуть так вправно розминати, розкачувати, розгладжувати, роз..." Моніка саме задумалася, яке б іще підходяще слово згадати на роз..., коли раптом озвався Харко, який у цю мить старанно відбивав своїм бойовим келепом м'ясо, призначене на котлети:

– Це якось незручно, Марку, що ми без своїх продуктів чи якого хоча б маленького жбаника меду. Люди он як на нас витрачаються – стільки харчів.

– Жбан був, – буркнув у відповідь Марко. – У кареті лишився разом з усім... Тут би вже хоч шмат сала чи, припустім, тараня...

– У панів козаків є карета? – мало не зомліла з цікавості пані Моніка. – А чиє виробництво? Яка модель? За скільки ви її придбали?

– Це не у нас. У француза.

– Верх паризький, колеса запорізькі.

Хлопці відповіли в один голос, з очевидним бажанням перепинити надто бурхливий потік запитань. А Харко, згадавши, що втрата цінного транспорту і не менш цінного вантажу – це, значною мірою, його особиста провина – хіба ж можна було залишати на одинці щирого і досі ще по-дитячому наївного Маллюка? – додав:

– Придбав француз – за скільки ми не знаємо, а втратили ми – тепер про неї взагалі нічого не знаємо.

В цю мить Марко зненацька хапонував себе за груди, крутнувся туди-сюди і зі словами "Що ж мені так пече?" став здирати з себе сорочку – чим розбудив цікавість не тільки пані Моніки, але й свого переважно байдужого до всякої сторонньої метушні побратима:

Он воно що! Козаки геть забули про торбинку, подаровану Крутивітром! Навіть Марко, який постійно носив її на шиї, досі жодного разу не згадав про цей подарунок. Дивина. І ще більша дивина, що торбинка чомусь значно побільшала і тепер висіла у Марка на шиї справжньою торбою.

– Де тобі пече, Марку? Що сталося? – стурбовано запитав товариша Харко.

– Та вже наче й не пече, – стенив плечима Марко і взявся знімати з шиї торбину, щоб тут-таки і розібратися з її вмістом.

Тим вмістом виявився десяток рибин хорошої-таки тарані, загорнутої в дорогий-таки пергамент. І щойно Марко зсипав тараню на стіл, як на пергаменті проступили чорнилом писані слова: "Таємно. Прочитати обов'язково". Проступили... і зникли.

"Що ж тут читати? – подумав про себе Марко, якусь мить роздивляючись чистий аркуш. – Чи, може, таки не читати, бо ж таки таємно? Так-таки-так".

– Так-так! – почув за плечима голос пані Моніки: – Бачу, що козаки – люди аж ніяк не бідні, коли тараню загортають у коштовний пергамент.

– Козаки – люди щирі й не жадібні, – виручив побратима Харко. – Коли готуєш подарунок для хороших людей, можна загорнути і в пергамент... і в оксамит...

– А на Січі можна дістати й оксамит? А які барви будуть модні в цьому сезоні? – пожвавилась господиня.

– О, ми маємо справжнього знавця – Данила-кравця. Коли ласкава пані має інтерес, то...

При цьому Харко розгладив вуса, розправив плечі і говорив повагом. Недовго. З пів-годинки. Щоб дати Маркові час розібратися з таранею, пергаментом і торбинкою, що невідомо як, сама-собою, знову зменшилась і набрала свого попереднього вигляду. Тепер це знову був чи то великий гаманець без грошей, чи то маленька порохівниця без пороху. Торбинку Марко знову начепив на шию, а пергамент згорнув у кілька разів і сховав за пояс, щоб потім, разом з Харком роздивитися його уважніше. Як виявилось згодом, це рішення було на диво правильним.

Розділ п'ятий

Поневіряння Охріма

Квадрига тримав у руках повіддя, не особливо й правуючи кіньми. Поглядав собі то обабіч дороги, то на крайнеба попереду, розмірковуючи у цей час більше про комерційні справи Київського Братства Далеких Транспортних Перевезень, до створення і розвитку якого доклав немало зусиль – та не без того, що й грошень – і зовсім не переймався побитою в корчмі особою пана Верещинського, що зараз лежала позаду на м'якому, оксамитом оббитому, золотими китичками отороченому сидінні і виявляла в собі живу людину не більшою мірою, ніж, скажімо, середніх розмірів мішок – хоч би з зерном, хоч би з половиною. Осмислювати роль цієї непересічної людини в нашій і його власній історії, а також далеко неординарні її вчинки, Квадрига збирався як-небудь згодом, уже на ближчих під'їздах до Києва, бо ж дорога з усіма імовірними зупинками мала забрати не менше, як днів дванадцять.

І тут чоловік скоріше відчув, ніж почув, що позад нього діється щось незвичайне, і з точки зору мети їхньої, досі спокійної, як на думку Квадриги, поїздки – недоречне.

Озирнувшись, він тільки й устиг помітити, як опущений з неба повітряний хобот підхопив Верещинського, легко підняв його над землею і поніс уперед, далеко за обрій, у напрямку – це не важко було визначити досвідченому мандрівникові і слідопиту – $30^{\circ}2'$ (тридцять градусів дві мінути) за азимутом. При цьому досвідчений мандрівник не відчув ані найменшого коливання повітря чи там найлегшого подиху вітерця. Завдяки неабиякому досвіду і глибокій та різносторонній духовній освіті, Квадрига, як завжди, виявив блискучу миттєву реакцію – навіть оком не зморгнув. Тільки уважно простежив вже визначений ним напрямок польоту тіла, зітхнув і спробував, не гаючись, осмислити ситуацію. Зосередитись вийшло одразу, та оскільки в першу... і в другу... і в третю мить до голови не прийшло жодної розумної думки, Квадрига вирішив не

зациклюватись на першому рівні і перейти на вищий – до стану медитації.

Куць і Пуць швиденько телепортувалися – по нашому "перенеслися" – у засніжений виярок збоку від тієї дороги, якою їхали Квадрига з Охрімом. Сюди, подалі від усяких чистих і нечистих очей і спрямував Куць напрямом снігового вихору, який доніс їм Охріма у цілковито непошкодженому вигляді. Ну... звісно, якщо не брати до уваги побитий стан, попередньо забезпечений йому зусиллями пана Пшосто-Нікшемського.

– Ще не прийшов до пам'яті, – по діловому зауважив Пуць, намагаючись виглядати у таку відповідальну мить – вони ж із братом не аби що затіяли! – дорослішим і серйознішим.

– Це ми зараз підправимо, – оптимістично відгукнувся Куць і... смачно плюнув Охріму межи очі.

Охрімові очі відразу розкрилися, а вуста розтулилися і промовили:

– Я до ваших послуг.

Тільки після цього у Верещинського розпочалася повільна, а потім і дещо активніша робота мозку, і він нарешті ясно розгледів перед собою двох справжнісіньких підлітків-чортенят.

"Невже це я так допився? – виникла в його голові логічна, з точки зору тверезої людини, думка. – Але ж..."

Ні, це було не видиво і не марево, ні яке інше, імітоване за допомогою фізичних чи ще потужніших сил зображення. Це була реальність. І ця сама реальність раптом дружно посміхнулася і, простягнувши Охрімові дві маленькі долоньки, в один голос промовила:

– Ну що? По руках?

Е ні. Тут чортенята прорахувалися. Хоча і зрозуміли це одразу – та було пізно. Вони ж бо досі чинили свої капості скоріше задля розваги, а для такого як Охрім це був спосіб життя або й засіб виживання. Почуту, необережну з погляду Куця і Пуця, фразу він зрозумів як можливість вибору, а затим одразу з'явилося бажання вибрати для себе щось якомога привабливіше... Одним словом – поторгуватися.

"Ну що ж, – подумали в свою чергу чортенята, – перший хід ми програли, але як учив нас батько Гуць: невдача – ще не біда. Біда – якщо не зумієш використати ту невдачу собі на користь".

Переговорні сторони напружились, але розмова не зупинилась, бо таки пішла далі:

– А що я за це отримаю?

– Як завжди у таких випадках...

Куць виявився не зовсім готовий до такого відверто корисливого питання.

– Хотілося б уточнити.

Охрім ще підлітком почав свою кар'єру з роботи в корчмі, тому добре знався на таких речах як "платити" і "торгуватися".

– Виповнення бажань. Це має бути зрозумілим кожному грішникові, – Куць нарешті зумів набрати звичного для нього гордовито-нахабного вигляду.

– Будь-яких?!! – такої щирої пропозиції Охрім аж ніяк не чекав. "Це ж треба – таке щастя на голову звалилося!"

– Звісно, будь-яких, – самовпевнено потвердив Куць.

– Але тільки трьох! – вставився Пуць, бо відчув, що йому зовсім не хочеться працювати задарма на "цього відвертого пройдисвіта".

– Чому це тільки трьох? – напириндився Охрім.

– Та ж який товар... – скривився єхидною посмішкою Куць.

– Не подобається товар – не беріть, – професійно зауважив Охрім.

– Не хочеш продавати – залиш собі, бо ми й так даємо добру ціну. Який, власне, із тебе грішник, щоб ми за тобою побивалися.

– Таки так. Майже праведник, – з силювано серйозним виглядом підтвердив Куць. – По світу немало люду куди бридкішого та противнішого – от заради них можна було б і потрудитися.

– І ці заслужені мерзотники по кілька десятків років у черзі стоять, – далі провадив Пуць, – а ми тут возимосся з посереднім нікчемою.

– Мабуть помилилися, – спробував засмутитися Куць.

– Та чому ж тільки три? – вже зовсім невпевнено простогнав Охрім, бо йому уявилося, що видиме щастя оце зараз спливає крізь пальці і такої миті, принаймні, у найближчому майбутньому вже не трапиться.

– Та ми з усіма зараз так, – наче відмахнувся Пуць. – Ліміт у нас, розумієш? Кадрів не вистачає з такою кількістю людей воловодитись.

– Зате послуги тепер надаються значно якісніше, – запевнив Куць. – Менше дурних забаганок – більше часу, щоб виявити належну увагу до клієнта.

– От би Маркові напаскудити! – наче блискавкою вдарило Охріма найпалкіше бажання та одразу й вирвалося на волю раптовим вигуком.

– О! – зрадів Куць, – обов'язково напаскудимо. У тебе залишилося два бажання. А ти занотуй, – кинув до Пуця і знову уважно витріщився Охрімові в очі: – Бажай далі.

– Щоб мені навіть на очі не трапляли ці пики...

– Буде зроблено. Перераховувати не треба. Імена ваших друзів нам добре відомі.

– Відомі? – щиро здивувався Охрім. – А... звідки?

– Така вже наша робота, – розвів руками Пуць, і обоє чортенят весело розсміялися, а Верещинський раптом задумався, чи не надто нахабні ці хлопчиська і чи не можна було б і їм хоч чим-небудь, а насолити. І чи не занадто швидко він висловив свої найщиріші бажання, бо, скажімо, Маркові цікавіше було б напаскудити особисто...

– Ні-ні, замовлення відмінити вже не можна, – застеріг Куць, одразу відгадавши Охрімові думки і відчуваючи, що цей жарт може обернутися проти них самих.

"Краще вже закінчувати", – тільки й устиг подумати про себе, а Охрім уже й випалив:

– Хочу бути святим!

.....

Чортенята вирячили очі і аж присіли. Ху! Охрім не був аж надто праведною людиною, щоб небо відреагувало на його теревені.

"От гад! – подумали, одночасно презирнувшись між собою. – Ні, у людей таки є чому повчитися. Вкотре переконуємось".

А вголос Куць зловісно промовив:

– Не все одразу. Не все одразу. Ми будемо над цим працювати. А зараз вважатимемо справу завершеною.

– Отже, будемо підписувати контракт?

Охрім при цьому трохи здригнувся і мимоволі сховав руки за спину, бо ж думав, що зараз доведеться підписуватися власною кров'ю, і йому задля цього будуть колоти палець. Ще тоді, коли крутився на побігеньках у корчмі, він наслухався немало історій про порядок укладання контрактів на продаж власної душі за умовами "франко-труна", що за міжнародною кодифікацією умов поставки та переходу права власності означає "вільний до смерті".

– Ні, – зловісно відгукнувся Куць. – Підписувати нічого не будемо. Тільки поставимо печатку.

Тут перед Охрімом виник страшний образ колишнього коменданта однієї фортеці Пшосто-Нікшемського, а за тим відбувся уривчастий повтор деяких подій, що вже мали місце у його ще не такому довгому житті: прямий удар здоровенним кулачищем в обличчя... сніговий вихор... політ...

Пуцю аж дух забило. Коли вихор, що знову поніс Охріма, зник за сніговими кучугурами, він перевів подих і широкими очима поглянув на брата, що знов стояв поряд у звичному для нього вигляді капосного хлопчиська.

– Куцю, ти коли навчився так перевтілюватись?! Це ж вищий рівень!

– Розумієш, – скромно і навіть трохи знічено відповів Куць, – дуже захотілося йому врізати.

Він сторожко прислухався і додав:

– А от телепортація вийшла невдало. З координатами помилився. Наче розрахував і швидкість транспорту, і раціональне стиснення часу, а підвів знову ж таки людський фактор.

– Ну це буває, і досить часто, – спробував розрадити його молодший братик. – Я, щиро кажучи, теж не думав, що Квадрига може все помітити і раптом зупиниться.

– Похибка аж на пів польоту стріли, – сумно зітхнув Куць.

Проте на братика свого поглянув з погано прихованою вдячністю.

Невідомо, скільки б іще Квадрига насолоджувався духовним спокоєм і віддаленою від мізерних людських проблем досконалістю, однак дуже скоро попереду на відстані пів польоту стріли почувся глухий удар, і це повернуло широкогрудого братчика до реалій щоденного буття шукачів пригод. Очі його встигли помітити, як сніговий вихор миттєво розтанув у повітрі.

– З поверненням! – невдоволено буркнув собі під ніс Квадрига, а тим часом злегка стьобнув коней і невідомо, на чію адресу, лайнувся: – Роги вам не з того місця повиростали. Де брали, там би й клали. Їм усе іграшки та розваги, а ти, Квадриго, працюй, наче й так роботи нема.

Довге життя у східних монастирях навчило колишнього розбійника, а тепер кращого друга запорожців, не тільки медитації та контролю над власним тілом. В Україну Квадрига повернувся з немалими знаннями в галузі медицини, і тепер ці знання не залишали йому сумніву в тому, що останній контакт пана Охріма з твердим ґрунтом мало не став для нього фатальним, і дорогу до Києва товмач міг не витримати.

Усвідомивши, що подібні обставини являють собою безпосередню загрозу фінансовому стану "транспортного братства", який для нього був, між іншим, важливіший за будь-які міждержавні, міжнародні, міжетнічні чи міжособисті негаразди, чоловік задумався, де б його знайти ближчий та ж надійний прихисток, щоб там, хоч як-так, виходити понівеченого долею і волею усяких зустрічних сил клієнта.

Оскільки повернути Верещинського до транспортабельного стану було непросто, довелося братчику Квадризі згаяти на цю справу місяців півтора-два, застрягнувши на увесь цей час в одному з віддалених від магістральних шляхів замків, який належав людині з Верещинським знайомій, на ім'я Тичконіс, яке при правильному наголосі виказувало в ньому старовинне грецьке походження.

Про цього мало відомого серед значніших осіб того часу шляхтича Верещинський згадав сам, коли прийшов до пам'яті, і з короткої інформації Квадриги зрозумів, що його стратегічні плани або мусять зачекати, або невдовзі просто розв'ються, мов пороховий дим після одинокого пострілу. З'явившись на світ сином пересічного панка, панич Тичконіс понад усе прагнув доскочити вищого стану в суспільстві і докладав яких міг зусиль та грошенят, щоб набути знайомств при варшавському королівському дворі, а може – якби пощастило – й ополучитись, бо ж ні з українського, ні з імовірно грецького походження очікуваного зиску годі було й сподіватися. Охрім, зустрівшись з молодим шляхтичем у палацових коридорах, швидко зрозумів, що має нагоду здобути собі хоч якого спільника у майбутніх планах підкорення вищих щаблів хоч і хисткої, зате довгої суспільної драбини, і посприяв – вже маючи на той час якщо не вагу, то потрібні знайомства – щоб Тичконіс без особливих зусиль змінив вірність обряду православному на віру обряду католицького і пройшов спеціальне навчання у закритому закладі ордену єзуїтів, а потім отримав призначення на посаду воєводи невеличкого містечка, достатньо віддаленого від Києва і достатньо наближеного до запорозьких земель. Тут його ставленик не мав особливих можливостей вийти з-під контролю і міг легко поєднувати обов'язки державного посадовця та Охрімового вивідача. Не можемо стверджувати, що ставленик одразу пройнявся особливою вдячністю до свого благодійника, бо подібне призначення при дворі вважалося засланням, та оскільки це подавало йому хоч якісь надії на світліше і радісніше майбутнє, то мусив дотримуватися правил поведінки послідовного кар'єриста – жодних почуттів до Верещинського чи інших, вищих та сильніших за себе осіб не виказував і справно відправляв на адресу Охріма звіти про будь-які чутки, що докочувались до воріт його невеличкого, отриманого за посадою, замку, а на адресу королівської скарбниці акуратно і принципово злуплені* з народу податки. Чи був Тичконіс справді невдоволений

* У наші часи вживаємо термін "справлені". (Авт.)

своїм становищем – про це більше могли сказати мешканці містечка та служники, які мали нещастя найнятися на роботу до замку. Реєстровим козакам, що являли собою військову залогу, жилося легше, бо як-не-як питання їхнього добробуту були безпосередньо пов'язані з питаннями власної безпеки пана воєводи. Що ж безперечно гнітило воєводу Тичконіса, то це назва відданого йому на поталу, чи то пак в управління, містечка, що на тодішніх картах означалося назвою Малі Корчі. Жіночку, яка мала перед Богом і людьми всі права величатися пані Тичконіс – воєвода ж бо був одружений, – навіть у церкві корчило від однієї згадки про цю назву, бо ж вона була переконана, що її благовірний мусить управляти не інакше, як Великими Корчами, а то й ще більшими.

Ця сумна обставина не завадила однак тому, щоб Малі Корчі стали історично єдиним місцем, де Охріма Верещинського зустріли досить приязно, а господиня замку навіть відвідувала начальника Таємної канцелярії у відведеній для нього кімнаті – бідолаха ж бо не міг самотужки і з ліжка піднятися – по тричі на день і щонайменше по разі серед ночі, причому їй вдавалося аніскільки не виказувати свого негативного ставлення до розмірів назви містечка. Сам Тичконіс заходив до Охріма значно рідше, з тієї простої причини, що кожна його поява провокувала якісь нові чисельні розпорядження чи то щодо збору інформації, чи то щодо розсилання на всі боки гінців – так що, коли б воєводі і справді заманулося їх виконувати, то в нього б не залишилося ні вільного часу на, скажімо, судочинство або збирання податків, ані жодного козака чи служника для виконання цих, покладених на нього окремим королівським указом повноважень. Від фрази "з Січі вислано трьох запорожців з таємним завданням", яку Охрім вимовляв з особливим притиском щоразу, як тільки воєвода траплявся йому на очі, воєводу аж тіпало і корчило навіть гірше за його дружину.

Квадригу особливою увагою не наділяли, але й свободу його ніхто не обмежував, тому поза часом, що витрачався безпосередньо на лікування його клієнта, незворушний візник ішов до фехтувальної зали поряд зі зброярнею та

пороховим складом вправлятися у бойових мистецтвах або рушав у місто, щоб пройтися по майстернях тутешніх ремісників та посидіти у місцевій корчмі за глиняною чашкою чаю, завареного на його прохання за спеціальним, не надто відомим в Україні, рецептом.

Розділ шостий *Шедеври у корчмі*

Одного дня, який коваль, на прізвисько Дебелий Корч або просто Дебелий, міг би назвати просто чудовим, бо ніщо не віщувало біди, – натомість дерева довкола кузні починали зеленіти, з землі все більше і густіше витикалася молоденька травиця, а повітря наповнювалося стійким запахом весни, – до його кузні постукав невідомий.

Двері до кузні не відчинилися і незнайомий постукав ще... тоді ще... тоді ще...

– Чого тобі? – запитав нарешті коваль, поклавши руку чоловікові на плече, щоб відірвати його від цілковито марного і недоречно гучного для прекрасної весняної пори заняття. Адже кузня була зачинена, а він, коваль, був тут – поряд. Милувався природою. А чом би й ні, коли вся робота зроблена, а наступний замовник обіцяв з'явитися тільки завтра, та й то не в першій половині дня.

Та відвідувач і не думав допитуватися, чому саме коваль у цей час не працює і взагалі не сидить на роботі. Найперше, що він зробив – це злякався, а коли за якусь мить оговтався, швидко вигукнув:

– Це не я!

– Шкода, – розгублено мовив Дебелий Корч. – Я думав – це ти.

Від збудження незнайомець аж ударив себе кулаками в груди:

– Я ні в чому не винен! Мене там і близько не було!

"Гм!" – подумалося ковалеві. Побачивши, як ревно виправдовується не знати в чому цей дивний чоловік непевної, без особливих прикмет зовнішності, він став

пригадувати, які в нього за останній час були замовники і чи ж усі вчасно з ним розплатилися.

– Гаразд, – промовив він уголос і розчинив двері кузні, – давай заходь. Там і розберемо твою справу...

При цьому він злегка підштовхнув дивного відвідувача долонею в груди – мовляв, заходь, не соромся, – але той, замість ступити через поріг, перечепився через нього, замість зайти, упав до середини і замість поговорити по ширості – зомлів.

– От біда! – сказав собі Дебелий і навіть перехрестився про всяк випадок, а потім підняв нещасливого відвідувача на оберемок і поніс через двір у хату, щоб там його одходити. "Хто зна? Може й справді розхвилювався за те, що довго гроші не повертав. Я вже і обличчя його забув. Ну, геть не пам'ятаю. Заїжджий якийсь чи що?" – так думав собі коваль, вовтузячись зі своєю ношею, коли це вже з хати, знову почув, що у дворі щось возиться.

Вийшов надвір – так і є! Ще один чолов'яга у кузню добивається.

– Я до коваля, – твердо запевнив гість, хоча у коваля і в голові не було такої думки, щоб оце твереза людина та сплутала кузню з корчмою.

– Я ж коваль і є, – сказав проте уголос, бо помітив, що цей другий теж якийсь не дуже здоровий чоловік. Очиці трохи бігають, рученята трохи трусяться... Воно й зовсім трохи, а все на душі лячно. Кузня ж від містечка далеченько, і якщо у нього на дворищі люди будуть самі собою на землю валитися та ще чого доброго Богові душу віддадуть, то клопоту не збудешся. Розкажуй тоді усім, що ти не розбійник і не відьмак. Про ковалів і так усяке брешуть...

– Ну, кажи вже, чоловіче, чого тобі? Я поки що без діла, то може б чим і зарадив? – вирішив підбадьорити бідака.

Той справді по цих словах підбадьорився і навіть спробував господареві підморгнути:

– Є справа! Можна добре заробити, тільки треба умілих рук і... спеціальний інструмент.

– Як у грека Альцестуса? – осміхнувся коваль, згадавши знайомого купця, який саме займався постачанням в

Україну інструментів і з яким вони свого часу добре гуляли у Києві.

– Потрібен французький, – серйозно відповів чоловік.

– А наш чим тобі не до шмиги?

– Возика розібрати треба. А возик робили французи. Там і матеріал чудернацький, і колеса не по-нашому гнуті, і гайки не під наші ключі... Одним словом, все не так як у людей. Знали б одразу – нізащо б не заводились!

Останню фразу чоловік вигукнув з таким відчаєм, що глибину його почувань, прямо пов'язаних з "недолугістю" французьких майстрів важко було не помітити. Однак Дебелий Корч таки не помітив, бо його більше зацікавила згадка про інструмент.

– Таки-так! Краще за наших майстрів ніхто інструмента не зробить. Мій кум – він у містечку корчму тримає, якраз поряд з церквою, щоб людям зручніше було; минулого року відкрив, бо вже якого іншого заняття не пробував, а йому як наврочено. Рік попрацює, і обов'язково якась халепа трапиться: то ціни впадуть, то стеля у майстерні... Так мій кум нещодавно виміняв у циганів – вже не знаю за що, але таки виміняв – толедське зубило. Зубило – все як треба: з клеймом відомого майстра, з візерунками, інкрустоване блискучими скельцями, з навершям у формі круглого бойового щита з сюжетним орнаментом на теми античної міфології... ну, щоб молотком було по чому зручно вдарити, і пальці цілі лишилися – то спитай мене: чи він ним працює? Де там! Потому ще цілий місяць бігав до мене та все просив, все просив, щоб я зробив йому вже таке як треба, бо мовляв не хоче він ні толедських, ні дамаських, ні гельветійських, а краще таке, щоб залізо рубало. І щоб жодна інкрустація руки не натирала. А те розцяцьковане – тільки й діла, що на стіну повісив, та ще й поряд з шинквасом, щоб було на очах, бо тільки й дивись, щоб якийсь волоцюга не вкрав.

– Та ні, зубила нас не цікавлять, – відмахнувся незнайомиць і враз спохопився, що мабуть висловився недоречно, але коваль знову ж таки звернув увагу тільки на слово "нас".

– То ти тут не один? Чи не з циганами подорожуєш? Але ж вони самі свої вози добре лагодять.

– Ні, я з братом. І ми не цигани. І віз у нас не свій. І ми не збираємося його лагодити. Його розібрати треба.

– Ну, звісно, – з розумінням зітхнув коваль. – Якщо розбирати, то хіба не свій. Хто ж це власне добро буде нівечити?

– Самим шкода, – мало не образився незнайомиць, – але ж із ним тільки поткнись на люди, то вже завтра буде Страшний суд.

– Якщо ви тільки й вмієте, що ламати та розбирати, то краще вам одразу на Страшний суд, ніж перед тим на люди. У нас більшість – ремісники. Ці вас просто розірвуть. Без усякого суду.

– Та що ви, дядьку, усе – "Суд! Розірвуть!" – знітився незнайомиць. – Карета – це наш заробіток. От ми й хочемо його поділити. Порівну. На запчастини.

– Карета? Ти ж казав – возик.

– А карета що, хіба не возить?

Логіка співрозмовника була залізною, проте коваль вже й так зацікавився пропозицією. Якщо розбирати воза для нього було гріхом і мало не святотатством, то розібрати карету означало самовдосконалення. Як ми кажемо зараз: вивчення досвіду зарубіжних колег.

– То де твій брат?

– Та мав би бути десь тут.

– Он воно що! – коваль нарешті зв'язав у своїй наповненій красою і запахами весни свідомості два візити двох різних людей в одну подію і жестом запросив гостя до хати. Заради такої справи, як демонтаж французької карети, можна було згадати і про сулійку хорошого кримського вина від кума, що вже зранку стояла у коваля на столі і чекала тільки слушної нагоди та хоч уже якої компанії.

Двоє хандюганців, що втекли з корчми "Руїна" на кареті Темплана були невимовно раді, що вирвалися з рук страшної компанії, яка розгромила їхній загін швидше, ніж вони встигли злякатися чи подумати про який спосіб порятунку. Хвала Богові, – Він буває

прихильним також і до розбишак та волоцюг, – порятунок з'явився сам у вигляді наївного та довірливого чоловічка, що раптом надумав довірити їм споряджену до від'їзду і вже запряжену кіньми карету. Скориставшись нагодою і вирвавшись на свободу, хандюганці полегшено зітхнули, але потім, з кожним днем починали зітхати частіше і дещо не так, як ото зітхає Харко, коли мова заходить чи то про сімейне життя, чи про сенс людського існування на світі. Зітхали вони від страху, що та страшна компанія (див. вище) ні-ні, а захоче-таки повернути собі популярний серед шанованих людей транспортний засіб, та ще й за популярним серед усіх добрих людей принципом "мета виправдовує засоби". "Адже мета доскочити багатства чи хоч якого добра – майже свята мета", – думали про себе (та й про інших) хандюганці, то ж наслідки для них уявлялися щонайгіршими.

Внаслідок таких міркувань дійшли нарешті до думки, що найкраще буде розібрати карету і збути її по частинах. Імовірно, що в ті часи торгівля запчастинами до іномарок ще не досягла сучасного розмаху, і знайти покупців на такий товар виглядало не надто легкою справою, однак мимовільні партнери до того не дуже придивлялися. Вирішили, що про другу частину свого нехитрого плану будуть думати згодом, коли виконають першу, а от першою треба зайнятися негайно. Дуже ж бо їм не праглося привертати до себе увагу, яка б тільки сприяла розголосу, який би призвів до несприятливих для них самих наслідків.

Та ба! На першому ж хуторі, де трапилося їм зупинитися виявилася прикра деталь: жодної деталі карети несила було від'єднати без спеціального інструменту, який жодним чином не відповідав тогочасним українським стандартам. Можна було хіба відламати. А ламати, означало знищити карету цілковито як товар – все одно, що повернути власникам, тільки з більшим ризиком для власного здоров'я. Від таких думок у обох почалися негаразди у шлунках і у всяких інших

частинах тіла, так що не було змоги ні поїсти, ні поспати, ні спокійно посидіти.

– Спеціальний інструмент? То це вам, хлопці, треба знайти хорошого коваля, – сказали на третьому чи четвертому хуторі, де вони марно намагалися знайти швидкий і безболісний вихід із такого прикрого становища. – Так-так, саме неабиякого, а хорошого коваля. І не зле йому заплатити.

– Не як?

– Не ніяк, і не абияк, а таки добре.

"Добре, то добре, – подумки обізвалися хлопці, – аби не дуже багато". Грошей у них було не дуже, а щоб грабувати чи обкрадати хутори, то треба було спершу позбутися надто примітного транспорту.

– Їдьте до Малих Корчів. Там вам допоможуть.

– Хто це серед корчів допоможе? Нечиста сила чи що? Цур вам і пек з такими порадами.

– Це місто таке. Королю належить. Там найкращі майстри зібралися. Отже і коваля хорошого знайти буде неважко.

– Запрягай!

– Чого це я?! Сам запрягай! Сьогодні твоя черга кіньми правити.

Щоправда обмежувалося тільки короткими сварками, бо обидва волоцюги надто боялися імовірної погоні, щоб битися між собою. Так чи інак, за умов постійної і дуже реальної небезпеки доводилося ладнати. І вони ладнали. Так, що врешті-решт почали відчувати себе справжніми друзями. Принаймні справжніми друзями по нещастю.

Злодійський досвід і потрібне у такій справі чуття одразу вивело їх на кузню, що стояла і за містом, і не при дорозі, а у гарненькій, затишненькій мальовничій місцині, де вони саме намагалися приховати карету, щоб не пертися з нею на більш чи менш людні міські вулиці. А познайомившись з Дебелим Корчем, у Малі Корчі вирішили і зовсім не потикатися.

– Ну, покажите вашого візка, – потирав руки Дебелий Корч, щойно прокинувшись на ранок після обіду

вчорашнього дня, що непомітно був перейшов у вечерю, а потім у глибокий непробудний сон.

– Давайте спершу прикинемо, куди б його закотити.

– І чого у вас, дядьку, двір з усіх боків відкритий? Ви ж серед лісу живете. Треба було б якщо не гострокіл – хоч паркан високий довкола поставити.

– Оце щоб залізо та вчило молоток, як по ньому бити. За гострокіл чи паркан усякому зайді одразу й зазирнути хочеться: чи нема чого цінного, що його так обгородили. А у відкритому дворі наче й поживитися нічим. Воно собі й пройде повз мене та пошукає чогось цікавішого.

– Ми ж не пройшли.

– Та ви ж – порядні люди, а не які-небудь розбишаки чи злодії.

– Звісно!

– Ну аякже!

– Заганяйте отуди – у повітку. А спереду дрова наскладаємо. Збоку накидаємо сіна... От тоді ніхто й не помітить. Навіть уваги не зверне.

– Ого! Це ж скільки дров сюди перетягати доведеться.

– Тихо. Не дратуй хорошого чоловіка. Нам уже вдруге пощастило, то благай свою Долю, щоб не востаннє, а тим часом берися до роботи.

Віднайшли захованих у лісі коней і карету. Запрягли, підкотили. Заховали. Коней напоїли, завели в стайню. Дали вівса. Дали й ковалеві нарешті досягнути до французького витвору. Довго роздивлявся Дебелий Корч різні великі, маленькі й дрібненькі деталі та кріплення, та вузли, та вузлики. Та прикидав, яке потрібно буде виготовити приладдя та скільки з таких несподіваних і душевних клієнтів за таке діло справити. Роздивлявся-видивлявся-оцінював і натрапив на витвори українські. А саме, на полотна славетного маляра, Кошового війська запорозького січового, мистецькими талантами не менше, ніж вояцькою доблестю та відвагою уславленого.

– А це ж воно що?

Коваль, звісно, знався на мистецтвах, але гості його не гірше знали на всьому, що може мати більш чи менш пристойну ціну.

– Це – оплата за Вашу роботу.

– Навіть передоплата. Стовідсоткова. Цебто повна. Цебто за все й одразу.

– Ви певні? – недовірливо озирнувся на них коваль, але разом з тим, не надто вагаючись, почав видобувати картини зі сховку, улаштованого за спинкою сидіння карети, щоб краще роздивитися їх при яскравому денному світлі.

Вони ще не були певні, але дуже-дуже сподівалися, що оте, щойно знайдене, виявиться не мазнею у модному для всіх часів і народів стилі "я так сприймаю світ", а чимось насправді вартісним, що насправді могло б їх позбавити неприємних питань на кшталт: "Чи є у вас взагалі гроші?". Поки вони дісталися до цього обійстя і цієї кузні, грошей у них взагалі не лишилося.

Того ж дня Квадрига за звичкою, набутою протягом тривалого проживання у Малих Корчах, із самого рання пройшовся по знайомих ремісниках, погомонів з ними про се, про те і, зокрема, про податки та перспективи просування власної продукції хоча б убік Києва, а якщо так, то чому б не за сприяння і безпосередньої участі Київського транспортного братства. На той час, коли сонце піднялося так, що вище йому було нікуди, а лишалося хіба потроху рухатися вниз, убік Заходу, він уже сидів за чашкою міцно завареного чаю у місцевій корчмі, що мала, може й не надто оригінальну, але виразну назву "Корчі". Отже, саме тоді, коли Квадрига сидів у "Корчах" і насолоджувався міцним тонізуючим напоєм, який дарує споживачеві свіжість і бадьорість на цілий день, туди ж таки навідався і вже знайомий нам Дебелий Корч, кум власника корчми Кривого Корча. З собою коваль притеребив чималий пакунок, і цей пакунок чомусь одразу викликав цікавість незворушного за звичай Квадриги. "Дивно, – подумав собі братчик, який давно вже наче й відвик дивуватися. – Дивно. Я дуже давно не відчував такого потужного енергетичного поля. Навіть, коли спілкувався з Крутивітром".

Тим часом, два куми хильнули по чарчині просто біля шинквасу і заходилися жваво обговорювати якусь, схоже

було, не просту і незвичайну справу, а потім розгорнули сувій, і до Квадриги долинув уже голосніший коментар коваля:

– Сам поглянь, що тут за роботи. Розвісь по корчмі, і гості підуть сюди – мов череда до водопою. Тільки наливай і багатій. А там, потихеньку й ціну домалюємо. Хай не одразу куплять, аби по хорошій ціні, бо справа того варта.

Кривий Корч узяв до рук одну з робіт і спробував притулити до стіни, приміряючись, як би так, щоб рівніше, та на висоті такій, щоб як слід, щоб здалеку було помітно. Тоді спробував так само роздивитися другу, третю.

Тепер Квадрига просто не міг не пізнати руку маляра. А пізнавши, сказав собі:

– Так. Якимось чином тут опинилися роботи Кошового, які він мріяв відправити до Києва на щорічний вернісаж. А супроводжувати їх мали... Мовчи, Квадриго! Інколи тобі вдається читати чужі думки, отже, хтось може прочитати й твої... Хто ж оцей коваль? Провокатор, звичайний злодій чи друг запорожців? Забагато питань і жодної відповіді. А передчуття моє говорить про те, що план Крутивітра збився, і хтось зараз, можливо, потребує допомоги. Доведеться порушити обумовлений стан відчуження і вийти на телепатичний зв'язок...

Розділ сьомий

Система Крутивітра в дії. Козаки у в'язниці

Сонце щойно звернуло з полудня. Козаки розійшлися по куренях і припали до казанів зі щербою, Омелько зганяв на обід січову малечу, Кошовий, на самотині, відірвавшись нарешті від свого малярства придивлявся до кількох гарно засмажених карасиків, що йому перед тим заніс Джура без особливої надії на те, що козацький ватажок таки згодиться сьогодні приймати не тільки духовні харчі – бо ж голодував уже днів п'ять, працюючи над картинами безперервно. Відривався тільки задля короткого сну, тут таки поряд, на широкій, турецьким килимом накритій лаві, або щоб

черпнути корцем чистої води з цеберка, що стояло при вході.

І тільки Крутивітер не прагнув сьогодні хоч якою зерниною чи крихтою хліба наповнити свій шлунок, а тільки наповнював груди тютюновим димом, усівшись на камені поза стінами козацької фортеці, майже біля самої води, і дивився на хвилі Дніпрові, і спрямовував хвилі своїх думок удалечінь, поза гладінь річкової води, поза протилежний берег ріки, поза широкий зелений степ, поза обрій у пошуках зустрічного, телепатичного чи якого іншого, технологічно можливого як на ті часи, сигналу. Бо ж він уже кілька днів відчував, що щось таки не гаразд і що *саме сьогодні* він має отримати повідомлення, яке допоможе йому пізнати і оцінити становище, а за тим і застосувати власну систему дистанційного контролю за обраною в залежності від обставин ситуацією. Тютюновий дим, який Крутивітер випускав ніздрями, ні на хвилину не відриваючи рота від улюбленої своєї люльки, відразу опускався вниз і біг виразною смужкою уздовж берега далі й далі за Дніпровою течією, майже не розпливаючись і не зникаючи зовсім, що свідчило про надзвичайну зосередженість старого, але міцного духом і кулаками характерника.

Сигнал і справді з'явився.

"Добре, – подумав Крутивітер. – Не марно я кілька років затратив на роботу у цьому напрямку, хоча Омелько наді мною й підсміювався. Хоча сам таки і допоміг немало. Якби не це, їй Богу натовк би я йому пику за ті дурні жарти та смішки".

Після ось такого короткого коментаря, Крутивітер налаштувався на зустрічну хвилю і, розпізнавши особистий код передавача, швидко визначив свого співрозмовника: "Квадрига! Це він. Хоча... кому ж іще й бути, коли окрім нас двох цим методом зв'язку поки що ніхто не володіє. Але нічого – для всякого прогресу потрібен час, зате ми люди терплячі й наполегливі... Слухаю тебе, Квадриго!"

Надвечір у хатині Крутивітра та Омелька зібралися самі господарі, курінний отаман Дідько Лисий і Заграй... всього – п'ятеро.

– Думаю, для сьогоднішньої розмови достатньо нас чотирьох, – розпочав Крутивітер, бо саме так він і думав. – З огляду на ті відомості, які мені вдалося сьогодні отримати, батька Кошового краще буде від творчої роботи не відривати і до певного часу у суть теперішнього становища і всієї справи не вводити.

Потім Крутивітер коротко оповів те, що йому таки вдалося встановити зв'язок з Квадригою на відстані, і випробування нової методи необхідно продовжити, бо у Марка та Харка імовірно виникли непередбачувані обставини, і їм усе-таки буде потрібна допомога.

– Я можу, звісно, за них помолитися, – зауважив Омелько з начебто байдужим виглядом, – але думаю, що в їхньому становищі краще б знадобилася пара додаткових пістолів. – Він поглянув скося на товариство і додав: – Я маю на увазі пару умілих рук.

– Дурне діло не хитре, – одкинув йому Крутивітер, – але там зараз потрібна не стрілянина, а холодний розум. Чи скоріше вигадливість.

– Не завадить ні того, ні іншого, – долучився до розмови й Заграй.

– З вигадливістю у них все гаразд, але щоб спокійно і без галасу... – висловив свій сумнів Дідько Лисий – Треба б комусь їх підтримати.

Крутивітер і Заграй при цих словах дідька Лисого обмінялися значущими поглядами, але в цю хвилину на печі щось засовалось і зашаруділо, а потім ураз знову затихло. Омелько, Дідько Лисий і старий кобзар вже хотіли подумати, що то Крутивітер, не гаючись заходився пускати в дію свої "сумнівні", як на всякого глибоко релігійного хоч християнина, хоч бусурманина, штуkenції, але Крутивітер таки був справжнім характерником, який, проте, буди живого людиною, також може на якусь мить чи годину втратити пильність – а тому пильно поглянув убік комина і суворо промовив:

– Іванку! Ану вилазь!

Мовчки виліз Іванко з-за комина, спустився на втопану землю, що правила у хаті за підлогу і, червоний від сорому, наче варений рак, постав перед товариством, схиливши голову і свого, ще не дуже довгого, але зазвичай такого гордого чубчика.

– Ну, хлопче, зараз зійде на тебе кара Божа, – Омелько насупився і кинув очима по хаті, шукаючи якогось батога, щоб негайно і власними руками здійснити щойно виголошене пророчтво.

Іванко, хоч який був хоробрий, а навіть зіщулився трішки, бо знав, який Омелько буває суворий навіть до дорослих та заслужених козаків ще й за менші провини, а він, Іванко, здійснив і справді великий злочин. Так, він просто хотів не бути осторонь справжніх дорослих справ, коли тут *отаке* затівається. Хотів, щоб усі зрозуміли, що він, Іванко, здатний не тільки з дітлашнею гратися та добре у школі вчитися, але й долучитися до усяких героїчних вчинків і якщо не в компанії Марка, Харка та Вовцюгана, то вже хоч би як, але не сидіти у такий цікавий час на печі. Для цього він на піч і заліз, щоб послухати та дізнатися, куди б і до якої справи його могли б усе-таки залучити, якби добре попросив... Попросиш тепер, коли Омелько батога шукає, а Крутивітер і Дідько Лисий – он які люті на нього за такий непослух та неповагу. І Харка поряд немає... він бо завжди за менших заступається. Крізь землю провалитися чи що? Ой же соромно як...

Поки в голові у Батька Іванка носилися ті невеселі думки – а тривало це тільки якусь мить, для сторонньої людини майже непомітну, бо вона б за цей час не встигла ні води сьорбнути, ні дверима грюкнути, ні, навіть, оком моргнути – Заграй поглянув на Крутивітра і злегка чи то кивнув, чи бровою повів, щоб, мовляв, той заспокоївся і трохи заспокоїв Омелька, а потім узяв слово...

.....

– Гаразд, – легко погодився Крутивітер, бо пропозиція шанованого на Січі та по всій Україні бандуриста йому припала до душі. Омелько та дідько Лисий також були не

проти такого розумного рішення, але з міркувань безпеки та щойно отриманого суворого досвіду висловлюватися не забажали.

– Це вірно, – підтримав їх Крутивітер. – Вже й без того забагато шуму. Просто робіть, як ми постановили, а я ще раз зв'яжуся з Квадригою, отримаю уточнені відомості і тоді щось придумаю.

Наостанок, Крутивітер ще раз нагадав товариству, що жодна жива душа ні на Січі, ні поза нею не мусить до певного часу знати про їхні таємні рішення. То хай вже потерпить і читач.

Саме наступного дня після того, як Батько Іванко натерпівся сорому перед січовими дідами і мало не скуштував батога за неповагу до таємних нарад, Марко з Харком отримали той самий шматок пергаменту, що його так ховав Марко від очей пані Моніки та й інших осіб, відносно до їхньої з Харком справи цілковито сторонніх. Але ж Харкові він конче мусив його показати, бо все виглядало напрочуд незвично і незвичайно. Марко відчував надзвичайну потребу порадитися з побратимом та й самому краще роздивитися, що то таке зненацька виникло із звичайнісінької на перший погляд торбини. "Це ж не інакше – як нова вигадка Крутивітра", – думав про себе хлопець і, звісно, не помилявся. Коли надійшла та благодатна для голодної компанії хвилина, що страви вже зносили на стіл та виставляли, як зручніше, щоб усякій мисці вистачило місця, ще й кожен міг би до неї дотягнутися, Марко таки вловив якусь мить і витяг Харка на подвір'я, а вже там тицьнув йому під носа загадкове послання. Обое вперлися зачудованими очима в загадковий пергамент і прочитали таке:

"Знавець – Мандрівникам.

Орієнтування

Карету намагаються розібрати. Не має потрібних ключів до французьких кріплень, але можуть виготовити самі. Шукати у Малих Корчах – це містечко і замок з такою ж назвою. Там же поки що і картини. Зустріне друг. Не баріться".

Внизу, дрібнішим почерком було приписано:

"Хлопці, не бійтесь і не панікуйте. Це – новий спосіб нашої з вами взаємодії на відстані, освячений дяком Омельком у нашій січовій церкві. Просто вам пощастило випробувати його першими".

Щойно прочитали вони останнє слово, як увесь текст зник, а затим і сам пергамент розпався на порошок просто у Маркових руках...

– Що це було? – озвався нарешті Харко.

– Сам бачив. Новий спосіб взаємодії на відстані.

– Угу! Багато я чував про витівки Крутивітра, але такого...

– Будемо при звичаяватись. Тим більше, що тепер ми знаємо де карета і роботи Кошового. Маємо останній шанс, бо інакше батькові на очі краще не з'являтися.

– Ти назву містечка запам'ятав?

– Якись "Корчі" чи що?

– Точно. Малі Корчі. Треба не гаючись виїжджати.

– А Темплан?..

За столом Маркові з Харком не сиділося, і вони ніяк не могли зосередитись. Турбувало їх і те, що Темплан забагато розводився про необхідність ремонту фортеці. "Випрошує замовлення, – запідозрили побратими. – А нам же ой як не можна затримуватись". На біду розмовами Темплана захопилася пані Моніка, тільки її жіночу душу більшою мірою цікавили нові оригінальні рішення французьких інженерів, що стосувалися житлових будівель та палацової архітектури, ніж однотипні проекти з мурами, валами, баштами, темними підземеллями, вовчими ямами та різноманітними хитрими штуками, призначеними для виявлення підкопів.

– Хіба це мистецтво? – граційно стинала плечима пані Моніка.

– Це – наука, – обережно зауважував галантний у присутності жіночої статі Темплан.

– То ви – науковець? – чи всерйоз, чи з насмішкою запитувала пані Моніка.

– Я – інженер, – з гідністю відповідав Темплан, – а інженерна думка сьогодні значно випереджає жалюгідні

спроби науковців добути золото з самих тільки філософських тверджень або самоствердитися за рахунок списаних один в одного богословських трактатів. Можемо стверджувати, що й митців ми залишаємо далеко позаду. Зараз у людей більше потягу до речей практичних, як от – життя. Ваш затишний будиночок можна було б спроектувати цілком по новому.

– Справді? – молоденька дружина воєводи заплескала в долоні.

Сам Оточинський при цьому похмуро блимнув на пані Моніку, зітхнув і спробував звернути увагу присутніх на "язика", що вже підживився невеличким шматочком хліба – більше йому не давали з огляду на тривале його голодування. Увага звернулась, але не дуже й не повністю, бо по-перше, лицар широкого степу зміг розповісти тільки те, що присутнім і так вже було відомо, а по-друге, пані Моніка надто захопилася перспективами масштабного будівництва на території фортеці. Тільки коли полонений обмовився, що мав їхати з загоном, який подався до корчми, але, з тих міркувань, що сам непитущий і не страждає потягом до подібних закладів, перейшов до іншого підрозділу – до нього виник справжній, не для годиться, інтерес. У Марка з Харком. Хлопці водночас вирішили, що цей слабенький німецький чоловічок стане значним підкріпленням у справі повернення безславно втрачених художніх цінностей – адже він міг пізнати крадіїв в обличчя!

Далі все було швидко, як у казці, що розповідається будь-ким і за будь-яких умов швидше, ніж тривають реальні події, – хлопці вирішили рушати без Темплана і Маллюка, які за наявних обставин могли значно затримати виїзд; відкликали набік воєводу і коротко виклали йому інформацію щодо майбутніх воєнних дій та сподівань січової старшини на його, Оточинського, нейтралітет; вибачились за доконечну необхідність швидко покинути фортецю; випросили для себе трьох трофейних коней і "язика" в компанію, промчали за півтори доби відстань між фортецею Оточинського та замком у Малих Корчах, і вже надвечір наступного дня всі

троє сиділи замкнені у підземеллі вище означеного кам'яного, надійно мурованого, не інакше як за німецьким проектом, замку.

Розділ восьмий

З підвалу – до тунелю

Діставшись до Малих Корчів, Марко з Харком та "язиком" не придумали нічого кращого, як податися прямісінько до замку воєводи. Добре загартовані, як на свій молодий вік, у боях та звичні без будь-яких перепон чи складнощів спілкуватися з людьми високих посад – ба! навіть з титулованими особами – хлопці виявили цілковиту і беззастережну необережність. Зупинитися б їм на якому затишному дворі чи в корчмі, чи у людей де-небудь, так ні ж! Поперли прямісінько у широкі ворота, на потужний бруківкою двір, попід внутрішню стіну Верхнього Замку, з якої Тичконіс, що саме прогулювався там від башти до башти та метикував, яким же його чином безпечно і безболісно спровадити з Корчів вже добряче остогидлого Охріма Верещинського – їх, козаків, і спостеріг. А спостерігши, якраз і згадав найперше остогидлу примовку того ж таки Охріма про "трьох украй небезпечних козаків-злочинців". Те, що до замку під'їхало тільки двоє козаків і тільки один злочинець, Тичконіс знати не міг, а до різниці в одязі особливо не придивлявся, бо у грудях вже забуяла радість з приводу можливої нагоди відзначитися і арештувати "козацьких шпигунів", начебто без участі Охріма. "Якщо той зануда зумів доскочити такої посади, то чей же я його перескочу", – помислив собі добре змучений гостюванням свого настирливого зверхника посадовець.

Але поза тим, Тичконіс одразу ж на ділі довів і те, що школа палацово-коридорної кар'єри виховує не тільки спритність, але й обачність та обережність. Визначивши новоприбулих, як "саме тих трьох", воєвода не став гойкати, скрикувати та махати руками, а швидесенько підкликав вірну людину і наказав хитрощами, тишком і нишком, запроторити "гостей" до підземного поверху та й так, щоб напевне і надійно.

Поряд, причаївшись між двома зубцями грубої мурованої стіни, радісно цвірінькали два горобчики. Один більш радісно, а другий трохи менше. З деяким сумнівом.

Не встигли Марко, Харко і їхній супутник прив'язати свій живий транспорт до конов'язі, а тут уже й біжить їм назустріч кругленький усміхнений чоловічок, біжить, аж об шаблю свою спотикається і мало не обійми свої перед ними розкриває:

– Просимо, просимо. У наші майже прикордонні краї не часто гості заїздять, але пан воєвода кожного приймає належним чином...

– Доброго здоров'я! – чемно привітався Марко. – Я – Марко, а це...

– Дуже радий знайомству, пане Марку, але не слід гаяти часу, бо я мушу якнайшвидше представити вас воєводі.

– Марку, – шепнув на вухо побратимові Харко, – схоже, нас знають не тільки у Туреччині? Оце-то так...

Марко тільки плечима зітнув, дещо здивований такої запопадливості місцевих службовців, а чоловічок аж тремтів... Вочевидь від бажання ближче з ними познайомитись.

– Скоріше йдіть за мною, бо треба показати вам кімнати перш, ніж почнеться обід. Там ви зможете залишити речі.

– Але у нас немає речей...

– Байдуже. Спершу я маю вас розташувати.

Чемні козаки, а з ними і безталанний хандюганець, спантеличені таким завзяттям і такою бурхливою хвилею гостинності, потяглися до невеличких дверцят у фортечній стіні, що вели, як виявилось, до глибокого підземелля.

– У вас кімнати для гостей розташовані під землею? – подивувався Харко, мимоволі згадавши внутрішні покої султанського палацу у Стамбулі.

– Не дивуйтеся, – відмахнувся кругленький чоловічок, – зараз панство обирає виключно екзотику. Найглибший підземний поверх коштує сказаних грошей.

– Я платити не зможу, – смикнув Марка за сорочку хандюганець. – У мене немає грошей.

– Мовчи й не диш, – ніжно поплескав його по плечу Харко, який ішов позаду. – Будеш багато говорити – не потрапимо на обід. Тоді тобі знову доведеться голодувати.

Смолоскипи, що їх вони отримали при вході, спалахнули яскравіше, і вся компанія раптом опинилася в не дуже просторій кімнаті зі столом, чотирма стільцями і трьома ліжками, у яку вони потрапили через заздалегідь широко розчинені двері.

– Щось це мені нагадує, – пробурмотів Марко.

Хандюганець в ту ж мить раптом мотнувся до виходу, але двері вже рвучко зачинилися, і приголомшений бідолаха з висолопленим язиком і розбитим лобом м'яко зсунувся на підлогу.

Харко за давньою козацькою звичкою почухав п'ятірнею потилицю і прорік:

– Бачиться мені, хлопці, що ми у пастці.

Марко також роззирнувся і відзначив, що з надто гостинних господарів у цій кімнатці з не надто пишним інтер'єром не було жодного. Вони були самі. Двері були замкнені. Отже, Харко мав рацію. Про всяк випадок Марко ще підійшов до дверей і спробував їх розчинити, але спроба виявилася марною.

– У моєму житті таке трапляється вже вдруге, – зітхнув Марко.

– Що ж, час робити висновки, – зітхнув і Харко. – Крутивітер як нас учив? Повторення ситуації – це вже закономірність, а всяка закономірність – це вже основа для аналізу...

– Глибоко копати не будемо. Ми ж бо і так у підземеллі. Одразу перейдемо до висновку.

– І яким буде наш висновок?

– Треба спочити з дороги. Тим більше, що ліжка тут є на всіх.

– Наш супутник і на підлозі зручно вмотився, – гмикнув Харко. – Але ж перекладімо його таки на ліжку, бо буде несправедливо. Потримай смолоскипи.

По цих словах він легко переклав непритомного чоловічка на ліжко, та й сам уместився на друге, а Марко тим часом закріпив обидва смолоскипи на стіні, у призначених саме для цього нішах – видимо кімната справді була облаштована чи то для проживання гостей особливої категорії, чи то для таємних переговорів – і простягся на третьому. Хлопці з насолодою потягнулися, позіхнули, розвернулися на різні боки і поринули в сон, переконані в тому, що усякі проблеми краще вирішувати на свіжу голову. Відсутність ковдр та хоч якої постільної білизни їх не турбувала.

Найголовнішою проблемою Марка і Харка став хандюганець, який пробудився раніше за козаків і зняв такий лемент, що одразу підняв побратимів на ноги. Суть його аж надто голосних, плаксивих та пискливих нарікань зводилася до того, що він усе життя боявся в'язниці і хоче на волю.

Цю проблему Харко тимчасово вирішив коротким ляпасом, який уклав шумливого компаньйона назад у ліжко. Досипати.

– Зовсім кепські справи у чоловіка, – озвався Марко.

– Надто довго голодував, – висловився й Харко. – На його місці кожен би міг деякої дешиці глузду позбутися.

– На його?.. – замислено, упівголоса, мовив Марко і роззирнувся по кімнаті.

Харко одразу помітив, що світла на цей час стало значно менше, бо смолоскипи їхні майже догоряли і подумав, що навряд їх тут зачинили для того, щоб відгодовувати. На душі одразу стало кепсько. Проте, зітхати козак не став – зітхав і сумував він тільки тоді, коли згадував про свою дружину, – а натомість спробував відволікти від можливих сумних думок свого товариша.

– Марку, а харчі ми з собою прихопили?

– То ж то й воно, що ні. Усе при конях залишили. Нас же на обід запрошували... Добре, хоч зброю там не покинули.

– Угу. Зі зброєю в руках помирати завжди легше. Навіть від голоду.

Помовчали. Тим часом смолоскипи догоріли остаточно, і світло згасло. Друзі опинилися в суцільній пітьмі.

– От гадство! – ляснув спересердя себе долонею по коліну Марко. – І яка ж це чортова сила завела нас у цю дурну пастку?

По цих його словах щось чи то засміялося, чи то запищало, і поміж ногами у хлопців наче пробігло двійко мишей. Короткий, ледь чутний шурхіт стих десь ізбоку протилежної стіни.

– Що це пищало? – озвався до Марка Харко.
– А хто його зна. Наче миші.
– Ці миші видаються мені надто знайомими.
– Скоро у нас буде багато знайомих: миші, пацюки, павуки...

Коли хандюганець зірвався вдруге, Харко вже його не бив, а обняв за плечі і спробував утішати:

– Заспокойся, чоловіче. Не плач і не кричи. Ось подумаємо, щось вигадасмо. Не вік же тут сидіти... Та ж не верещи, краще скажи, як тебе звуть.

– Виярок.

– Хороше ім'я, – аж прицмокнув Марко, наче скуштував його на язык. – Всякий поганенький виярок кращий за цю неосвітлену кімнату.

– А чому ж тебе так прозвали? – поцікавився уважний до всякої ще живої душі Харко.

– Та... довга історія... – спробував відмахнутися хандюганець.

– То ж і розкажи, – підтримав товариша Марко. – Поки що ми нікуди не поспішаємо.

– Відчепіться. Просто під час великих бійок мене частіше знаходили... тобто залишали в резерві, – коротко повідомив чоловічок і одразу надувся, що було відчутно навіть у темряві. Зате одразу перестав шморгати носом.

– От і добре, – поплескав його по плечу Харко. – Правду кажуть, що немає для душі краще, як щира розмова.

Теми для розмов вичерпалися. Зате з'явилося гостре відчуття голоду.

– Марку, – почувся у темряві голос Харка. – А що торбинка?

Торбинка? Так. Марко якось зовсім забув про неї... Але ні. Порожня. Може під землею ця система зв'язку не діє?

Марко стискав у руках Крутивітрову торбинку і думав. Думав про Січ, про Крутивітра, про Омелька, про Дідька Лисого, про батька Кошового... Ой, який сором! Як він міг ускочити в таку халепу? А ще приндився, мовляв, що може бути ризикованого у такій мандрівці. Боже! Яка ганьба!

Саме в цю найвідповідальнішу мить своїх роздумів Марко відчув, як торбинка в його руці починає нагріватися.

Козак завмер. Спробував внутрішньо навіть затамувати подих, щоб не виказати товаришам по "цьому дурному ув'язненню" свого хвилювання. Ну аякже. По-перше, щоб їх самих марно не хвилювати, бо може, йому це тільки видалося... з голоду там чи вже як... а по-друге, щоб не ганьбитися, бо, на думку Марка, справжній козак мав тримати всі свої почуття, емоції і таке інше при собі.

Але торбинка сама привернула увагу невеликого і, слід визнати, запечаленого товариства, бо у ній раптом щось легенько та мелодійно задзвеніло і в темряву наче викинуло цілу жменю яскравих, вогнистих блискіток, що повільно розчинилися у повітрі, наповнивши кімнату блідим, зеленкуватим світлом.

– Що це, – знову стрепенувся хандюганець, не звичний до козацьких жартів та витівок і не дуже обізнаний зі штуками козацького характерництва.

– Хм, – озвався на те Харко, – принаймні, це допоможе нам пригадати деталі інтер'єру цього, сподіваюся, тимчасового помешкання.

– Та й спілкуватися при світлі якось зручніше, – додав Марко, який все-таки немало здивувався цим Крутивітровим витребенькам. На його думку краще було б у цю хвилину витворити якусь предметну лопату або реально важкого келепа, щоб вони могли звідси видряпатися і... зрозуміло, в першу чергу, особисто натерти пики тим дурним персоналіям, які безпосередньо їх суди запроторили.

Після тривалого спілкування з французом думки побратимів стали відзначатися значно ширшим та дещо оригінальнішим словниковим запасом.

Далі маленьке товариство дружно завмерло і стало терпляче чекати продовження вистави. Що у цієї вистави таки буде продовження, сумнівів ні в кого з них не було. Коли вже з'явилося світло, в цьому світлі щось та має таки відбутися.

Чекати довелося недовго. Скоро за стіною навпроти їхніх ліжок почувся шурхіт, потім якийсь тріск і гупання, а потім усе стихло, і в кімнаті повіяло холодом та сирістю. Нарешті, у тьмяному сяйві щось ворухнулося, і всі троє побачили, як зі стіни, просто собі з непорушної кам'яної кладки виділилася невиразна, майже прозора постать старого, незнайомого Маркові та Харкові козака з довгими сивими вусами і таким самим оселедцем, шаблею при боці, пістолем та великим кинджалом іранського типу за поясом, а також з порохівницею, торбинкою з кулями та великою дерев'яною ложкою на тонких ремінних підвісах. Крій одягу відставав за модою від сучасної Маркові та Харкові епохи років на п'ятдесят-вісімдесят, але за тим вбранням хлопці безпомилково визначили, що за життя дід обіймав щонайменше полковницьку посаду у славному запорозькому війську. Зрозуміло, що полковницький пернач – незмінна ознака цього військового козацького рангу, привидові не залишився, а перейшов до його живого наступника. Те, що перед ними саме привид старого козака-характерника і що він їм не привидівся ні Марко, ні Харко, ні навіть Виярок аж ніяк не сумнівалися.

Привид ступив два кроки до середини кімнати і велично вказав на стіну, з якої щойно з'явився.

Хлопці згідливо кивнули головами, мовляв – "Ну зрозуміло. Самі бачили", – однак їхня реакція привидові чомусь не сподобалась. Він незадоволено зморщився і знову вказав рукою на стіну. Хлопці презирнулися і знову вшніпилися очима в старого, чекаючи, що ж буде далі. Показавши в той самий спосіб на стіну ще тричі і не дочекавшись від співрозмовників жодного розуміння,

старий раптом втратив свою гордовиту поставу і, виявляючи очевидне роздратування, показав туди ж уже двома руками, при цьому виразно подивився в очі усім трьом по черзі. Хлопці мужньо витримали цей пильний, холодний погляд прозорих очей і не зрушили з місця. Козак сердито сплюнув і хотів був тріснути кулаком об стіл, але, добряче замахнувшись, наче згадав про щось, з жалем застав руки за спину і почав знервовано ходити по кімнаті з кутка в куток, забуваючи про стіл і чотири стільці, які траплялися йому по дорозі, але зовсім не заважали цьому ходінню, як чисто вимита чаша з богемського кришталю не заважає грі сонячного зайчика – він просто проходив їх наскрізь. Кілька разів, аж надто збуджений від хвилювання, він не встигав зупинитися у своїй швидкій ході і зникав то в одній, то в другій – протилежній, стіні кімнати. Находившись таким чином добряче, привид, мабуть, вирішив, що краще буде заспокоїтись, бо інакше справи не вирішиш, але в голові йому зі злості таки добре замакітрилось, бо він вирішив спертись рукою об стіл... і, зрозуміло, упав крізь нього, мало не провалившись кудись униз, на нижчий поверх.

Хлопці намагалися триматися незворушно, хоча різні, залежно від темпераменту кожного з глядачів, почуття починали розривати їхні душі від цього незвичайного для молодії і ще не надто досвідченої людини видовища. Маркові вже й самому пекло від того, що чоловік, хоч би й з того світу, а намагається їм щось повідомити і – що ж то воно таке, хай йому грець. Харкові було соромно, що значно старша за віком людина, замість спати спокійно, де належить, витрачає на них стільки часу, а хандюганцеві Виярку стало насправду лячно, бо він почувався аж надто чужим у цій дивній компанії, і боявся, що хтось із цих трьох, які не можуть між собою порозумітися, візьметься зганяти зло саме на ньому.

Тим часом привид склав руки на грудях і глибоко задумався. Тільки зрідка, за старою, ще прижиттєвою, звичкою накручував на палець то свій довгий сивий вус, то предовгий сивий оселедець.

Зрозуміло, що це яскраве та емоційне видовище відбувалося без жодного звуку з боку нематеріального привида, і саме з цього приводу Марко таки надумав висловитись:

– Ну нічого мені не зрозуміло. Невже у нього немає жодної змоги поговорити з нами по-людському, уголос?

Харко з Виярком не встигли відгукнутися на Маркові слова, як козак-привид стрепенувся, весело підморгнув Маркові і знову кинувся кудись крізь стіну. Блідо-зелене світло в кімнаті дещо пригасло, але за мить знову стало яскравішим, за стіною почувся пронизливий мишачий писк, а потім дивовижно знайомі для Марка та Харка два дитячі голоси:

– Не бийтеся, дядьку!

– Ну чого вам від нас треба?

– Уй, та ж боляче, кажу!

– Ой, не треба! Вже йдемо! Самі йдемо! Ой-й!

Потому зі стіни, мало не під ноги козакам, з перекривленими від болю рильцями, вилетіли Куць та Пуць. Малюки обома руками трималися за свої хвостики, з чого всі троє в'язнів могли сміливо зробити висновок, що прибули сюди чортенята не з власної волі. Їх підганяли копняками.

– Куцю, Пуцю! – скрикнули в один голос Марко з Харком, – давно ж ми вас не бачили!

– Доброго дня! – щиро усміхнувся до козаків Пуць, одразу заробивши за свою щирість ляпаса від старшого брата.

За чортенятами вибрався зі стіни і привид старого козака. Він одразу суворо поглянув на хвостату малечу і взявся руками в боки.

– Я нічого не скажу! – верескнув Куць. – Одчепися од мене, дурний дідугане! Хто ти такий, щоб мені наказувати?!

"Дідуган" ухопив чортеня за вухо і боляче крутонув.

– Ай! – знов заверещав Куць. – Це ми вас сюди запроторили. Ай! Угода у нас така, щоб вам напаскудити. Ай! Нам варто було лишень воєводі шепнути. Ай!..

При цьому чортеня жалісно позирало на Харка, але той уперше вирішив не втручатися у справу покарання дітей. І не тому, що Куцю, як він знав, не одна сотня років –

байдуже, що з виду дитина, а тому, що з його точки зору говорити старим людям, хоч би й привидам, грубощі було справою негідною, хоч би й для найбільшого чорта.

– Краще я скажу!

Пуцю, як завжди, стало шкода братика, і він вирішив, що краще буде вкоротити його страждання, а разом і допомогти козакам, хоч би й тому, що виходу у них все одно не було. Козак-привид виглядав аж надто рішучим.

Отже, Пуць відступив від Куця на безпечну відстань, щоб не заробити потиличника і продовжив:

– Він хотів вам вихід показати, а ви наче телепні, геть його не розумієте. Там, у стіні, потаємний хід. Тільки плечем навалитися треба, стіна й прочиниться, але про те вже ніхто в цьому замку не знає, бо дуже давно він будувався. Перший воєвода, який і заклав цей замок, тим ходом від дружини або до корчми, або на рибалку бігав...

Куць, якому привид вже відпустив його вухо, спробував таки доскочити з кулаками до брата, але "старий" негайно наступив йому на хвоста.

– Уй-й-й! – завернувся калачиком Куць. – Я ж не хотів! Я не для того! Пустіть уже! Чого вам ще треба?

– Будь ласка, – звів очі на колишнього характерника і Пуць, – вони ж уже й так не пропадуть. Чого ще треба?..

Видно було, що привид погодився з малим, бо, недовго вагаючись, відважив обом чортенят по доброму шалабану. Двоє малих мишенят з писком кинулися у якусь незриму шпарину в підлозі та й зникли з очей. Ту ж мить зник і сам привид, розчинившись у зеленкуватому світлі. Саме світло, однак, не зникло, а тільки ледь пригасло, даючи козакам можливість пересуватися по кімнаті й не натикатися на меблі – адже вони, дякувати Богові, не мали змоги проходити крізь тверді речі. Якби не це світло, можна було б подумати, що трьом живим людям усе побачене справді тільки привиділось.

– Пропоную не гаяти часу і вибиратися на свіже повітря, – подав голос Марко.

– Можна й на повітря, – пробурмотів досі вражений побаченим Харко. – Як там малий радив?

Він обережно, наче побоюючись наступити на щось живе й невидиме, обійшов стіл і спробував навалитися плечем на стіну. Почувся скрегіт та рипіння, з кам'яної кладки посипався порошок і... стіна справді зрушилась. Перед хлопцями відкрився темний прохід, що за всіма ознаками і звичайною логікою мав вести їх спершу у глибокий тунель.

– Може це ще одна пастка? – обернувся до Марка Харко.
– Це ж торбинка... – з сумнівом промовив Марко.
– Так. Це торбинка, а торбинка – це Крутивітер.
– То що, ходімо? – раптом озвався за їхніми спинами хандюганець.

Хлопці усміхнулися. Їхній компаньйон настільки боявся в'язниці, що інші небезпеки його не лякали.

Розділ дев'ятий *Топитися чи не топитися?*

Козаки з хандюганцем ступили у чорний отвір підземного ходу, і стіна позаду одразу зачинилася з тихим шерхотом. Від того шерхоту, слід визнати, усіх трьох пройняло холодом ще більшим, ніж той, що супроводжував появу старого примари-характерника. Проте, світло якимось дивом перемістилося з кімнати до тунелю, а тепер навіть осявало перед ними прохід на кілька сажнів попереду. На серці у них полегшало і маленький загін – бо тепер вони бачили себе справжнім загоном – рушив у безвість.

– Прямий коридор, гладенькі стіни, рівна дорога – ніякої тобі романтики, – заремствував Марко, який упевнено ішов попереду, через півгодини одноманітної ходи.

– Ну, ну, – промовив на те Харко...

... І наче наврочив, бо Марко раптом різко зупинився і здивовано свиснув. Той свист розлігся тунелем і розкотився далеко-далеко вперед, у три різні боки. Саме у три, бо тепер перед нашим товариством відкрилися саме три різні тунелі.

– ОТ тобі й маєш.

– Крутивітер, Марку завжди учив не поспішати з висновками.

– Що там, що там, хлопці, – намагався протиснутися між козаками хандюганець, якому, ніде правди діти, трохи моторошно було іти позаду, а тут ще й спереду з'явилась якась цікавинка.

– Треба подумати, Харку.

– Можна й подумати.

– Обдурила нас нечисть! Що ми тепер робитимем?

– Не пищи. В будь якому разі ти вже на свободі. Хоча б тому, що маєш вільний вибір. Можна іти куди завгодно.

– То що, Харку, пропонуєш розійтися?

– Ні-ні, панове козаки! Не кидайте мене. Я все спокутую. Все як скажете, тільки не кидайте самого у цій дірі.

– Цить, бо залишишся тут навіки! Але твоя пропозиція приймається. Гляди ж не забудь обіцянку.

– Пане Харку, та я...

– Пам'ятаєте, вони так загадково сказали, що ми вже не пропадем...

– Тобі що, пирогами запахло, Марку? Чи світло в даліні побачив?

– Ще ні, але думаю, побачимо. Згадай, Пуць іще говорив про корчму і рибалку.

– Гм. Припустімо. А третій хід?

– А третій – то напевне вовча яма чи ще якась біда, щоб коли хтось хвостом ув'яжеться, його – раз... Наш Хан-Дюган так би і зробив.

– Ну, друже, що з хвостами робити ми й самі знаємо. Зуміємо і накрутити, і вкоротити, і обрубати, якщо буде на те потреба.

– Думаю не буде. І взагалі, кидайте, панове, ваші жарти, бо я й так настраждався.

– Харку, Виярку, кидайте краще дурні розмови. Погляньте, світло змістилося ліворуч. Отже, ходімо за ним.

– Можна й за ним.

– А чого ж... Аби вже куди... Як скажете.

Довго чи недовго, а скількись ішли вони ще тим проходом, поки світло, що їх супроводжувало, раптом не згасло, і Марко, який мало не біг попереду, раптом

гупнувся з розгону лобом об дерев'яну, з колод вимощену стіну, і відлетів від того удару назад, просто в обійми свого вірного побратима. Харко ледве устиг підхопити товариша і не дати йому телепнутися вдруге, вже об кам'яну підлогу цього довгого переходу... Але ж таки встиг.

А при цьому устиг ще й помітити, що та сама дерев'яна – як він сам визначив за звуком від зіткнення з нею Маркового лоба – стіна посунулась і до них у тунель пробивається тепер непевний такий промінець справжнісінького, майже яскравого світла.

– О! – сказав собі Харко, прочинивши ширше ту тверду стіну, що виявилась майстерно прихованими з обох боків дверима. – Корчма!

Так, вони справді потрапили прямісінько у віддалений, частково закритий від сторонніх очей закапелок корчми Кривого Корча. Це місце було настільки вдало облаштоване, що їхню появу могла помітити тільки одна людина. Та, що сиділа у цьому самому закапелку, сьорбаючи китайський чай, заварений за її власним особливим рецептом.

– О! – сказала людина. – А я собі думаю, куди ж ви могли подітися і де вас шукати? Нагодилися саме вчасно.

– Могли і не нагодитися, – віджартувався Харко.

Марко нарешті прочумався від удару, протер очі і теж побачив перед собою спокійне, ледь усміхнене обличчя Квадриги.

– Сідайте спокійненько і не привертайте до себе увагу, – казав тим часом упівголоса Квадрига, – думається мені чомусь, що ви дуж-же голодні. Зараз цю справу владнаємо. А тим часом подивіться на цю красу...

Друге, що побачили побратими, а з ними і нещодавній хандюганець, хоча на останнього побачене справило набагато менше враження... Отже, друге, що вони побачили – це були картини Кошового, розвішані над шинквасом.

– Чому вас троє? – розпитував Квадрига, поки трійця уминала свіжий борщик, бадьоро заїдаючи його хлібом та

пучками зелені. Хлопці не так довго голодували, щоб їхні шлунки не могли переварити такого скромненького, навіть з точки зору Харка, обіду. – Ви ж мали їхати або з Темпланом, або тільки удвох.

– Це – "язик", – смачно облизав дерев'яну ложку Марко, – тобто, Виярок. Звуть його так.

– Був якийсь час у тій зграї, що напаскудила нам з оцим, – Харко красномовно вказав ложкою на картини Кошового. – Може опізнати тих двох, які поцупили у нас карету.

– Он воно як. Тепер можемо вияснити нашу справу остаточно. Але вам не можна бути втрюх. Як загодно, тільки не втрюх, бо завжди привертатимете увагу. До речі, Марку, вам знайоме ім'я... Ні, про це потім... Не зараз... Зараз про головне.

І тут Квадрига розповів козакам досить цікаві речі, які немало подивували навіть самого автора цієї книжки. Те, що картини приніс у корчму коваль Дебелий Корч, це було очевидно. Квадрига бачив це на власні очі. З цього випливало і те, що коваль може знати, де захована карета і, вірогідно, що саме до нього злочинці й звернулися з проханням її розібрати. Точної інформації Квадрига не знає, бо те, що повідомив хлопцям у листі Крутивітер, старий характерник дізнався своїми, одному йому відомими способами – імовірно телепатичними чи ще якимись... тут він теж нічого стверджувати не може. Зате може точно підтвердити, що з часу появи картин у корчмі життя містечка помітно змінилося. Настільки помітно, що це дійшло до воєводи, і той уже заходився шукати, що саме спричинило таку різку і небезпечну зміну настроїв. Мешканців Малих Корчів наче підмінили – чоловіки перестали пити горілку, а почали все частіше співати козацьких пісень і згадувати про Запорожжя. Добра частина ладна вирушати убік козацької фортеці хоч від завтра, а дехто то хоч і негайно. Серед жіноцтва тільки й розмов, що про здирництво Тичконіса, розпущеність його посіпак і надмірні податки. Квадрига з багатьма у дружбі і вже переконав майстрів, що Запорожжя можна підтримувати і звідси, що там знадобляться не стільки

вони самі, скільки витвори їхніх рук, але... потрібні гроші. Тоді козаки могли б отримати надійну виробничу і військову базу прямо під носом у вірогідного супротивника. Те, що Тичконіс запорожців не підтримає, так само очевидно, як і те, що він людина Охріма Верещинського.

– До речі, Марку, а це ім'я... Хоча ні, краще потім.

– Людина Верещинського? – задумливо повторив Марко. – А що, як... А що, як їх посварити?

– Може, взагалі закопати цього таємного канцеляриста так, щоб про нього більше ніхто й не чув, – озвався й Харко, широко усміхнувшись на думку товариша. – Іч, як розвоювався!

– Хіба пов'язати усі ці події з його перебуванням у замку, – відгукнувся й собі на цю думку Квадрига.

– Аби не з твоїм, Квадриго.

– Не бійся, Марку, ми не такі прості... Давайте якимось розходитись, а завтра зустрінемося о цій порі і поговоримо... Тільки де?

– Чому не тут? Ми зараз тихенько зникнемо, так як прийшли, а завтра так само з'явимося.

– Тільки лоба, Марку, побережи, коли зникатимеш.

– Харку, не напрошуйся. Краще подумай про те, що нам потрібні кілька свічок.

– Подамосся на рибалку?

– Отож. Може щось і вловимо. Принаймні можливість швидкого і раптового переміщення.

– Свічки вам, хлопці, зараз будуть, але нагадую: не ходіть по троє. І не питайте чому. Просто виконайте. Якщо хочете – це наказ.

– Чий?

– Кошового.

– А, ну тоді...

– Отож. А до замку взагалі не підходьте, бо всю справу угробите. Сховайте ваші пики десь за межами міста.

– І де?

– Це можна. Заспокойся, Марку. Виліземо з-під землі, я тобі усе розкажу.

У Марка справді були серйозні наміри знову лізти під землю і щонайменше знайти другий вихід, на який натякав Пуць. А між тим і вирішити загадку третього. Знав Марко і те, що не варто завжди покладатися на випадковості та чийсь допомогу, тож козаки негайно запаслися свічками, кресалом і якоюсь їжею та й пірнули назад у підземелля.

Йшли не надто довго. Хід уже був частково знайомим, то й дорога видалася значно коротшою. Не встигли й стомитися, як правий тунель вивів нагору, до густих кущів, за якими з одного боку зеленою стіною стояв ліс, а з другого, поміж плакучими вербами, у передвечірньому сонячному промінні виблискувало плесо тихої річкової затоки.

– Оце б скупатися, – помріяв уголос Марко.

– Можна й скупатися.

– А я б краще поїв.

– Бачу, ти так наголодувався під вікнами Оточинського, що й досі наїстись не можеш.

– Марку, не смійся з людини. Хай посидить отут у кущах та поїсть та постереже, а ми до річки пройдемо.

– А як утече?

– Що, позбутися мене захотіли? Вже заважаю? Чи, може, харчів шкода?

– Тихо. Тихо, Вибалку. Це Марко так жартує. Якби ти хотів, то втік би від нас ще у підземеллі. Сам бачив, що там купа виходів.

– Я іще не здурів, щоб самому по підземеллях бігати.

– О. А горою, погодься, самому бігати ще небезпечніше. Бо можна далеко забігти. Потрапиш у руки до якихось розбишак, та за кілька днів – уже й на галерах.

– Та ж хіба я не погоджуюсь?

– От і добре. Сиди собі. Хамкай спокійненько. А ми – до річки. Знову ж таки, як нам наказано – не по троє.

Підійшли побратими під верби, наблизились до води і раптом Марко аж стрепенувся:

– Поглянь! Дівчина!

– А чому не пироги? – щиро розсміявся на такий бурхливий вияв почуттів Харко. – Як нема кому пику

натовкти, то Маркові тільки одне в голові – або пироги, або дівчата.

– Ну, як по справедливості, то це вже два. Бо пироги – одне, а дівчата – друге... Але ж ти краще поглянь, що вона робить!

Тут хлопці почули гучний плюскіт, і Харко справді побачив дівчину, що бовталась у воді ближче до протилежного берега затоки. Дивним видавалося те, що дівчина кинулась у воду, зовсім не роздягнувшись, і можна було б напевне сказати, що вона топилася, якби не вигрібала так вправно до берега.

– Що це за купання таке? – стенув плечима Марко. – Ану ж бо ходімо, придивимося зблизька.

Справді, дивним виглядало це видовище. Поки хлопці поза вербами обходили затоку, дівча встигло разів п'ять здертися на велику стару вербу, що низько схилилася понад річкою і стільки ж разів шугнути з неї у воду, а потім швидко повернутися назад до берега.

Коли Марко з Харком зовсім наблизилися до місця її чудернацьких вправ, дівчина саме виходила з води.

– Що це ти робиш, дівчино? – запитав украй здивований Харко, бо Марко не виявив чомусь звичного для нього у таких випадках бажання поговорити. Харко б і сам не сказав би у цю хвилину, що його більше здивувало: незвичайна поведінка дівчини чи незвичне поводження побратима.

– А хіба не бачите? Топлюся! – відрубала, анітрохи не знітившись, незнайомка, старанно викручуючи нерозплетену косу, з якої струменем стікала вода.

– І що, не виходить?

– Де ж тут вийде, коли я змалечку добре плавати вмію, – дівчина зітхнула і спробувала надутися, але з цим теж нічого не вийшло. Може тому, що вона від народження була людиною скоріше веселою та цілеспрямованою, а може й тому, що її зацікавив розгублений вигляд Марка.

– Це Марко, – сказав за побратима Харко. – А я... Харко.

Себе Харко назвав просто для годиться, бо добре бачив, що великі карі очі цього мокрого з голови до ніг, але дуже вже симпатичного створіння від початку наділивши

увагою його побратима, не збираються найближчим часом розглядати будь-які інші об'єкти.

– А я Катерина.

Карі очі поглянули на Марка так привітно і так підбадьорливо, що Марко нарешті таки підбадьорився:

– Чого ж такий гарній дівчині та й топитися?

– Воєвода чіпляється.

– Який це воєвода? – узявся руками в боки Марко.

– Той, що у замку сидить, – зітнула плечима дівчина, яка з усіх воєвод за своє життя знала тільки двох. А саме – Тичконіса та його попередника, що довгенько нидів у Малих Корчах, а тоді подався кудись на віддаленіші від кордону і безпечніші для здоров'я землі.

– Та я йому пику зіб'ю на потилицю, – щиро запропонував Марко свої послуги і, аби у присутніх не виникло сумнівів щодо його щирості, потряс перед собою міцними козацькими долонями.

Дівчина злегка торкнулася пальчиком однієї з тих долонь, наче перевіряла, чи справді така рука може збити воєводі пику і нагородила запального хлопця вдячним поглядом – таким, коли великі чарівні очі дивляться на тебе з-під злегка опущених вій, а потім сором'язливо опускаються долу.

– Все хотів, щоб я йому у замку підлоги мила. А це наказав іти прислужувати якомусь заїжджому панові.

– Нічого собі, – склав руки на грудях Марко і аж напружився. Мабуть від того, що вважав пропозицію воєводи недоречною.

– Думає, як я сирота, то за мене кожен перший-ліпший воєвода може вирішувати, де мені працювати. Ще й погрожував косу відрізати, як я вже завтра не переселюся до замку.

– Господи, – мало не скрикнув Марко, – відрізати косу дівчині, означає покрити її ганьбою.

– Звісно, – potwierдила Катерина. – Короткі стрижки зараз зовсім не модні. Уявляю, якби я з'явилася у такому вигляді перед подругами. А у мене ж така хороша молодіжна зачіска...

Дівчина з любов'ю провела рукою по своїй туго заплетеній мокрій косі і зиркнула на Марка, немов перевіряла, чи поділяє він її думку.

Марко поділяв. Для Харка це було очевидним.

– А де ж ти живеш, дівчино? Чим займаєшся? – озвався і він, бачачи, що Марко не скоро додумається запитати про головне, а дівчині ж, мабуть, потрібна була допомога. Інакше, чого б оце намагалась топитися?

– Трави збираю. Я на травах знаюся, змалечку людей лікую. І живу серед лісу, бо мені тут подобається.

– Сама? І не боїшся? – здивувався Марко.

– А чого боятися? Поряд живе коваль – Дебелий Корч, він теж ліс любить більше за місто. І людина він добра. Якщо треба, то захистить [тут Марко не знати чого, мало не образився], але ж не від воєводи. Бо з воєводою ніхто не хоче заводитись. Він тут пан і королівський намісник.

– А ми не тутешні! – знову запалився Марко. – Ми йому покажемо...

– Нічого ми йому не покажемо, – заспокійливо обняв побратима Харко. – Зовсім нічого. І Катерину не покажемо. Хай думає, що їй вдалося втопитися. А краще потім, коли вже буде можна, – слово "можна" Харко промовив з особливим притиском, – прийдемо і настукаємо його дрючками по спині.

Марко одразу скривився незадоволено, хоч і знав, що побратим каже правду, – світитися своїми ясними обличчями поблизу замку їм було заборонено, – але остання частина Харкового зауваження йому сподобалась і не дала бойовому настрою упасти остаточно.

– Та я його голими руками!..

Потім Харко трохи перебрав на себе ініціативу в розмові, щоб розпитати дівчину про околиці міста, шляхи та дороги, і запропонував їй усе-таки не топитися і не повертатися додому, бо він трохи знає цей край і допоможе їй вже сьогодні заховатися так, що жоден воєвода, зокрема такий, як Тичконіс, її там не знайде. В тому ж таки загадковому місці обіцяв Харко розташувати і їх самих з Вибалком.

– До того ж, – завершив він. – У дорозі нас буде четверо, а четверо – це не троє.

– Справді, не троє, – чомусь дуже зрадів такому аргументу Марко.

Дорогою Харко з Вибалком трималися попереду і йшли мовчки, а Марко з Катериною ішли позаду і все про щось гомоніли. До їхніх супутників тільки час від часу долітали Маркові збуджені вигуки:

– Це ж треба! Він буде дівчатам коси різати! То хай кидає свій замок разом з посадою і йде працювати перукарем!

– Але ж для цього щонайменше треба пройти курси перукарської майстерності...

Розділ десятий

Нечиста сила і сила мистецтва. Зокрема ужиткового

Вже було опівночі, коли Куць і Пуць, никаючи землями довкола Малих Корчів – бо ж ніяк не могли покинути Охріма, якому наобіцяли казна-чого і тепер не хотіли покинути цю справу з міркувань власного гонору та професійної етики, – надибали немалу садибу край якогось, невідомого нечистій силі села.

– А чому воно нам невідоме, Куцю?

– Не знаю, Пуцю. Скажу тільки, що мусимо цю недоречність виправити.

– А як?

– А так, як козаки роблять: підійдемо до хати, придивимось у вікна, прислухаємось та пройдемося двором...

– І... ?

– ...може, яку хорошу капость і вигдаєм.

– Гаразд, Куцю, тільки ж дивися, щоб хорошу, а то може ж тут хороші люди живуть.

Тут малий Пуць отримав доброго ляпаса по потилиці і замовк, не видавши жодного зайвого звуку. Адже вони могли наробити переполоху, а цей переполох міг виявитися марним і невчасним, бо чортенята ще не встигли вчинити у цьому селі жодної шкоди. А якщо ви не

робите шкоди, хіба ж вас називатимуть чортеням? Розбудити людей серед ночі поміж чортами за подвиг чи хоч яку маленьку заслугу не вважалося, бо цього удосталь робили пересічні п'яниці, горлаючи пісень, коли поверталися до власної хати з корчми чи, скажімо, від кума, який увесь вечір пригощав міцною настоянкою. При чому ті п'яниці могли бути людьми цілком праведними і кожної неділі ходити до церкви, що аж ніяк не заважало їм щодня заглядати у чарку.

Отже, Пуць отримав потиличника і навіть не вискнув, а Куць таки мало не заверещав:

– Та коли ж ти навчишся чортячої поведінки? Йди мені негайно до цієї хати і роби шкоду, бо роги тобі поскручую!

– Добре, добре, вже йду, – заспокійливо пообіцяв Пуць і поліз через тин.

Куць, сопучи та злісно блимаючи на брата яскраво-зеленими очима подерся за ним.

– Ой, Куцю, поглянь! Які милі квіточки та півнички намальовані довкола вікон. І біля дверей так само.

– Куди ти, дурню, дивишся! Які ще квіточки? Оці? Справді гарненькі. Подумати тільки, що є люди, які не визнають народного мистецтва.

– Це вже, я тобі скажу, справжнє високе мистецтво!

– Ну... високе чи не високе, але...

– Р-р... Г-гав!!! Г-гав!! Г-гав!! Г-гав!!

"Трісь!" – пролунало на вулиці, коли Куць і Пуць з надзвуковою швидкістю перенеслися на свою початкову позицію.

– Ой, це що було, Куцю? – невимушено поцікавився Пуць, чухаючи забиту вже вдруге цього вечора потилицю.
– Надшвидке переміщення чи телепортація?

Куць тільки відмахнувся від "нетямущого" брата, а тим часом у щойно покинутому ними дворі великий, недоброго вигляду собацюра продовжував наповнювати довколишній ефір голосним гавкотом.

"Перечекати? Чи вже хай йому?..." – метикував про себе Куць, коли раптом вулицею зачовгало кілька пар взуття, і

дуже знайомий Куцеві голос озвався до голосистого чотириноного створіння дружнім півшепотом.

– Чого ти розхвилювався, Бровку? Тихіше. Заспокойся, бо таким гавкотом не тільки ціле село, а й мертвих на цвинтарі попіднімаєш.

Лютий гавкіт Бровка одразу перейшов на радісне скавуління і хекання, що могло означати тільки безмірне бажання пса кинутися на груди дуже знайомої йому і близької людини...

– Ну от, – озвався той самий голос. – Отак. Молодець. Пізнав господаря.

Куць закусив губу і мало не схлипнув – від образи, а не тому, що розчулився. Він упізнав той голос. Голос із важкими кулаками і неприступною для всякої нечисті душею, який не віщував, принаймні, старшому чортеняті нічого доброго.

– Ой, Куцю! Невже козаки? – радісно прошепотів Пуць, який – ми це добре знаємо – відрізнявся від свого дорослішого і капоснішого братика не тільки темпераментом, але й підходами до вибору друзів.

– Мовчи й не диш, – не прошепотів, а майже дихнув у вухо братикові неабияк переляканий Куць, і чортенята припинили, слухаючи та спостерігаючи, що ж то воно відбуватиметься далі. Оскільки ці створіння непогано бачили уночі, то тепер вони розгледіли групу з чотирьох чоловік, чи то пак, з трьох чоловіків та однієї дівчини, що з'явилися з-за рогу вулиці і тепер вже одчиняли хвіртку.

Найкремезніший з чоловіків у добре підігнаному під свою статуру козацькому одязі – напевне, що кроївся індивідуальним замовленням, – обняв за шию "лютого" собаку, який у свою чергу радісно вилизував прибулому обличчя і вочевидь не тямився зі своїх собачих радощів.

Розчинилися хатні двері і у тьмяному світлі невеличкого каганця з'явився силует жінки.

– Бровко, чого ти розгавкався? Що там... Що там... О, Господи! Харку!

Чортенята добре бачили, як дві людські постаті злилися в обіймах і зазмерли на якийсь час, а інші тільки стояли та переминалися з ноги на ногу, і навіть

непривітний до сторонніх осіб Бровко улігся в траві спокійненько і вклав свою дебели мордяку на витягнуті вперед лапи, безвідривно, з надією, дивлячись на своїх, непутящих з його собачої точки зору, але надзвичайно милих і добрих господарів...

Не знаю, що вже там сталося тієї ночі, але... Схоже, що Харко привів своїх друзів не куди інде, а таки до себе додому. До своєї дружини, про яку увесь час думаючи, усе сумував та зітхав.

Так і є. Дружина Марія невимовно зраділа, побачивши свого чоловіка, якого у глибині своєї жіночої душі дуже-дуже любила. Навіть так, що оте "дуже" можна було б додати іще разів п'ять. Але всяка жіноча жива душа має ще й характер... і, поза всяким сумнівом, характер жіночий. Тобто такий, що не завжди узгоджується з внутрішніми пориваннями тієї самої душі. Тому, проговоривши цілу ніч зі своїм милим чоловіком, вже дообід наступного дня Марія привела його до думки, що затримуватися у рідній хаті він напевно не буде, а любитиме свою неспокійну половину краще на відстані.

Що поробиш, чоловіча душа також має свій особливий характер. Тій душі не бракує мужності тицьнути дулю під носа якомусь нечемі, дати по шиї пройдисвіту чи зійтись навулачки з відвертим ворогом, але часто-густо бракує сміливості освідчитися в коханні або просто терпцю, щоб переслухати балачки коханого створіння, яке інколи буває таке вредне, таке вредне (і так іще разів п'ять), що хоч з дому тікай. От Харко, який з роду не тікав із поля бою, з дому свого готувався втекти уже вдруге. На те ж таки поле бою. Щоб відвести душу свою чоловічу від душі жіночої.

Чого вже там Марія Харкові наговорила чи висловила, переказувати не будемо, бо який чоловік одружений, той і сам собі придумає, а який не одружений, то навіщо людину наперед лякати? Хай спочатку освідчиться. А як жінка заміжня чи дівчина, то вони й самі знають, що всі чоловіки... бувають самі на себе не схожі.

Проте зовні усе виглядало спокійно, так наче геть нічого не відбулося, бо навіть і Харко сумував і зітхав так само часто, як і раніше, хіба тільки тепер з іншого приводу. Але хто ж то міг розібрати, окрім...

– Марієчко, як ти гарно хату квіточками порозписувала. Я й не знав, що ти так умієш.

– Навчишся, коли на тобі усе господарство, а чоловік лазить Бог зна де. Хіба ж од хорошого життя? Це щоб нечиста сила у хату не лазила. Горпина сказала, що такі малюнки її відволікають.

"Такі? – подумав про себе Харко. – Такі б і мене відволікли, а я ще ж не зовсім пропащий. До речі, давненько ми ту малечу не бачили".

– Ми тут! – хотів було гукнути Пуць з-під куща бузини, але не гукнув. З огляду на те, що поряд чатував його суворий братик.

– Харку! Харку! – в ту ж мить долинуло до Харка. – Ми тут! Гей!

Харко відвів очі від рослинного орнаменту, витвореного руками його Марії, і побачив, що до їхнього двору наближаються два вершники і привітно махають руками.

– Кат його бери! Та це ж Темплан з воєводою Оточинським. Звідкіля вони тут узялися?

– Марку! – гукнув Харко, не особливо сподіваючись, що побратим одразу відірветься від Катерининих глибоких карих очей. – Ти поглянь, хто до нас нагодився!

Всупереч Харковим міркуванням з означеного тут приводу, Марко вискочив на двір одразу, бо чомусь подумав, що на хутір наїхали вороги. Мабуть все-таки хотів парубок перед дівчиною відзначитись, бо он скільки вже вони знайомі, а жодного подвига, не те щоб заради неї, а хоч би просто на її очах... Але розчаруватися з причини відсутності ворогів він не встиг, бо пильний до всього, що не конче його стосувалося, Темплан одразу зауважив:

– Пане, Марку, як справи? Присягаюся, що з тих пір, як ми виїхали з Січі, я ще не бачив вас у такому дивному стані. І чому ви опинилися тут, на цьому видимо забутому Богом і людьми хуторі?

– Поважних людей тут не бракує, – мало не образився на зауваження француза зазвичай спокійний і незворушний Харко. – А як вас сюди занесло, коли ви мали їхати широкою дорогою просто на Київ?

Француз відзначив подумки, що видать з хлопцями обома щось не гаразд, бо на себе не схожі, то вже краще помовчати. Зате Оточинський охоче відгукнувся до запорожців:

– Ми ж саме широкою дорогою і їхали. А тут – заєць. Ну, пан Темплан і зауважив, що у Франції заєць просто так не пробіжить, бо його конче якийсь лицар та й уполює...

– Такі вони бідолахи голодні? – співчутливо склала руки на грудях Марія, яка досі уважно придивлялася до гостей, що оце з ними її чоловік дружбу водить.

– Вправні, красуне. Вправні, а не... – в свою чергу ображено підкрутив вуса Темплан, але слова "голодні" так і не вимовив, бо поглянувши уважніше на Марію, а потім на Харка, зрозумів, що ризикує таки голодним і залишитись.

Виручив той же таки Оточинський. Вже тим, що не звернув уваги на сторонній коментар, а з видимим задоволенням, як усякий вправний оповідач, продовжував:

– А я ж йому, звісно, кажу, що ми тут не за всяким зайцем ганяємося, бо число їм у наших полях – тьма, але якщо заманеться, то вловити його не штука, чи то пак, не велике мистецтво. Зайшла у нас із того всього неабияка суперечка, то й кинулися ми, врешті, на пошуки того зайця, хоча слід визнати – на той час його і слід прохолов. А всі інші, яких тьма, на нашу біду, паслися деінде. Оскільки справа була надвечір, скоро й стемніло, а дороги ми вже ніякої не знайшли крім оцієї, що вивела нас прямісінько до вашого осідку.

– До нашої хати, – підправила Оточинського Марія і притулилася до Харка, розвіявши тим самим останні сумніви Темплана, щодо нестандартної – якщо визначати по сучасному – поведінки запорожців.

– Нечиста сила поплутала, – розвів руками Оточинський, зовсім не маючи на увазі ні хату, до якої вони виїхали, ні саму Марію з Харком. Просто з уст

ненароком злетіла фраза, якою він власне збирався закінчити свою розповідь.

Але Марія не встигла відреагувати на це мимохіть пущене нечемне зауваження, бо раніше за неї відреагував хтось інший:

– Ти чув, Пуцю?! Яку б дурість не вчинили, то ми їм ще й винні. Де тут справедливість?!

– Тс-с-с-с... – приклав пальця до рильця Пуць, але, зрозуміло, вже було пізно. Харко і Марко вмить постали перед братиками, придивляючись уважно до знайомих, хитрющих облич.

– Харку, це наші старі знайомі.

– Може пригадати їм, хто нас у підземелля запхав?

– Ні-ні, хлопці, – зненацька для самого себе верескнув Куць, – краще домовимось... якимось...

– Якимось ти нам краще скажи... – обізвався на те Харко і, нахиливши вусаті вуста до рівня вух малих шибеників, прошепотів: – Де поділася Темпланова карета? Де вона зараз?

– Жодних проблем! – охоче запевнив Куць. – Тільки... Якщо б пани козаки виконали наше прохання...

"Пани" перезирнулися.

– Знаємо ми ваші прохання, – відповіли в один голос.

– Жодних проблем! – знову запевнив Куць. – Прохання цілком чисте і навіть більше... – Тут він поглянув на небо і знітився. – Ну... одним словом нічого такого... поганого...

– От якщо не буде поганого, тоді й виконаємо, – рішуче постановив Харко, – а тепер коліться, хлопці, на дрова під сокирою правди. Де карета?

Розділ одинадцятий

Без паніки

Охрім Верещинський підстрибом ходив по просторій кімнаті, що була йому відведена в замку воєводи Тичконіса, намагаючись розім'ятися, доки уважна до його сердечних, шлункових та інших, пов'язаних зі станом здоров'я справ, воєводи не з'явилася до покою зі звичним ранковим візитом та глечиком лікувального трав'яного настою.

Охріміві ті настої вже не малою мірою остогидли, як і постійне вилежування упродовж, здавалося, нескінченних днів і ночей на м'яких, гусячим пухом набитих перинах, але відмовлятися від надмірної уваги замкової челяді та й самобі першої молодиці Малих Корчів було несила. Дотепер ще жодного разу, жодної миті Охрім не відчував себе паном – навіть тоді, коли вдавалося ламати справжнім родовитим панам їхнє особисте життя і їхню власну кар'єру. Можливо, він просто не вміє цим скористатися? Якщо це справді так, то попередні роки життя були просто змарновані. Ось як має забезпечувати свій добробут справжній крутій! Від захвату Охрім рвучко крутнувся на п'ятах, взутих у м'які широкі пантофлі – при цьому перечепився і мало не опустив лоба на рівень підлоги, але втримався і уздрів перед собою сповнені радості очі панни Доротеї. Саме так звали дружину Тичконіса, яка щиро, з усіх сил намагалася, щоб радість у її очах виглядала насправді щирою:

– Пан Охрім нарешті при доброму здоров'ї!! Я така рада за пана Охріма! Цю подію просто необхідно відзначити! Збирайтеся негайно, я покажу вам наше *велике* місто!

"Чорт!" – подумав Охрім, не маючи на увазі ні Куця, ні Пуця, а тільки те, що – Шкода! – його спокійне життя за рахунок воєводи скінчилося, і тепер треба буде навігадувати нових штучок, щоб підняти свій настрій та втримати матеріальне становище. На мить його, від природи хитрющі, очиці стали злі і недобрі, але він устиг відвести погляд до ліжка, що тривалий час було йому прихистком від життєвих незгод та необхідності хоч як-небудь працювати, і пані Доротея вирішила, що шанований гість лютиться на свою – дякувати Богові вже проминулу хворість.

Так чи інак, а виявивши господині замку свій бадьорий і з фізичної, хімічної та біологічної точки зору цілковито здоровий стан душі й тіла, Охрім уже не міг вдавати хворого. Тепер він мусив готуватися до від'їзду. Втрату свободи цілодобового вилежування в ліжку він негайно компенсував свободою роздавати на всі боки доручення і єдине, чим потішив самого Тичконіса – це розпорядженням готувати до від'їзду "його особистий

транспорт". При чому, за вислів "особистий транспорт" Квадрига не образився, бо мав неабиякий досвід роботи з клієнтами різного гатунку та рівня вихованості, а просто пішов готувати в дорогу свою бричку.

Тим часом Охрім вирішив, нарешті, прийняти пропозицію пані Доротеї і прогулятися містом, бо поглянути, що коїться довкола замку, і як у такій глушині люди мордуються, йому таки було цікаво.

– Сподіваюся, наша карета вже готова? – поцікавився Охрім, нагородивши дружину воєводи своєрідним зверхньо-прихильним поглядом.

– К-карету йому подавай, – процідив собі крізь зуби воєвода, який у цю мить метушився осторонь, вдаючи, що з самого ранку у поті чола працює над процвітанням Речі Посполитої і, чекаючи, коли нарешті цей чортів вилупок щезне десь по той бік воріт.

Насправді карет у замку не тримали, а тримали хіба що звичайні вози для господарських потреб та трохи зручніші, місцевого виробництва, призначені для далеких переїздів. У межах воєводства населення переміщувалось верхи або пішкадрала. Цього вимагала своєрідна забудова містечка: попередній воєвода, при якому воно, власне, й було розбудоване, захоплювався науковими працями з історії військового мистецтва, зокрема, часів Олександра Македонського, і вимагав дотримуватися при забудові такої ширини вулиць, яка б не дала імовірному ворогові змоги використовувати бойові колісниці. Тепер Рада Майстрів – такий собі не більш ніж дорадчий орган самоврядування при воєводі – неодноразово вказувала на недоцільність такого тісного розташування будівель та дворич з точки зору протипожежної безпеки і з тієї точки зору, що реальний ворог зі степу нападає не колісницями, а окремими групами вершників, однаке коштів на розширення міських доріг постійно не вистачало, і колісний транспорт доводилося тримати у громадських повітках на в'їздах до містечка. Та, щиро кажучи, Тичконіс і не прагнув пускати невеликими зусиллями здерті з населення податки на непотрібні з його точки зору заняття, а скоріше мріяв, що ворог зробить крок убік технічного вдосконалення і

винайде нову колісну техніку бойового призначення. Зі свого боку мешканці висловлювалися в тому розумінні, що ворог таки коли-небудь спалить місто, і якийсь із "цих дурноверхих воєвод" таки отримає на горіхи за те, що не слухався людей та здорового глузду.

Панна Доротея, як справжня жінка, не стала вдаватися до складних логічних тлумачень, а вияснила Охримові справу у набагато простіший і, сказати б, пристосований для певної категорії осіб спосіб:

– У наших краях існують певні історичні традиції... Запроваджені першими воєводами з ласки і милості короля і затверджені трьома рішеннями Варшавського сейму... Всі чоловіки й жінки мусять проїздити через місто тільки верхи...

Обличчя Охримове змінило свій вираз із незадоволеного на відверто поганий, і Доротея – скоріше завдяки жіночій інтуїції, ніж здатності до глибинних висновків – знову виправила становище:

– Але ж тільки високе панство має привілей ходити по місту пішки... разом з особами, які його супроводжують... – по цих словах вона грайливо уклонила гостю. – Ви дозволите, пане Охрime?

– Дозволю, – бундючно прошамкав Охрім, вдоволений тим, що вже вкотре за сьогодні йому висловили особливу пошану. – Можете зі мною пройтися. І ще треба з десяток вояків!

Останнє речення він промовив похапцем, наче злякався, що його хочуть виманити з замку тільки для того, щоб знову налупцювати, але тут-таки насправді злякався власного поспіху – хто ж так розкривається зі своїми слабкостями? – і одразу додав:

– Може, для них яка робота знайдеться.

Коли Охрім під руку з пані Доротеєю та в компанії озброєного десятка козаків вийшов за ворота і одразу звернув на центральну міську вуличку, що починалася від самої замкової стіни, воєвода Тичконіс чимось плюнув собі під ноги і щось процідив собі крізь зуби. Чим і що, пропонуємо здогадатися читачеві.

Дружина воєводи мала намір показати Охрімові міську церкву, а зокрема різьблений місцевими майстрами таки й справді красивий іконостас. Це була єдина річ "сотворена во загальне благо", на яку спромоглася тутешня громада з того самого часу, коли Тичконіс увібрав до своєї жмені справу управління податками. Тоді вже й сам воєвода докинув купку золотих на ту справу, оскільки пані Доротея аж надто на цьому наполягала. Господиня Малих Корчів марила добродійністю, і той іконостас цілковито вдовольнив поривання її щедрої, відкритої до людської уваги душі. Байдуже, що чоловік за увесь час своєї старанної державної служби не виділив більше на жодну подібну справу ані стертої до втрати свого початкового номіналу гривні.

Отже, дружина воєводи мала намір показати гостю одне, а гість, як це буває подекуди, з поважними гостями звернув увагу на інше, а саме на корчму.

Вигук "О! Корчма!" було глибоко викарбувано на рекламному камені, що лежав при вході з поміткою дрібнішими і не так глибоко вдовбаними літерами: "Письменних просимо прочитати вголос".

Вредний за духом своїм і за авторським задумом Охрім після вигуку "О!" слова "корчма" не промовив, а тільки промимрив:

– Треба сюди зазирнути.

При цьому він не посоромився кинути пані Доротею посеред вулиці і чкурнув до середини.

Зі свого боку пані Доротея посоромилася лишатися самотою на вулиці і кинулася за Верещинським.

Позаду десятеро козаків, які терпляче вдавали з себе урочистий кортеж, захвилювалися і виявили нетерпіння:

– Це ж і нам туди, мабуть, тре'...

– А таки тре'.

– А мо' не тре'?

– Кому не тре', хай штани об цей камінь тре, а нам тре'.

– То гей!

– А ти не гейкай. Не тре'. Коневі своєму коли хочеш, то кажи "Гей!". Мо' швидше бігтиме.

– А у мен'ма коня.

– То кажи до воза. Коли сам у нього запряжешся.

– А мо' т' по пиці дати?

– А м' по пиці не тре'.

Тим часом довкола зібралося кілька майстрів, а тоді потроху більше та й більше – з тих, що саме збиралися до корчми на обід – бо сонце на ту мить виразно світило полудень. З натовпу долинули коментарі:

– От бісові душі! Чи не за податками знову прийшли?

– Це ж, як завжди – розсядуться у корчмі та й чекатимуть, щоб ми їм, значить, усе прям' у горнятку під самого носа.

– Що там за балачки серед вас?! Зараз як трісну кому п' носі!

– Ти ба, роздзявкались перед обідом!

Вже не знаю, чи були наші Куць і Пуць причетними до цієї справи, а бійка перед корчмою таки зчинилася. Дуже не сподобалося роботящим людям, що їхню таку коротку обідню перерву так надовго затримують.

Хто вже кому за той час устиг по носі врізати, достеменно не скажу, а Охрім, коли зайшов до середини, був таки добре уражений. Замалим не впав на руки пані Доротеї, що стояла позаду. Слова "Хіба це корчма?" так і застрягли йому в горлі, коли Верещинський побачив перед собою картини Кошового. Що-що, а мистецькі витвори він таки навчився вирізняти, доки обтирав стіни королівського замку у Варшаві. До того ж роботи запорозького ватажка – це було єдине, що Охрім виразно запам'ятав з усього свого затуманеного перебування на Січі. Такими роботами там були завішані усі стіни в кожному курені, майстерні, корчмі – ба! навіть у кожній господарській споруді, – тож не виключенням була і посольська хата, у якій "приймали" Охріма. Як на біду, оскільки обідня пора ще ось-ось мала розпочатися, у просторому приміщенні нікого не виявилось – принаймні так видалося варшавському гостеві – і козацького духу полотна від цього ще яскравіше, ще виразніше явили Охрїмові свою красу, сповнивши навіть його нікчемне, у розумінні не тільки військових справ, серце бойовим духом. Він прожогом кинувся надвір, віртуозно оминувши дорогою свою супутницю і натхненно заволав:

– Це козацьке кубло! Треба негайно знищити картини! Слухайте мене! Слухайте мене, я кажу!

Оскільки Охріма ніхто не слухав, бо кожен з присутніх до останньої краплини крові, яка сочилася з розбитого носа, віддавався мистецтву рукопашного бою, пан Верещинський вихопив у найближчого козака, з тих, що входили до його почту, здорового пістоля і з криком:

– Заспокойтеся, я вам кажу! – бабахнув у небо.

Щоправда в небо не влучив, а влучив у стріху, при чому не стільки кулею, скільки вогнем, що вилетів з довгого, симпатично ограненого майстром-зброярем ствола. Стріха вмить спалахнула, а в наступну мить полум'я охопило вже цілу будівлю.

– У місті пожежа! – загукав з вежі вартовий козак, з тих, що були на службі у замку. – Мабуть вороги!.. Чи що?

"Чи що" вартовий вимовив упівголоса, сам до себе, бо окрім пожежі жодних ознак ворожого нападу не угледів, і навіть бій неподалік охопленої полум'ям корчми, якщо було придивитись уважніше, нагадував скоріше бійку між двома вулицями "за дівчат". Вартовому, не зважаючи на димову завісу, яка все ширилася та розповзалася понад хатами, садами і городами, вдалося розгледіти, що учасники тієї катавасії завзято билися навкулачки. І тільки. Зброї ніхто не застосовував, а пістолетний постріл, що вчувся йому на початку... Чи був, чи ні?..

– Чи що?! – заволав знизу сам воєвода, який у випадках будь-якої прямої загрози ставав аж надто чутливим. – Ти військовий, чи ворожбит, трясця твоєї матері за такого вилупка! Що там діється, кажи негайно!

– Неймовірні речі, пане воєводо, – розважливо зауважив козак, якого те, що він бачив по той бік муру, видимо, вразило набагато більше, ніж лемент начальства.

Тичконіс, угледівши, що такі справи – гей! вояк навіть на його вигуки не зважає, то мабуть діються у місті речі дивні та незвичайні – вилетів на фортечний мур – замок, бачте, насправді був не дерев'яний, а мурований – і вшніпився жадібними до новин очима у... у те, що міг побачити.

А побачив він... як би його так повідати, щоб чоловіків не образити і не потурати усяким феміністичним настроям серед найкрасивішої та найдовершенішої частини людства... Одним словом, побачив Тичконіс свою рідну жону з непритомним паном Верещинським в обіймах, чи сказати б відвертіше – на руках. Вона, вимурзана в сажі та з обпаленими полами спідниці, сама винесла хирлявого і, на її щастя, не дуже вагомого Охріма з охопленого вогнем міста і якраз добігала до містка, перекинутого через глибоку калюжу перед замковими ворітьми. Та калюжа була єдиною водною перепорою для ворога, який би надумав штурмувати замок, бо витрачатися на копання усяких там ровів жоден воєвода Малих Корчів не вважав за доцільне, так само, як і їздити по місту возами та каретами. Хтозна, чи потрапив би у ту калюжу ворог за справжніх бойових умов, а власна дружина воєводи таки потрапила, бо, коли вже ступила на місток, раптом перечепилась і з розгону полетіла у зелену глибину, ні на мить не випустивши з рук пана Охріма, в якому вона досі вбачала світлого янгола – творця майбутніх Великих Корчів і майбутнього її власної родини. Хоч би, скажімо, і у вигляді кар'єри її чоловіка.

Тичконіс вже не вбачав. Постановив собі, що хоче Верещинський чи не хоче, а вже сьогодні він вивітрить його із замку неначе сморід, що вже комусь почав серйозно труїти особисте, досі непогано облаштоване життя. Кому саме – не скажемо. Знову надамо читачам можливість здогадуватися про це самотужки.

Розділ дванадцятий

Про нові рішення, призначення... і зовсім трохи про звичаї

Ризикуємо дещо забігти наперед у викладі подій, пов'язаних з початком війни загалом і з долями персонажів цієї оповіді безпосередньо, але пан Тичконіс саме в цей момент заслуговує на глибшу увагу Читача і неабияку підтримку Автора. Чому? Саме тому, що Тичконіс не є образом оригінальним чи надто виразним. Такими людьми завжди затикають дірки і їхня кар'єра –

ба! навіть звеличення – можливо тільки тому, що дірок вистачає завжди і всюди, а важливо в яку саме дірку тебе запахають – тепленьку і зручненьку, чи вологу й сиру, чи холодну і з гострими краями. В житті ми це обережно називаємо – опинитися у потрібному місці в потрібний час. Зрозуміло, що з тичконісами може виходити й навпаки, але вони вперто висиджують своє майбутнє і досягають успіху якраз тоді, коли настає "злам". Коли і час не той, і місце не потрібне, і перспектива гнити в болоті й далі стає страшнішою, ніж перспектива потрапити в немилість до начальства або реальна можливість безпосередньо отримати по пиці від людини з важкими кулаками, як от Марко або Харко. Лише поглянемо на нього уважніше – чоловік з так чи сяк шляхетного роду, заради хоч якої кар'єри – у таких випадках ніколи не знаєш, що тобі запропонують насправді – погоджується на співробітництво з якоюсь канцелярією, настільки таємною, що про неї невідомо ні королю, ні парламенту – у нашому випадку сейму – отримує за це призначення у місце, куди хорошого друга або близького родича ніхто не зашле, вислужується перед особами, які йому нічого хорошого не зробили і робити не збираються, не шукає підтримки, а тим більше любові чи приязні серед людей, над якими його поставлено, закриває очі на те, що його власна дружина більшу частину доби, зокрема частину, призначену саме для подружніх взаємин, проводить у товаристві осіб, від яких "буцімто щось залежить" – що саме, як правило, ніколи не уточнюється, не дбає не те, що про суспільну користь від своєї діяльності, а навіть про безпеку чи облаштування власної домівки – калюжа перед ворітьми не може розглядатися, як спеціально облаштована фортифікаційна споруда – при всьому тому є у тичконіса такий собі стержень чи голобля, яку нелегко, а то й неможливо ні зігнути, ні зламати – уміння з усього добувати гроші чи хоч яку матеріальну вигоду. "Мені потрібен постійний дохід, – каже собі Тичконіс, – а все інше – цур йому й пек. Не треба мені балачок про ближніх і близьких чи далеких родичів, про суспільство і мораль,

про державу і патріотизм, про порядність і духовність, особливо про культуру, яку ні на смак не скуштуєш, ні осідлаєш, ні під бока собі не вместиш, щоб м'якіше було на своїй посаді лежати. Ну гаразд. Без моралі ще прожити можна, хоч і недовго, а чи можна прожити без друзів, без мети і без принципів? Ні. Звісно, що ні. Та ж ми й не казали, що Тичконіс не має ні друзів, ні мети, ні принципів. Його принцип – бери все, що можеш узяти у той час і в такому місці, де зараз знаходишся, його мета – вижити у створених самому собі тяжких умовах життя, а друзі – всі, хто на поточний момент може допомогти йому здійснити означені принципи і ступити крок до означеної мети. Друзі у Тичконіса часто змінюються. Мета і принципи – ніколи.

Тепер нам буде зрозумілим і очевидним те, що у мить, коли Тичконіс втрачає надію на спокій і надію на подальше "існування у стані зависання", страх перед невідомістю бере гору над страхом перед начальниками і покровителями, а тоді в його серці народжується мужність. Для тих, хто любить фізику нагадуємо: мінус на мінус дає плюс. Саме в цьому плюсовому стані очманілий від мужності, що народилася з надмірного страху, Тичконіс береться за свою, приховану від людських очей, оглоблю і починає ламати дрова. Результат – перехід у якісно новий стан. Байдуже, чи той стан якісно кращий чи якісно гірший – тичконісу головне відновити спокій і тишу окремішнього власного болота, яке має засмоктувати все, що випадком у нього потрапить.

В найпершу мить після прийняття доленосного рішення стосовно особи Охріма Верещинського Тичконіс подумав про те, що пожежа може спричинити якщо не відвертий напад розлюченого тимчасовими незручностями населення, то, принаймні, спроби мародерства з боку окремих зацікавлених відчайдухів, і наказав своїм воякам готуватися до бою. Якимось не одразу йому з'ясувалось, що козаки, яких було послано з Охримом, до замку не повернулися – чи ж вони були дурні повертатися після такої шкоди майстровому людові, як знищення корчми – і під його неспівомову і не дуже впевненою рукою залишалося

тільки троє озброєних людей, що тепер виглядали також не надто впевненими та й не те, щоб дуже сміливими.

– Пане воєводо!! Порохові погребі – геть порожні!

– По... рохові... по... греби... по... рожні???

– А таки порожні!

– Порожні-порожні. Чистісінько так, як хати нашого люду після збору податків.

– По-рож-ні-сінь-кі!!

– Та заткніться ж ви, дубові голови! Не галасуйте! Така новина, як відсутність пороху, – важлива військова таємниця

– Боюся, пане воєводо, що без пороху – ми вже не військові, то й таємниці наші не військові, а так собі...

– Так-таки так. Шабля проти ковальського молота – не зброя, а дитяча цяцька.

– Я вам зараз дам!!

– Е-ет... Ви так не дасте, як дадуть там, – козак, який промовив цю фразу, красномовно показав пальцем за мур, і обличчя його прибрало вельми сумного вигляду.

Решта двоє також похнюпились і заходилися поглядати крадькома з-під лоба, куди б оце дременути, щоб із замку та від гріха подалі.

– Не панікувати! – чомусь надто тонким голосом вискnuв Тичконіс і ткнуv пальцем на погріб, – лізьте туди всі троє. Перевірте ще.

– Та ж уже дивилися...

– Лізьте, кажу. Може вам з перепоею очі позасліплювало.

– Та не пили ми вчора...

Тичконіс роззирнуvся, де б його знайти нагайку і не бадьорі та не войовничі козаки, легко розгадавши його намір, одразу легко пристали на пропозицію. Але тільки-но останній з них спустився крутими сходами, Тичконіс швидко причинив за ними важкі двері й навісив замок. Швидкість з якою він виконав цей норматив, заслуговувала б на найвищу хвалу, якби Тичконіс складав іспит у школі виживання, що ж до оцінки його дій як військового керівника – залишимо цю справу історикам та фахівцям у галузі військової юриспруденції. Хоча слід відзначити, що запит "Що ж ви робите, пане воєводо?"

Майте Бога в серці!" не залишився без відповіді. Тичконіс наблизив губи якомога ближче до гладко струганих дубових дошок таки надійних дверей і надав усне пояснення:

– У замку оголошується військовий стан, а в такому стані я не хочу лишатися без гарнізону. Сидить там тихенько і не скавчить, коли ще маєте бажання у майбутньому споглядати один одного при денному світлі.

Так. Хоч який гарнізон Тичконісу був зараз ой як потрібен, а паніка – ні. І витік інформації – теж ні. Не дай Господи цей пронириливий Верещинський дізнається про таку подію. Не дай Господи! Легше домовитися з ворогами.

От уже в цю мить Тичконісу все вияснилося, як на долоні опівдні сонячного дня на відкритій місцевості. Він одразу пройнявся дружніми почуттями до Квадриги, який єдиний – тут Тичконісові відразу пригадалися і умови роботи "Транспортного братства" – єдиний міг швидко позбавити Тичконіса украй тепер небажаної присутності пана Охріма. Тобто значно пришвидшити його від'їзд.

– А чого ж, – приязно відгукнувся Квадрига на стурбовані слова Тичконіса щодо безпеки "королівського посланця", – за безпеку ми відповідаємо. Мусимо відповідати, бо так записано у контракті. Але прогулянка йому теж не завадить. Та й здихатися його теж не завадить... – тут Квадрига раптом глянув на Тичконіса цілковито ясным, щирим поглядом яким у звичайному житті мало знайомі люди на вас не подивляться і додав: – Дивуюся я вам, пане воєводо. Терпінню вашому дивуюся. Я б на вашому місці стільки не витримав.

Тичконіс, на відміну від нас з вами, не дуже второпав, що саме мав на увазі "цей дивний візник", і тон його воєводі теж не сподобався, але ж позаяк інших кандидатів у друзі поки що знайти було важко, він про всяк випадок дурнувато посміхнувся у відповідь і змився "у справах", полишивши, на Квадригу всі клопоти, пов'язані з терміновим від'їздом.

Братчик і справді довго не збирався: тільки мотнувся у місто годинки на три без усяких пояснень, бо ж нікому було й пояснювати, та ще стільки ж провозився з колісницею, та ще мало не півгодини видирав Верещинського з конвульсивних обіймів переляканої на смерть за своє й чоловікове майбутнє пані Доротеї.

Ось так, не забувши прихопити й харчів на дорогу, терміново вивіз Квадрига пана Охріма з території цікавих дій, які ще не зовсім так би мовити, скінчилися...

Тим часом, Марко з Харком вже кілька днів ходили у відомий нам підземельний хід, як ми з вами на роботу або на навчання до школи чи до якого вищого навчального закладу. То замурували провалену ними ж самими стіну, щоб ніхто не здогадався, як вони вибралися зі своєї в'язниці, то зустрічалися у корчмі з Квадригою, то вистежували хандюганців, що намагалися не віддалятися від подвір'я Дебелого Корча більше, ніж на відстань польоту каменюки, пожбуреної більш-менш вправним метальником, з тих, що в середній вазі та з хорошою гостротою зору. Вони не врахували, що окрім зовнішнього спостереження – як то просто ходити і роззиратися – є й інші способи довідатися про місце їхньої схованки – як то просто запитати у того, хто міг би це знати. В наші часи це подекуди називають роботою з населенням. Саме таку роботу і провели побратими, притиснувши Куця і Пуця під парканом Харкового обійстя. А ті, оскільки про місцезнаходження двох осіб з каретою, як їм і належалося, знали, а мовчати про це не зголошувались, одразу виклали наполегливим хлопцям потрібні їм відомості заради свого ж таки спокою, який їм, чортенятам, був значно важливіший, ніж спокій двох інших пройдисвітів, які все одно увесь цей час спокою не мали.

З хутора вибралися разом з Виярком та Катрусєю – щоб не утрьох. Дісталися до дебелого Корча і поки Катруся роз'яснювала ковалеві суть справи, Марко з Харком половили і позв'язували хандюганців, які, відчувши, що для них пахне порохом, спробували втекти. Потім Виярок роз'яснював суть справи своїм колишнім "товаришам по зброї". Коли усі нарешті наговорились і наслухались, до хати коваля таємно завітав і Квадрига, скориставшись

тим таки підземним коридором, який уподобали собі Марко з Харком.

– Ну що, хлопці? – звернувся він одразу до хандюганців, як до давніх знайомих. – Присіли на гаряче? Здається під вами шкварчить? Не той ви обрали транспорт, не той... Хоча... Можливо... Є для вас одна робота. Упораєтесь, то й відпустимо з миром. Ба, ще й краще: можу дати адресу та рекомендацію, за якою вас і приймуть, і зігріють, і до такої ризикованої роботи як ігрища з фахівцями-військовиками не ставитимуть. Без крайньої на те потреби.

Колишні "ординці" виявили щиру зацікавленість і відданими очима витріщилися на чоловіку, який вочевидь міг позвертати їм щелепи на потилицю, але напевне не мав такого наміру.

– Я тут займаюся трохи малюванням, а ви стежите за моїми думками і моїм батіжком.

Квадрига справді узяв батіжок, що насправді являв собою замашний бич, достойний руки найславетнішого з гладіаторів Стародавнього Риму, присів на утоптаній землі, там, де не було травиці, і коротким держалном почав викреслювати собі під ногами усілякі лінії.

– Ось вхід до замку воєводи. Це – зовнішній двір. Тут погріб, де зберігаються бочки з порохом. Ось у цьому місці, під стіною, можна зробити підкоп... Та не робіть такий сумний вигляд! Лопатою попрацювати безпечніше, ніж шаблею. Тим більше, що як я чув, шаблями ви працюєте не дуже. З таким умінням все життя без штанів ходитимете.

– А...

– "А", "але" та подібні їм вислови не є тотожними з поняттям вашої безпеки і так би мовити цілісності... Гаразд. Бачу, що второпали. Моральні збитки – це також збитки, і їх треба відпрацьовувати.

– Щира правда! – аж зраділи Марко і Харко, згадавши, що вони, хоч і мужні хлопці, а набралися доброго страху за однієї тільки думки про те, що колись доведеться глянути у очі Батькові Кошовому. – Щира правда! Хай відшкодовують, поки ми їм...

– Та ж ми згодні, панове, згодні, – замахали руками хандюганці, яким фізичний біль був усе-таки страшніший за душевні терзання. – Дебелий Корч хороший коваль і лопати й нього такі, що копати ними – одне задоволення.

Вони хотіли задобрити хоча б коваля, який тепер не хотів і дивитися у їхній бік за те, що отак зганьбили його перед козаками. А вони ж були йому такі вдячні... такі вдячні...

– Ми й попереносимо усе як слід. Тихенько і швиденько, – докинув свого і Виярок, який був краще за своїх колег обізнаний з планами Квадриги та запорожців. – Позносимо усе куди скажете.

– Тільки ж дивіться, щоб як слід, – стурбовано вставився Марко, згадавши, мабуть, чийсь не найкращий досвід у справі переміщення бочок з порохом.

– Куди й кому, скажемо напередодні, – значуще проголосив Квадрига.

– А коли буде "передодня"?

– Переддень настає вже завтра, так що починайте тренуватися.

Після того, як у місті виникла пожежа, Квадрига встиг з'явитися до друзів, які саме зараз зібралися в хаті коваля.

– Чудово, ми від'їжджаємо. Можна починати наступну частину нашого плану.

– Тепер бажаючих податися на Запорожжя побільшало, – усміхнувся Харко.

– Поміж них і реєстрові козаки Тичконіса, – ще ширше усміхнувся Марко. – Бояться лишатися у воєводи на службі. Кажуть, що тепер ремісники їм уже напевне ребра поламають, то вже краще калічитись десь у справжньому бою.

– От і добре. Хандюганці долучаться до моїх людей під Києвом – вони зацікавлені, то вже дорогу знайдуть – а з тими, хто бажає податися на Січ відправимо порох...

– Який витягли з-під носа у Тичконіса, – вкинув Марко.

– Ти, Марку, б оце краще не сміявся, – зауважив Харко, – під час пожежі у корчмі картини пропали, то я вже й не знаю, як ми на Січі...

– Та не пропали, Харку! Не пропали!

– ???!

– Спокійно. Розповідаю.

Марко склав руки на грудях, хитро примружився і озирнув веселим поглядом прикину компанію.

– Харку, ти пам'ятаєш про третій хід?

– Ви що, у шахи навчилися грати? – буркнув Квадрига, збитий з пантелику такою розмовою. – Розмовляєте, наче китайці. Кажіть швидше. По-нашому.

– Третій підземний хід, Квадриго. Під землею є ще один тунель, куди ми ніяк не могли потрапити. Все часу не вистачало.

– Справді, – почувався Харко, – наче й давненько довкола замку крутимось, а так і не зібрались.

– От я й зібрався. Саме зранку, коли на тебе Марія сварилася, а Катря її втішала, а ти сидів та зітхав. А я собі теж зітхнув і подумав: "Оце саме час залізти під землю од вашого галасу". Та й поліз.

– І що там? – одним подихом прошепотіли усі присутні, відчуючи, що дізнаються про щось таке...

– Та нічого такого! – відмахнувся Марко. – Гроші! Гроші і ніякого тобі дива та ніякої пастки. От я й подумав, що оскільки вам не до таких дріб'язкових справ, у вас на той час свої були не розібрані, зазирну ж краще до корчми, може Квадригу застану та пораджусь. тільки туди – а там уже й димить. Ну...

– Ну?!

– Навіть обгоріти не встигли. Все позабирав і поскладав оце щойно...

– Де?!

– Біля грошей. Чого все добро окремо тримати?

– То ти їх лишив під землею?

– Я не казав "під землею", я казав "біля грошей". Ось.

І Марко вказав рукою на добрячу скриню біля дверей, яку ніхто досі не помітив.

– Як же ми її не помітили?

– Отож.

Марко загадково усміхнувся, а тоді змовницьки підморгнув і прошепотів:

– Навчився користуватися торбинкою...

...

– Еге, – відгукнувся нарешті Квадрига. – Воно й добре, але, Марку, будь обережний. Крутивітер цю штуку сам до пуття не перевірів, то без великої потреби краще б із нею не гратися.

– А що може статися?

Квадрига знизав плечима:

– Все, що завгодно. На сьогодні я знаю тільки те, що до Крутивітрової торбинки краще не торкатися у дощ і особливо в грозу.

– Та ну вас. Краще обговоримо далі дії.

Марко трохи образився на Квадригу, але оскільки справа їхня виглядала успішною і досить цікавою, образа та швидко пройшла, а про торбинку він і взагалі думати забув.

Справді, хлопцям було чому радіти і було чим пишатися. По-перше, дістали для своїх порох, який з воєводиного замку хандюганці повитягали за одну ніч, бо дуже боялися, що козаки їх таки поб'ють. Але їх таки відпустили, і страждальці радо подалися у тому напрямку, який означив їм суворий і кремезний представник "транспортного братства". По-друге, вони добули гроші, на які могли тепер пороху й докупити. По-третє, вони зберегли картини Кошового, за які могли виручити гроші, за які могли докупити пороху...

"І на кий біс на Запорозжі стільки пороху, – думав у цей час Харко. – Це ж у когось, не дай Господи, люлька з рук випаде, і вся фортеця козацька умить підніметься на рівень, значно вищий за рівень води у Дніпрі. Чи ж не можна воювати шаблями, по-людському?"

"Або навкулачки, – жартома подумав і Марко. – Ото була б справжня війна. Видовищна і малокрівна тільки ж Гармаш образиться".

– Охріма Верещинського я вивезу з замку вже до вечора, – говорив тим часом Квадрига. – Тичконіс прагне його позбутися, щоб не довідався про зникнення пороху... Між іншим, Марку, ти сам бачив цього Верещинського?

– Та ні.

– Є відомості... Що це – хлопець з твого села.
– З мого села?! Та який там... Хоча... Охрім?! Невже Охрім?

– Та ж Охрім. Охрім Верещинський. Я про нього й кажу. Де б не був, тільки про тебе і згадує.

– Справді? Ми ніколи не були друзями.

– Хто казав, що він тебе як друга згадує? Насолити тобі хоче. Тільки цим і живе.

– Тоді це точно Охрім. Таки Охрім! Подумати тільки.

Маркові одразу стало якось тепло на душі. Байдуже, що чоловік, про якого оце зараз говорив Квадрига, хотів йому щось десь нашкодити, байдуже, що він був неабиякою падлюкою із самого малечку. Зараз він нагадав йому миле серцю дитинство, дядька Івана з тіткою Катериною... щирих і працьовитих козаків з Вишеньок та Черешеньок... дівчат... Е ні! Все. Ніяких дівчат! Хіба тільки одна. От одна і все. Він поглянув на Катрусю, що стояла поряд та дивилася на нього стурбованими очима, і на душі стало ще веселіше. Бадьоро підморгнув дівчині, щоб не турбувалася.

– Та хай йому грець, тому Охрїмові. Він такий був ізмалечку.

– До речі, про того ж таки Охріма, – згадав Харко. – Щодо нього у нас є невеличке прохання. Тобто у наших друзів... Тут хіба ти, Квадриго, і можеш зарадити... Щоб без галасу і напевне...

– Ану ж, ну.

Марко поглянув на Харка, весело блиснув очима, і вони разом почали викладати Квадризі прохання Куця і Пуця та обговорювати деталі, як би виконати оте прохання найкращим чином, щоб без шкоди для добрих людей, а "отой перейдисвіт" отримав нагоду вдосталь подумати та порозмірковувати над своїм життям і своїми вчинками.

Вже опісля домовились, що саме робитимуть після від'їзду Верещинського, щоб доклати не тільки поставлені собі завдання, а ще й самого усім остогидлого Охріма.

Розділ тринадцятий

У якому Куця та Пуця знову немає

Оточинський з Темпланом затрималися у Харковому селі на кілька днів. Чому затримувалися напевне не скажемо, а як здогадуватися, то було на те дві причини: перша та, що Темплан узявся записувати українські звичаї та традиції і хотів скористатися перебуванням у народному середовищі в компанії знайомих людей, які могли витлумачити при нагоді те чи інше, а друга, що Харкова Марія надзвичайно добре готувала традиційні українські страви. Не будемо замовчувати, що схильний до дослідницької роботи Темплан запитав не тільки її куховарські здібності, а й те, яка вона нічого собі молодиця. Запитав і Катрусю, яку поселили в сусідки, але ж вона щодня, зраночку, з'являлася буцімто до Марії, а тоді, скільки було вільного часу сиділа на лаві з Марком. Ці свої спостереження Темплан старанно замовчував, бо псувати стосунки з козаками було для нього справою цілковито невігідною, але коли Марія якось висловила Маркові власні думки з приводу їхнього сидіння – мовляв, "під у нашому селі давно без роботи, а ти дівчину теревенями годуєш. Як ти справжній козак, то замість сидіти на лаві або одразу берися до зброї, або поберіться, а тоді вже берися собі до зброї" – француз пожвавився. став уважніше прислухатися та більше записувати і виписав у своїх паперах таку думку, що "в українському традиційному суспільстві у шлюбних взаєминах провідна роль відведена жінці, і, навіть перед одруженням, дівчина сама собі обирає хлопця. Для цього вона приходить до нього у хату..." і так далі.* Він ще хотів був порівняти ці українські традиції з французькими, але при цьому чомусь зітхнув, засумував і став чухати собі потилицю. Та так часто чухати, що на третій день Оточинський поцікавився:

– Що з вами, пане Темплан? Чи не воші?

* Хто кохається в історії та цікавий до подібних досліджень може й сам знайти ті Темпланові записи у київських чи паризьких бібліотеках.

Ні. То були не воші. То були спогади. Але у нас не книга мемуарів, а книга пригод, тому цей етнографічний відступ завершимо коротким офіційним повідомленням:

Офіційне повідомлення

зі сторінки шлюбних оголошень у
газеті "Вечірні Корчі"

Сьогодні досхідсонця у церкві села N таємно вінчалися пан М. та пані К. у присутності подружжя Х. та М., поважного воєводи О. та іноземного гостя Т., а також великої кількості мешканців нашого містечка та його околиць, які щиро вдячні молодому подружжю за виставлену бочку меду і бажають молодятам довгих літ не сумного життя.

На тому, щоб вінчання було таємним, наполягав Марко, бо по-перше, вінчався він уперше і трохи соромився загальної уваги, а по-друге, він виконував таємне завдання і не хотів себе викрити. Катруся зі свого боку не заперечувала, бо знала, що справжні таємниці – це не абищо, а найцікавіші новини, які розносяться поміж людей з надзвичайною швидкістю і викликають щонайпильнішу увагу. Тому й не дивно, що через три дні після цього вінчання добрий друг Марка та Харка Пасічник почував потилицю і промовив:

– Я так і думав, що так станеться. Відчував це ще перед Різдвом.

А Батько Іванко відчув себе трішки ображеним і... трішки не таким великим, як Марко.

А Кошовий почав малювати картину "Голуби над Січчю", при цьому, від затвердженої січовим товариством на цей рік військової доктрини не відмовився.

А доктрина ця вимагала якомога більшої кількості пороху і якомога меншого розголосу, тому Марко з Харком та Квадригою, добувши порох з погребів воєводиного замку, вирішили негайно відправити його разом з охочими до козацького життя – що таких у Малих Корчах за останній час значно побільшало ми вже згадували – на Січ, а з тим усім відправити і Катрусю, щоб вона пересиділа Маркове таємне завдання у Пасічника, подалі від воєвод, хоч би й таких безсумнівно достойних, як добродій Оточинський, дякувати Богові, нагодилися в ту мить до Харкового села і Скрути-Біда, Зігни-Біда та Жени-Біда, то з ними відправляти дівчину було безпечніше.

Оскільки ці рішення не стосувалися ні етнографії загалом, ні українських народних звичаїв зокрема, то Темплана вирішили у цю справу не втягувати. У всякому разі не так, щоб він забагато второпав, бо чого доброго міг знехотя тій справі і нашкодити. Вже як там козаки упоралися, може вговорили Марію тимчасово не варити борщу чи не ліпити вареників, чи галушками та сирниками та завиванцями та всяким іншим печивом не займатися, але Темплан з Оточинським з села таки виїхали, ще й і з трьома вищезгаданими козаками не перетнулися і до замку у Малих Корчах дісталися саме вчасно. Під вечір. Якраз після спішного від'їзду Охріма Верещинського.

– Кого це там іще чорти несуть? – поцікавився воєвода Тичконіс.

Принагідно нагадуємо, що Куць і Пуць до появи Темплана та Оточинського біля воріт малокорчівського замку жодного відношення не мали. Нагадуємо просто так. Щоб читач не втратив сюжетну лінію.

А Тичконіс тим часом – поки ми оце з вами відволікаємося – вже й ворота відкрив не дочекавшись іззовні хоч якої відповіді, та й не поглянувши навіть у спеціально для такої нагоди вирізане у ворітні віконечко.

– Ну? – постав він у воротах у червоних чоботях. Таки справді червоних, тільки трохи грязюкою забризканих при від'їзді пана Охріма. От через ті, забризкані грязюкою

чоботи настрій воєводи і спаскудився остаточно. Були б перед ворітьми які розбишаки, розігнав би їх Тичконіс голими руками. У всякому разі, в ту мить йому так здавалося. Але як на біду – а насправді на його Тичконісове щастя – розбишак перед ворітьми не виявилося. Не виявилося і міських жителів або представників магістрату – люди ж бо були зайняті складанням усіляких, потрібних для хорошої судової справи актів про наслідки пожежі, які збиралися тицьнути воєводі під ніс пізніше, – а виявилося двоє вершників, з виду шляхтичів і на жодних розбишак чи інших небайдужих людей не схожих, хіба на військових.

Оточинський, як такі справжній військовий, одразу й зауважив:

– Козаче, у вас надто дорогі чоботи, щоб носити їх під час щоденної військової служби. Та й відвідувачі замку можуть подумати, що тутешній воєвода не знає куди витрачати гроші, коли його вояки стоять на воротях у полковницьких шатах. А потім розміркують, що гарнізон отримує платню не звідкись, а саме з їхніх податків.

– І зруйнують непогано спроектований замок, – додав Темплан. Ми бачимо, що на цей час він був уже достатньо обізнаний з українськими народними традиціями.

– Ви справді вважаєте це за добрий проект для прикордонної фортеці? – здивувався його супутник, який досі знав французького інженера, по-перше, як фахівця, а по-друге, як людину, яка не звикла щось чи когось вихвалювати. Звісно, окрім себе самого і власних проектів.

– Це ви сказали про фортецю, одрубав вірний своїм звичкам француз. – Я говорив про замок.

– Це і є замок, – озвався, збитий з пантелику своєрідними манерами прибульців Тичконіс.

– Приватний замок, цілком придатний для тривалого проживання з сім'єю, але ж цілковито негодящий з точки зору укріплень та фортифікаційних споруд. В разі серйозних бойових дій він може легко перетворитися на сімейний склеп... Власне, про що ми з вами говоримо? Краще мерщій повідомте воєводі, що до нього приїхали.

– Я і є воєвода.

– Чудово. Отже, повідомлення ви щойно отримали. Тепер мріємо побачити наслідки.

– Темплане, – шепнув Оточинський, – не жартуйте. Здається це і справді тутешній воєвода.

– Я й не жартую! – вигукнув Темплан. – Бог з вами, пане Оточинський! Я не перший день в Україні і мене не дивує, що тутешній воєвода не здатен ані розбудувати замок, ані забезпечити його охорону. Хоча, можливо це здивує моїх друзів при дворі.

– При дворі? – мало не захлинувся слиною Тичконіс.

– Це він мене має на увазі, – не залишився в боргу перед французом Оточинський. – Ви ж нас досі не пустили у двір, от ми і при дворі... Інакше кажучи, при воротах... До речі, ми ще не назвалися: воєвода Оточинський, а це – французький інженер Темплан. Мій супутник займається саме проектуванням укріплених замків та фортець, тому...

Оточинський хотів додати "готуйтеся складати кошторис", але таки стримався і тільки підкреслено чемно зняв шапку і вказав нею на свого супутника.

– Воєвода Тичконіс, – відрекомендувався усе ще розгублений господар і широко розчинив ворота: – Проїжджайте, панове, до замку. Хоч він і не укріплений, але... будемо сподіватися на краще.

Сподіваємося, читачу зрозуміло, що логічний у цьому випадку вислів "чорти вас не вхоплять" Тичконіс промовити побоявся. Але саме зараз, коли він почув про двір та дізнався імена гостей, з'явилася у нього в голові думка... і стала та думка розвиватися... і бракувало їй, тій думці... ну чогось такого маленького, але вкрай необхідного, щоб вона, ота його думка стала остаточно завершеною.

– Гей! Відчиняйте ворота! Справа до воєводи!

"Які ще справи? І в кого до мене можуть бути справи? От нещасливий день", – подумав Тичконіс і боязко зиркнув убік в'їзду до замку, а потім на гостей, які також з цікавістю зиркнули на ворота, а потім вшпилювали поглядами в нього самого, чекаючи, що ж буде далі.

– Відчиняйте, кажу! Чого спите?! Ну й народ пішов! Ніхто не хоче сидіти на робочому місці, усі вічно десь бігають! – лунало з-за муру.

"Господи! Чи ж з мене сміятиметься тепер усякий, хто про їздитиме через наші Корчі? Та й де їх у біса назбиралося, коли досі ми тут спокійно жили і горя не знали. Ні ж бо, я вам тут не для того, щоб влаштовувати вертепи чи майданні вистави, я таки воєвода!"

Тичконіс рішуче попрямував до порохового погребу і відімкнув двері.

– Гей, ви! Годі переставляти бочки з порохом. Вилазьте на гору та займіться легшими справами.

– Пане воєводо! Ну що ви таке говорите, нам аж незручно.

– Ми ж вам одразу сказали, що пороху у нас не залишилось ані пучки.

– Ані порошинки!

Такі щирі висловлювання вояків у плани Тичконіса не входили. Він ще не придумав собі до кінця, яким чином пояснювати ситуацію приїжджим панам, котрі напевне таки мали добрі знайомства і в Києві, і у Варшаві – це Тичконіс добре бачив – ба! – навіть відчував усіма своїми нутрощами, поміж яких у нього знаходився і такий чутливий орган, як серце.

Ситуацію врятував знайомий нам коваль на прізвисько Дебелий Корч, який власне і зняв цей недоречний для Тичконіса крик по той бік муру. Не дочекавшись відповіді зсередини він сам розкрив незамкнені стурбованим воєводою ворота і ввів за вуздечку коней, що тягли за собою...

– Моя карета!! – вигукнув зачудований і зраділий Темплан, мало не до смерті налякавши такою незвичною для себе поведінкою мужнього Оточинського і навіть байдужого до всього, що не стосувалося його особисто, Тичконіса.

– Подарунок для пана Охріма Верещинського, – незворушно прорік коваль, з-під лоба глянувши на Тичконіса, а потім вже на Темплана та Оточинського. – Від кого – не знаю. Якись двоє невідомих. Досі у наших

краях не з'являлися. Просто прийшли і поросили привезти карету сюди. Для пана Охріма.

Фразу "для пана Охріма" коваль вимовив гучніше і виразніше, від чого присутніх навіть пересмикнуло, а самого Тичконіса наче блискавкою вдарило. Тепер він побачив оте маленьке *щось*, чого йому так бракувало.

– Для Охріма! От паскуда! Тепер мені все зрозуміло! Тепер він мені заплатить!

– Заплатить? – жваво поцікавився Темплан. – Що ви збираєтеся продавати панові Охріму? Здається він не з тих людей, що люблять витрачатися...

– Продавати? Я його самого продам!.. Тобто здам. З усім пір'ям, рогами, копитами, з усім начинням! Та й навіть без нічого, аби назавжди.

Тичконіс уперше за все життя висловився щиро і, можливо, ця щирість могла б йому дуже завадити, якби не коваль, що не належав до людей, схильних теревені правити, а зовсім навпаки – до тих, що люблять вирішувати справи швидко.

– Панове, розберіться будь-ласка між собою, хто може прийняти у мене цю карету, щоб я міг уже спокійно вертатися до своїх справ.

"Спокійно? До своїх справ?" – у Тичконіса майнула думка, що остаточно визначила і напрямок його подальших дій і подальшу долю коваля на прізвисько Дебелий Корч.

– Отже, – промовив він уголос, – ця карета є подарунком для Охріма Верещинського?

– Але це – моя карета, – знову повторив Темплан.

– Ось так! Вашу карету хтось хотів подарувати панові Верещинському. До речі, ви його знаєте?

– Я – так.

– Я – ні.

– Краще не знати. Після його візиту до мого замку спалахнула пожежа, зі складу пропав порох, а тепер ще й з'являється ця карета...

– Тобто, крадена карета, – зауважив Оточинський, просто, щоб підтримати розмову.

– Тобто, вкрадена у мене, – зауважив Темплан, щоб ні у кого не виникло сумніву, щодо його незаперечного права власності на представлений Дебелим Корчем транспортний засіб.

– Отже, тепер ще й з'являється крадена карета, яку йому хтось, напевно чи з людей чесних та порядних, за щось намагається подарувати.

– За що ж? – щиро зацікавився Оточинський.

– Хотів би я знати, за що цьому злодюзі дарують мою карету.

– Панове, дуже прошу. Я не казав, що пан Верещинський злодюга. Він – керівник Таємної канцелярії.

– Не знаю я такої канцелярії і ніколи про неї не чув. Я підпорядковуюсь виключно коронному гетьману, або ж київському воєводі, та й то тільки тоді, коли в країні оголошено військовий стан.

– Військовий стан оголошено.

– Ким?

– Паном Верещинським.

– Гаразд, я чув про оголошення війни, але остаточно такі рішення має приймати сейм.

– Але сейм не приймав рішення щодо незаконності розпорядження пана Охріма, – зауважив Темплан.

– Виходить, що війну розпочинає не сейм, не король і не козаки, а один такий собі Охрім? – почухав потилицю Оточинський.

– Розпочинає війну, влаштовує підпал у прикордонному містечку, при ньому пропадає порох і за це...

– За це йому дарують карету.

– Зауважте, панове: мою карету. Тобто крадену. Тобто, пробачте, що втручаюся у ваші внутрішні справи, які аж ніяк мене не обходять, тут пахне або розбоєм, або прямою зрадою.

!!!

Виявилося, що трьом панам є про що поговорити, а ковалеві є, що послухати, і Дебелий Корч не відмовився від цієї нагоди хоча б тому, що він досі не отримав

жодного розпорядження чи хоч би якого рішення стосовно Темпланової карети. Рештки вояків місцевого гарнізону навпаки вирішили не нариватися і, не чекаючи розпоряджень побігли охороняти в'їзд та підмітати бойові містки, майданчики і платформи.

Таким чином, до слуху і свідомості Дебелого Корча дійшло, що Охрім Верещинський, людина, що називає себе незрозумілим словом "канцелярія", є не хто інший, як державний зрадник, або й звичайнісінький бандит, місце якому не на посаді при королівському дворі, а скоріше на шибениці. Щоб запобігти поширенню і поглибленню наслідків зради, двома патріотично налаштованими воєводами і одним їхнім симпатиком було затверджено такий план подальших дій:

Тичконіс та Оточинський пишуть листа до воєводи київського.

Оточинський з Темпланом, оскільки у обох є нагальні справи у Києві, до Києва і їдуть. Вже там зустрічаються з воєводою і викладають стан справ у Малих Корчах, та викривають йому Охримове крутіїство.

Тичконіс, разом зі своєю дружиною їдуть до Варшави, бо їхати до Варшави без дружини Тичконіс не наважується. У Варшаві Тичконіс виступає на сеймі і ганьбить... тобто викриває Охріма перед вищою владою. В тому розумінні, що сейм та король усе-таки вищі за будь-які канцелярії.

Замок Малі Корчі на час відсутності воєводи доручається в управління... доручається в управління... А кому? Та хоч би й оцьому правдивому ковалю, що допоміг шанованим панам викрити такої ваги державну зраду. Він і управлятиме, доки народ вгамується та все вляжеться, та, може, війна закінчиться.

"Не мені ж відповідати за збитки, – подумав про себе та про відповідальність, яка завжди поряд з високою посадою, Тичконіс. – А збитки під час війни – справа звична. Як подумаєш, то хай їй грець і тій посаді. Краще перебути на спокійнішому місці. Хоч би й начальником варті".

Марко та Харко простували дорогою у напрямку Києва – принаймні так було зазначено на дороговказах – і слухали спів пташок та милувалися незайманою нічийми загребущими руками природою. Так-так, таки незайманою, бо люди тут по кущах не водилися. Навіть розбійники. Єдине, що нагадувало про існування деінде центрів людської культури то це биті горщики з-під меду та сметани, що подекуди траплялися край дороги. Мандрівники та купці, які проїздили шляхом, викидали інколи порожній посуд з возів та карет просто під час руху, щоб не затримуватися у таких диких місцях і не перевантажувати транспорт на випадок... ну просто про всяк випадок.

Погода стояла пречудова і ніщо не віщувало жодних атмосферних, та навіть яких ефемерних змін, коли раптом на хлопців насунула хмара. Навіть не хмара, а тьма доладно споряджених і до зубів озброєних жовнірів. І так вона зненацька насунула, що хлопці забули і про отримані на Січі та за її межами знання з бойової підготовки, і про таємність їхнього завдання, і про саме завдання і, зрозуміло, про те, чого вони взагалі опинилися на цій лісовій дорозі.

Тому на вигук Марка "До зброї!", Харко замість відтягти побратима в кущі, насправді взявся до зброї – та так що у передніх рядів отих озброєних до зубів, повилітали зуби і розлетілася врізнобіч зброя. Марко вдарив другим ешеленом, чи то пак, другою хвилею і зуби полетіли в наступних рядах, але козаків було лише двоє, а жовнірів таки багацько, тому наші хлопці скоро опинилися в оточенні.

– Ех! Не було з нами пана Оточинського, – зітхнув Марко, коли вже у них повідбирали шаблі, надавали потиличників і потягли кудись приткнути, щоб на зворотному шляху поквитатися за вибиті зуби як слід і з насолодою.

– Мабуть, дуже небезпечні злочинці, – говорили поміж собою жовніри. – Інакше, чого б оце на такий великий загін удвох кидалися?

– Ні, – відповідали їм другі, – небезпечних злочинців згідно з повідомленням Таємної канцелярії має бути троє.

– Отже, ці принаймні на третину вже не такі небезпечні, – підсумовували треті.

– То, може, тих трьох краще взагалі не шукати? – висловлювали розумну думку четверті.

П'яті, шості і сьомі висловитися не встигли, бо у лісі знайшлася якась порожня хижа з маленьким віконечком, викладена з добрих дубових колод.

– Сюди ми їх і запроторимо, – сказали восьмі.

Сказано це було швидко, а робилося як завше повільніше, та однаково Марко з Харком опинилися у коморі з замкненими дверима і ду-уже маленьким віконцем під набитою з могутніх дощок стелею.

– Н-ну? – по-філософському звернувся до Марка спокійний Харко.

– Та ж сам бачиш, – мудро відповів Марко побратимові і з розумним виглядом підпер голову руками.

Помовчали.

– Здається, ми сьогодні не дуже дотримувались настанов щодо нашого таємного завдання, – промовив Харко.

– Про таємне завдання ми їм нічого не говорили, – огризнувся Марко. – Отже з цього боку усе гаразд.

– Не знаю, як з того боку, а з мого у тебе синець.

– А у тебе вся пика, як вчорашній салат з помідорів.

– До речі... Ми ж тепер пики наші стільком людям на огляд виставили. Гляди й до Києва не доберемося. Всюди пізнаватимуть.

– Нічого. З такими малюнками на обличчі ми й самі на себе не схожі. Так що не турбуйся, а краще почекай, коли вони зйдуть. До того ж, я не впевнений, що ті, хто нас бачив зблизька, встигли добре придивитися.

– Можна й почекати. Тільки ж не тут.

Помовчали ще.

– І я ж оце думаю, що тут не найкраще місце для лікування та відпочинку, – відгукнувся нарешті Марко. – Що ж придумати?..

– Можна скористатися торбинкою. Ти ж казав, що навчився.

– Казав, та ж чи зараз вийде?..

– Можна спробувати.

– Ну, гаразд.

Марко поліз рукою під сорочку та одразу й вигукнув радісно:

– О! Щось є!

...

– Ого... – промовили в один голос, коли Марко добув з під сорочки добрячу бомбу з уже підпаленим гнотом.

– Викинь, – порадив Харко. – Поки можна.

В якусь малесеньку-дрібнесеньку, останню перед вибухом мить Марко блискавично розмахнувся і вправно, а головне – влучно, пошпутив бомбу у єдине маленьке віконечко під стелею.

На щастя, вправа була виконана на відмінно, і бомба вибухнула за межами споруди, що з точки зору ображених на Марка та Харка жовніврів мала бути для них в'язницею.

Тепер вона аж ніяк не могла послужити справі їхнього ув'язнення з огляду на спричинені вибухом принципові конструктивні зміни. Тобто зміни у конструкції. Тобто, могутню стіну рознесло на друзки, а козаків обсипало землею і дрібними цурпалками. Щоправда, повз Харка пролетів добрячий шматок колоди, але у козака не влучив, а влучив у двері. Важкенькі двері зірвало з завіс і занесло аж на край просторої галявини, серед якої стояла споруда.

– Гм. Була комора, стала повітка.

– Зате тепер можна вийти.

– А як виходитимем? Через стіну чи через двері?

– Байдуже. Аби звідси подалі, а поближче до Києва. Бо ж нам саме туди.

– Туди? – Тицьнув Марко пальцем на Північ.

– Поки що можна й туди. А потім розберемось.

– Я краще орієнтуюсь за зорями.

За зорями зорієнтуватись не вийшло, бо ближче до вечора насунула хмара. Велика, чорна і цього разу справжня. З хмари, як і належить, пішов дощ.

– Краще б твоя торбинка постачила нам який одяг, а не ту диньку під носа.

– Торбинка не моя, а Крутивітрова. Це – старого вибрики. А щодо одягу...

– Та хай йому грець. Не грайся, Марку.

– Кажу, щодо одягу... то краще б нам яку зброю.

– Хай їй грець і тій зброї. Вже добудемо яку-небудь, тільки не чіпай тієї торбинки. Нам іще завдання треба виконати.

– Завдання, між іншим, ми виконали. Просто іншим способом. Відтепер будемо його перевиконувати.

– О! Чуєш? Копита цокотять. Не інакше, як зброя їде.

– Чую, Харку, – швидко відгукнувся Марко і, за звичкою, хотів хапнути рукою шаблю, а оскільки шаблі не було – кляті жовніри відібрали, щоб нею перед їхніми очима не вимахував, то лапнувся Марко не за що інше, а за ту саму торбинку, що Харко просив ні за яких умов більше не чіпати.

Ой надаремно застерігав Квадрига Марка! Тільки ж хіба всі застереження упам'ятаєш? Та й хто ж це ходитиме по світі, усякчас озираючись, коли мета його не деінде, а попереду? Марко уперед і дивився, а за торбинку вхопився не дивлячись, і не дуже й тямлячи, за що хапається. Не втямив і що то у нього блимнуло, загорілося та засмерділося перед очима, що то бабахнуло і відкинуло його з дороги, поміж коріння великого дерева, якого й породу роздивитися було несила, такі кола в очах пішли. Роздивився тільки, що Харко сидить поряд і теж не в найкращому стані, а від торбинки на шиї тільки шворка лишилася.

Коли під'їхали жовніри, яких відіслали шукати двох козаків, що не захотіли чемно посидіти до ранку у відомій нам з Вами хижці, то біля Марка з Харком вони навіть не затримались.

– Може запитаємо отих двох?

– Та що їх питати? Бач, волоцюги якісь. Немиті, нечесані та ще ж, мабуть, і обкурилися або обпилися чогось. Пришпорте коней, бо з такими краще не заводитись.

Звісно, пришпорили.

Не пізнали.

А, може, не хотіли пізнати. Цього разу їх було не дві сотні, як перше, а так... не більше двох десятків.

Вирятував хлопців з дурного становища – чи то пак, витяг зі стану одуріння – хто б ви думали? Уявіть собі, їхній давній знайомий, дядько Хома. Той самий, що і на Січ допоміг їм утратити, і з яким вони до Кафи їздили... Не дядько, а чисто тобі янгол! Охоронець.

Нагодився він якраз після того, як жовніри в один бік проїхали і уже назад повернулися. Їде собі возом, пісеньку в пишні вуса мугикає. Сумну таку, про те, як далеко чоловікові треба їхати, щоб товар свій продати. Такі пісні у нас в Україні переважно з "ой" починають. А якщо з "гей", то вже, значить продав і навіть грошей не пропив, а чесно додому їдеш. До дружини.

Хома саме їхав "від", тому пісні у нього починалися з "ой" і бажання роздивлятися на всі боки ще не послабло. Так він хлопців і видивився.

– О! – сказав собі Хома замість чергового "ой". – Люди під деревом сидять. Під дощем. Мокнуть і нікуди не ховаються. Дивина. Та й то дивина, що пики у них якісь знайомі. Господи! Та це ж Марко і Харко!

Розділ чотирнадцятий *„Справа Охріма”*

Охрімову справу наші герої – чи можна краще сказати "персонажі", бо не всі з них поводили себе аж надто погеройському – отже, Охрімову справу упорали швидко. Місяців за три. Швидше воно б ніяк не вийшло, бо час був затрачений переважно на роз'їзди кур'єрів, що перевозили кореспонденцію та важливі папери між Києвом та Варшавою. Швидкісних поїздів тоді в Україні, так само, як і зараз ще не знали, листи перевозили верхи,

а щоб не наскочив кур'єр на яких опришків чи навіть непрофесійних розбишак, то доводилося носити ті листи й пішки або повзком.

Отже, Охримову справу упорали швидко. Найперше, тодішній київський воєвода прийняв до розгляду звіт королівського посла пана Кшичинського, якому сидіти далі на Січі було не сила, та й виглядало це не зовсім доречним, оскільки про офіційне проголошення війни все-таки варто було попередити й своїх. У звіті, чесний і щирий вояк відобразив і дивну та не зовсім послідовну поведінку керівника Таємної канцелярії, а зокрема його цілковите невміння пити горілку, що навіть тодішнім дипломатам зазвичай не пробачалося. Тепер, поки Верещинський вів переговори з Київським Братством Далеких Транспортних Перевезень про те, що оскільки у них був контракт про гарантоване повернення клієнтів до Києва, то чи варто заради коректного його виконання і остаточних розрахунків панові послу повертатися на Січ, воєвода подав до королівської канцелярії – не таємної, а справжньої – запит на відомості про особу товмача, відправленого з королівським послом до козаків. Запит було відправлено саме на "товмача", бо основної Охримової посади, з огляду на її таємність, у канцелярії могли й не знати.

Тим часом прибули Охрім з Квадригою, і пан Верещинський з гордим виглядом поклав на стіл воєводі "найсвіжіші карти запорізьких земель з нанесеними на них житловими та оборонними спорудами клятих козаків". На радісах воєвода одразу забув про Кшичинського та поведінку Верещинського на Січі і терміново скликав військову раду. На раду, яка відбулася наступного ж ранку, був запрошений і Кшичинський, який між іншим, висловив сумнів, щодо правдивості представлених начерків, а люди знаючі, бо ж немало значних київських чинів, що перебували на королівській службі, вийшли з козацького середовища, висловилися в тому розумінні, що то не серйозні креслення, а суцільна мазанина, яка ні на палець не має ні художньої, ні тактичної або стратегічної цінності. Якби це була

контрольна робота з топографії, казали військові, то більше двійки вони б за неї не поставили. Тоді воєвода придивився і зрозумів, що двійка, проставлена на кожному з наданих Охрімом аркушів, це не кодова цифра, а таки справжня оцінка, і швидко второпав, що "цей тип" підсунув йому таки справді чийсь контрольні роботи замість чогось насправді вартісного. Першою думкою воєводи було найняти людину, яка б малювала значно якісніші підробки і заробляти на цьому гроші; другою думкою була та, що за це можна і до в'язниці потрапити; а третьою, що краще посадити до в'язниці Верещинського, бо інакше відповідати за спробу поширення неправдивої інформації та ще й безпосередньо перед початком війни доведеться самому воєводі. Одразу згадався і звіт Кшичинського.

Щоб не приймати поспішних рішень, а скоріше, щоб собі особисто такими рішеннями не нашкодити, воєвода оголосив перерву і запропонував Верещинському пообідати на території замку – щоб чого доброго не втік. Охрім радо погодився, оскільки обід був оплачений з особистих коштів воєводи, а воєвода з іншими учасниками військової ради радо лишилися, щоб таки винести постанову щодо Охріма, і кожному окремо убезпечитись від майбутніх страждань за прийняті рішення.

Якраз у перерві повернувся кур'єр з Варшави і привіз найкращі рекомендації щодо Охріма.

– А на словах що переказували? – поцікавився воєвода київський, навіть не розгорнувши папери.

– В один голос казали, що це – баламут і велика падлюка! – чітко доповів кур'єр. – Небезпечніший для друзів, ніж для ворогів!

Після такого повідомлення Охріма прямо з обіду відправили у в'язницю без усяких пояснень і тим більше без будь-яких письмових наказів.

– Оскільки, формально, пан Охрім Верещинський очолює Таємну канцелярію, – розвів руками воєвода, – ми ніяк не можемо зазначати в будь-яких документах його ім'я.

Всі радо погодилися з цією думкою, але саме в цю мить начальник варту доповів про приїзд прикордонного воєводи Оточинського у супроводі французького військового інженера. Новоприбулих, як фахівців, що прибули з району імовірних бойових дій, запросили одразу.

– Панове, – від самого порогу звернувся до присутніх Оточинський. – Зараз напередодні війни нами виявлено державну зраду. Людина, що називає себе керівником Таємної канцелярії...

– Пана Верещинського вже заарештовано, – кивнув головою воєвода, так ніби й не чекав інших повідомлень. – Що ви можете додати до його справи?

Коли військова рада завершилась, сумнівів з того приводу, що Охрім Верещинський – злочинець, не залишалося ні в кого. Лишалися сумніви щодо того, як діяти далі. Щоб не ускладнювати справу, доручили її вирішення воєводі, на власний розсуд, проте для цього йому треба було відбути до Варшави. Аж надто активно діяв Охрім Верещинський при дворі, щоб тепер вирішувати його долю на відстані від велеможних державців. Воєводі потрібні були гарантії. Виконувати обов'язки воєводи на час своєї відсутності він призначив пана Кшичинського, як людину вочевидь далеку від політичних інтриг і, зокрема, таку, що не мала особливих знайомств у Києві. "Цей принаймні мене не підсидить", – думав собі воєвода, повідомивши про це призначення перш, ніж розпустити учасників тієї тривалої наради по домітках чи вже куди кому хотілося.

"Але що ж таки робиться з Верещинським? Тримати його у в'язниці, теж не найкращий вихід. Сьогодні він – завтра я... Треба вигадати щось цікавіше, певніше, надійніше. Заперти б його кудись, щоб не чули про нього і не згадували.

З такими думками подався воєвода не куди інде, а до надбрамної корчми, з якої добре оглядалася територія нижнього міста, Києвоподолу, і де добре думалося. А щоб думалося ще краще, там завжди можна було звірити свої думки з такими знаючими людьми, як, приміром,

Квадрига з київського транспортного братства. Саме з ним найбільше любив посидіти воєвода за кухлем темного меду, що його привозили сюди з приватних броварень Львова та з Чернігова. Квадрига належав до тих людей, які не тільки були тямущі та знаючі, але й, маючи друзів на різних державних посадах по всьому світу, могли безкорисливо надати пораду, а чи й яку послугу. Воєвода дуже цінував такі стосунки і також був готовий, коли виникала потреба, цілком безкорисливо піти на зустріч скажімо у питаннях податків чи виділення землі під яку невеличку забудову.

– Охрім Верещинський? – перепитав Квадрига, смачно відсморбнувши мед у старанно обтерши вуса. – Багато народу ним цікавиться. З одного боку, дуже непростий хлопець, а з іншого... якщо у нього ж таки повчитися, справа виглядає зовсім не безнадійною.

– Справді? – зрадів воєвода і теж відсморбнув мед, наставивши вуха і приготувавшись запам'ятовувати все, що скаже його мудрий товариш по чарці. Чи то пак по келиху.

– Якщо поглянути на цього Охріма з іншого боку, – примружив очі Квадрига, – то це може виявитися ну просто свята людина.

– Ха! – іронічно зауважив воєвода. – Хто ж у це повірить?

– У Варшаві повірять, – запевнив Квадрига. – Хоча б тому, що це багатьом допоможе з ним поквитатися. Між іншим, святість людини легше довести, ніж її злочини. Хіба ви ніколи не помічали такої закономірності?

Воєвода досі не помічав, але тепер, уважно вислухавши Квадригу, і ще раз сморбнувши пива, раптом помітив.

– Ото ж то й воно, – значуще звів угору келих з медом Квадрига. – А святу людину найлегше усунути від усяких мирських справ, інтриг та махінацій. Святий, тому і святий, що нічого не робить. Тому найкраще підключити до цієї справи церкву, тим більше, що у мене непоганий контакт з тутешнім резидентом Ватикану. Ви вирішуєте питання з бюрократами у Варшаві, а я беруся пробити для вас благословення від самого Папи.

– Але ж... чи Охрім католик?

– Охрім на державній службі, і він має коритися наказам, – суворо прорік Квадрига. – А ваша справа – забезпечити потрібний наказ. А краще, таємний королівський указ чи закриту постанову сейму.

Коли виходили з корчми тримаючись за руки, щоб не полетіти сторчка з аж надто крутих східців, воєвода поцікавився:

– Цікаво... А де ж ви знайшли п-папського р-резидента?

– З ним краще не зустрічатися. Без потреби. Тому ніколи не заходьте в піцерію "Квадрат" і інколи не розмовляйте з німою дівчиною, яка там розносить піцу.

Розділ п'ятнадцятий

У якому таємних завдань тільки більшає

Літо ще не настало, а кияни вже відчули на собі палюче – чи не надто для цієї пори – сонячне проміння. Місцеві віщуни, вірменські купці та заїжджі індійські гастролери... тобто астрологи, уперто говорили про загальне потепління на всій землі, яке ось-ось настане і тоді... Але що буде тоді, оптимістично налаштовані мешканці Києва не слухали, бо поспішали в цей час або до роботи, або на берег Дніпра, щоб увійти в прохолодну воду і дати спочинок своєму втомленому трудами і незвичною спекою тілу – добрий звичай, що пішов очевидно з часів масового хрещення городян у Дніпрових водах князем Володимиром. Купалися за тодішньою модою у простій полотняній одежі, і тому на березі усі виглядали однаковіськими: відрізнити шляхтича від ремісника, купця від козака або королівського чиновника, який спустився з Верхнього міста, від селянина, що заскочив сюди з Житнього ринку [цілком імовірно, що в ті часи він називався інакше і був розташований в іншому місці – авт.] можна було відрізнити тільки за наявністю чи відсутністю вишивок на сорочках, металевих накладок на шароварах або золотого ланцюжка на шиї.

Звичку ходити кожного ранку на берег рідної українському серцю річки швидко перейняли і двоє молодих козаків, які перебували в Києві лише декілька днів і після розміреного життя на Січі та насичених несподіванками мандрівок ніяк не могли звикнути до гамірного, метушливого міського існування. Поки що життя киян визначалося для них саме цим словом. Але хлопці, про яких це зараз іде мова, були людьми мужніми і побувавши кожного ранку в середовищі для них набагато приємнішому, ніж тісні вулички та провулки величезного міста, помолившись на найближчу церкву, пірнали до цього дерев'яно-камінного лабіринту, щоб, як учив дяк Омелько, зміцнити свій дух.

– Ні, Марку, – казав той з товаришів, що був трохи старший, – розраховувати треба тільки на власні сили. Всякий пристрій, складніший за шаблю, викликає у мене недовіру. А тим більше все, що пов'язане з чарами.

– Віз, Харку, – замислено відповідав молодший, – складніший за шаблю, але ми ним успішно користувалися. Не один раз.

– Шабля складніша в користуванні.

– Тоді візьми пістоль. Там і механізм складніший, і користуватися ним непросто.

– Погоджуюсь. З пістоля влучати непросто. Треба немало вчитися.

– А ще згадай, що бувають різні моделі та й від різних майстрів. Одні – кращі, інші – гірші.

– Ну... – Харко стенив плечима, але цього разу змовчав.

– Тому і Крутивітер мав право на помилку. Адже та торбина – пробний зразок. Він ще може її вдосконалити і краще випробувати, розібратися що й до чого.

– Марку! Ми й так непогано жили. І воювали добре. А якщо будемо випробовувати Крутивітрові штуки, то вже напевно довго не житимем. І воюватимуть за нас інші.

– Згадай, що казав про це Кошовий: наука постійно розвивається, людські знання увесь час примножуються. Колись не було і пістолів, а тепер до них призвичаїлись і погодься, воювати з ними зручніше.

– І небезпечніше.

– Зате цікавіше.

– Нема тобі, Марку, ніколи спокою. А ти ж уже одружена людина. Тепер і про дружину свою хоч інколи треба подумати.

Марко подумав і, вочевидь, трохи засумував. Трохи засумував і Харко. Потім обидва зітхнули.

– Нічого, Харку, скоро почнеться Київський вернісаж, продамо картини, закупимо порошу, щоб уже на будь-яку війну вистачило...

– Жити – значить воювати.

– Бо якщо не воюєш – значить, ти уже загинув.

Підбадьорені такими оптимістичними висновками козаки прискорили крок, зовсім не помітивши під церквою сліпого кобзаря з хлопчиком-поводирем. Зате хлопчина витріщався на них обома своїми великими чи то радісними, чи то жалісними очима і мало не підстрибував:

– Батьку, дивіться! Це ж Марко та Харко!

– Бачу, Іванку, бачу, – незворушно відповідав кобзар, впірівши „незрячі” очі у небесну блакить. – А ти сиди тихо і не виказуй себе, бо як завалиш наше таємне завдання, то вже від Крутивітрової ременяки не відкрутишся.

– І що, хіба ми не можемо з ними навіть одного разу поговорити? – вже пошепки запитав хлопчина.

– Звісно, не можемо. У цьому й полягає наше завдання. Ти ж сам напросився на дорослу роботу, чи не так?

По цих словах кобзар дозволив собі кинути на хлопчину короткий хитруватий погляд.

– Було діло, – буркнув Батько Іванко і так само як старий Заграй, бо це ж були саме вони, звів очі до неба: – Господи! Хай би вже Автор швидше починав наступну книжку. Мені це завдання вже так остогидло.

Про наступну книжку пригод Марка та Харка і багатьох інших персонажів, так чи сяк з ними пов'язаних у цю хвилину мріяла ще одна людина. Свята людина. Монах-пустельник, що сидів на порозі своєї каплички у глухій пущі за добу пішої ходи від Києва і дивився довкруг на глуху стіну лісу.

– Десь ти, Охріме, прорахувався, – бубонів сам до себе самітник, – тепер хтозна якої нагоди треба чекати, щоб вибратися із цієї халепи. Хоча... все-таки, це – теж призначення. – Він озирнувся на келію. Таємний указ короля – не абищо.

Подумавши трохи про значимість королівського документу та про значення того документу для нього самого, чоловік старанно почухав п'ятірнею потилицю, а потім тією ж п'ятірнею поліз собі за пазуху і витяг перед свої власні очі справжнісіньку, переписану з деякими помилками, копію королівського указу, в якому зазначено було таке:

- 1. Цим Указом підпорядковуємо Таємну канцелярію, про яку ми нещодавно дізналися у приватній розмові з паном та панією Т., Таємній службі при королівському радникові з усіляких таємних питань.*
- 2. Королівським радником з усіляких таємних питань з правом шукати собі зарплатню деінде призначаємо пана Т.*
- 3. Охріма Верещинського, який досі опікувався справами Таємної канцелярії призначаємо дуже таємним агентом і підпорядковуємо його безпосередньо раднику з усіляких таємних питань.*
- 4. Особам, які знаходяться на королівській службі, забороняємо спілкуватися та бачитися з таємним агентом Охрімом Верещинським. Оригінали паперів (указів, наказів, листів тощо), пов'язаних з таємною діяльністю таємної служби і, зокрема, таємного агента Охріма Верещинського, наказуємо знищувати.*

На звороті, вже мабуть рукою Радника з усіляких таємних питань, було дописано:

„На підставі Цього Указу, наказую Охрімові Верещинському працювати під прикриттям – тобто під виглядом монаха ордену „Святих самітників” у пустельному місці за межами Києва. До королівських службовців та представників Святої Церкви прохання

всіляко сприяти Охрїмові Верещинському у виконанні цього завдання аж до постриження у монахи та наступної канонізації. До окремого розпорядження спілкування з означеним Охрїмом найсуворішим чином обмежити, місце його постійного перебування тримати у глибокій таємниці”.

– Це ж треба, – знову промовив Охрїм і знову сам до себе, бо з огляду на визначені для нього умови роботи, говорити йому було ні з ким. – Тільки ж навіщо мені канонізація? Це мене оголосять святим? Хіба не можна прикриватися якимось зручніше? Який дурень таке придумав?

Останню фразу Охрїм промовив цілком щиро, бо його доленосна зустріч з двома хитрючими чортенятами якимось геть забулася у вирі турбот і тільки... тільки тепер... раптом...

– „Жах!”

Охрїм миттєво згадав, як торгувався під кущем бузини і що саме забажав, а потім у його куцій, не перевантаженій турботами про ближнього, пам'яті швидко пронеслися дальші події: хвороба, пожежа, в'язниця і, нарешті, поява воєводи, який просто посеред ночі, не промовивши й слова, у супроводі тільки однієї великої за статуєю людини, що прикривалася чорним плащем, вивіз його, Охрїма, у це пустельне місце, позмовницькому підморгнув – це підморгування Охрїм добре розгледів при світлі місяця – і передав сувій паперу, який оце...

– Так треба, – тільки й мовив тоді воєвода на прощання. – Ознайомтеся з паперами, і ви все зрозумієте.

Охрїм, у розпачі, ще раз „ознайомився” і ще раз виразно згадав висловлені ним самим бажання: „напаскудити”, „не бачити”, „стати святим”.

– Який жах! Мене купили!! Купили!!!

На розпачливий крик Охрїма нікому було відгукнутися серед цієї глухої пущі. Тільки з-під куща на протилежному боці галявини почулося якесь пирскання, схоже на ледь стримуваний сміх.

– А ми його таки справді „купили”! – радісно усміхнувся Пуць.

– Розвели такого хитруна! – мало не стрибав під кущем від радості зазвичай більш стриманий Куць. – Ну хай тепер помордується! Хай знає, що є хитріші за нього! Тепер менше буде задаватися.

– Ой... – з сумнівом поглянув на Охріма менший братик. – Мені в це важко повірити.

Важко повірити і нам з вами, але в цю хвилину Охрім чи не вперше в житті почав щиро молитися. Може тому, що зрозумів глибину власної мізерності, а може й тому, що з розпачу вже вдарився лобом об землю і тепер хотів не найгіршим чином вийти з принизливої для нього ситуації.

Що ж, про це, а разом з тим і про київські справи Марка та Харка, про успіх малого Батька Іванка, про перипетії війни між козаками та іншими військовими, ще й про всяке інше ми вже дізнаємося хіба з наступної книжки.

Київ
26.08.2007р.

© Карпенко Вадим Миколайович, 2020р.
korekta@ukr.net
+380 98 2730648